

YOKSULLUK ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ÇALIŞMA
“ANKARA KENT YOKSULLARI”

132749

Tevfik ERDEM

132749

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Sosyoloji Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
DOKTORA TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

Ankara
Aralık, 2003

**T.C. YOKSULLUK VE
KENT YOKSULLARI
MERKEZİ**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, Jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Beylü DİKEÇLİGİL (Danışman)

Üye
Prof. Dr. NEVİN GÜNGÖR ERGAN

Üye
Doç. Dr. Vedat BİLGİN (İkinci Danışman)

Üye
Doç. Dr. Aylin Görgün BARAN

Üye
Yrd. Doç. Dr. Fetullah AKIN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

9./1./2004

Prof. Dr. Nuran ÖZYER
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışma, yoksulluğu ve özellikle kentlerde yaşayan yoksulları sosyolojik bir gözle görmek ve anlatmak istemektedir. Ankara kentindeki yoksulların örnek olarak incelendiği bu çalışma, öncelikle yoksullukla ilgili kısa bir teorik çerçeve çizip, peşinden uygulanan anket sonuçlarını değerlendirmektedir. Yoksullarla ilgili çalışmaların temel eleştiri noktası bu tür çalışmaların medyatik olmanın ötesine gidememeleri yönünde olabilir. Diğer bir nokta yoksulluk çalışmalarının uluslararası kuruluşlar tarafından ciddi anlamda finanse edilerek yapılmasına rağmen sonuçlarının ne sebeple olduğu pek belli olmamakla birlikte ses getirememesidir. Bunun bir nedenini araştırmanın öznesinin zaten “yoksul” lar olmasında görmek olabilir. Ancak esas eksikliğin yoksulluğu yalnızca alınan gıda miktarını tesbit ederek yoksulların oranını yüzdelerle dilimlere ayırarak gösteren mantıkta aramak gerekir. Bu çalışma, yoksulluğu ve yoksulları ele alırken, alınan gıdadaki kalorinin ötesinde bir açıklamayı hedeflemektedir.

Çalışmaları yürütürken en başta görüştüğüm gönlü zengin yoksullar olmak üzere bir çok kişiden yardım gördüm. Bunları isim isim saymak mümkün değil ancak isimlerinin anılmamasının haksızlık olacağı kişiler de var. Çalışmalarımızda bizlere hep destek olan başta HÜ Sosyoloji Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Gülay Arıkan'a ve doktora programında emekleri geçen tüm hocalarıma, GÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölüm Başkanımız Burhan Aykaç'a, okuduğu metinlere yaptığı sıkı eleştiriler için Belediye Hastanesinin bilge psikologu sayın Rıza Türkcan'a, SPPS'te veri girişleri ve diğer teknik destek için Arş. Gör. Hasan Hüseyin Tekin'e, yardımları ve yol göstericiliği dolayısıyla ve her zaman örnek bir hoca olmayı bize öğrettiği için Hocam Doç. Dr. Vedat Bilgin'e ve çalışmanın şekillenmesinde değerli katkılarını aldığım Hocam Doç. Dr. Aylin Görgün Baran'a ayırdığı zaman ve gösterdiği ilgi için teşekkür ederim.

Tevfik ERDEM

Ankara-2003

ÖZET

Yoksulluk çalışmalarında yoksulluk, ‘mutlak’ ve ‘görelî’ olarak iki şekilde ele alınır. Mutlak yoksulluk, yaşamı devam ettirebilmek için alınması gerekli en düşük düzeydeki kalori miktarı için gereken beslenme sepeti maliyeti ile ilgilidir. Mutlak yoksullukta ele alınan birey değil, organizmadır. Yaşanan toplumda normal yaşantıyı devam ettirebilmek için gereken gelir düzeyinin belli bir oranının altında geliri olanları ifade eden görelî yoksulluk diğerine göre daha sosyolojiktir. Bu çalışma, yoksulların homojen bir kitle olmadıklarını, yoksulların kendi aralarında bile bir derecelenmenin olduğunu esas alır. Mutlak yoksulluk kavramını temel almakla birlikte bu kavramın ele alınan yoksulların yoksulluklarını ifadede yeterli olmadığından hareketle, çalışmanın ana öznesi olan yoksulların en yoksullarını tanımlamak için ‘derin yoksulluk’ kavramı ortaya atılır.

Yoksulluk hiyerarşisinin en altında yer alan yoksulları tanımlamak için kullanılan kavram, çalışmanın sonuçlarıyla da örtüşerek işlevsellik kazanmış gibi görünmektedir. Derin yoksulluk, yüksek bir gelir elde edebilecek bir işte çalışabilmesi için gereken vasıfları taşımayan, iş bulma ümidi olmayan, iş bulduğunda vasıfsız, düşük ücretli ve belirsiz aralıklarla çalışan, sağlık hizmetlerinden yararlandığı-eğer sahipse- ‘yeşil kart’ dışında hiçbir güvencesi olmayan, çok kötü barınma koşullarında yaşayan, resmi ya da gayri resmi yardım alan ve hatta bazen bu yardımlara bağımlı hale gelen, geçmişte ve hali hazırda kötü bir yaşantı sürdürmüş olup, gelecekte de bunu düzeltmek için ne maddi olanakları ne de psikolojik gücü bulunmayan insanları ifade etmektedir.

ABSTRACT

In the literature, the state of poverty is classified under two umbrella concepts: “absolute poverty” and “relative poverty”. Absolute poverty refers to the cost of necessary dietary basket for the lowest level of calorie requirement that is essential for life maintenance. In absolute poverty, it is dealt with the organism but not the individual itself. In comparison, relative poverty as a more sociological concept means those individuals who have a lower level of income than the amount that is necessary for the basic life standard in a given society. This study is based upon the assumption that the poor is not a homogeneous mass. Rather there is a hierarchical structure among them by degree of poverty. This thesis offers the concept of “deep poverty” to define the poorest of the poor as its subject due to that absolute poverty is a shorthand concept used to cover all kind of poorness in terms of quantitative terms rather than qualitative.

The concept of deep poverty used to refer to the poorest in the hierarchal structure is proved to be more functional with the findings of this study. It described those who are unqualified for high-income jobs; who are in lack of hope for getting job; who, if find, work at uncertain basis at unqualified jobs; who do not possess any kind of health security, except than “green card”, if have one; who live in very bad physical conditions; who receive either formal or informal supporting and even sometimes be addicted to that; who have been conducting a bad quality of life and do not have either material resources or psychlogical courage to improve those condition for the future.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	9
I. ARAŞTIRMANIN ALANI VE KAPSAMI	9
1. 1. Konunun Önemi ve Gerekçesi:	9
1. 2. Araştırmanın Amacı:	12
1.3. Araştırmanın Metodu	14
1.4. Sınırlılıklar	15
1.5. Örneklem.....	16
1.6. Veri Toplama Teknikleri.....	17
1.7. Araştırmanın Hipotezleri.....	18
II. BÖLÜM.....	20
2. YOKSULLUK, TANIMLAR VE SOSYOLOJİK ÇERÇEVE.....	20
2.1. Yoksulluk Çalışmaları Ve Tanımları	20
2.1.1.Genel Geçer Bir Yoksulluk Tanımı: Mutlak Yoksulluk	24
2.1.2. Yoksulluğun Sosyal Yönü: Göreli Yoksulluk.....	28
2.2. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi.....	30
2.2.1. Bauman ve Sosyal Dışlanma.....	30

2.2.2. Lewis ve Yoksulluk Kültürü	40
2.2.3. Dipsınıf ve Derin Yoksulluk	50
2.2.4. Yeni Yoksulluk	55
2.2.5. Sosyolojik Teori ve Yoksulluk.....	60
2.2.5.1. İşlevselcilik ve Yoksulluk	64
2.2.5.2. Marksizm ve Yoksulluk	68
2.3. Türkiye’de Yapılan Yoksulluk Çalışmaları	73
2.3.1. Yoksulluk Kültürü Uyarlaması : Yoksulluk Kültürü-Gecekonduların Toplumsal Yapısı	73
2.3.2. Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri- Ankara Örneği.....	75
2.3.3. Yoksulluk Halleri	78
III. BÖLÜM.....	79
3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	79
3.1. Araştırma Bulgularının Frekanslar Halinde Verilmesi	80
3.2. Araştırma Bulgularının Çapraz Tablolar Halinde Verilmesi	112
4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	126
4.1. Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi.....	126
4.2. Sonuç ve Öneriler.....	135
KAYNAKLAR.....	142
EKLER:.....	147
EK 1- Yoksulların Diliyle Yoksulluk.....	147
EK 2- Gözlem notu 1:	151
EK 3- Gözlem notu 2:	155
EK-4: Anket Soruları.....	156

GİRİŞ

Üretimi ve kârı arttıran teknolojik ilerlemelere, ekonomik gelişmeye rağmen yoksulluk, modern zamanların ortadan kaybolmayan bir sorunudur. Bu sorunun nedeni doğanın ve insanların imkânlarından daha fazla yararlanıldığı halde yoksulluğun azalmaması, imkânlarla ulaşmadaki yetersizlikler ve kaynakların adaletsiz dağılımı biçiminde düşünülebilir. Ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmelerine rağmen yoksullukla mücadelede başarılı olamamaları gelir dağılımındaki adaletsizlikle bağlantılıdır. Hatta, “yoksullaşmanın her zaman ekonomik gelişme olmamasından kaynaklanmadığı, aksine bazen bu “gelişme”nin kendisinin yoksulluğa neden olduğu” (Giddens 2002:101) belirtilmektedir.

Basitçe, insanın sosyal ve fiziksel varlığını devam ettirmede zorlanması, olarak tanımlanabilecek olan yoksulluk, aşırı tüketimin bir yaşam tarzı ve hayatın vazgeçilmez hedefi haline geldiği bir dünyada, artık tüketmemekle veya tüketilmişiyeniden tüketmeye çalışmakla, dolayısıyla normal olmayan bir yaşayış tarzına sahip olmakla eş anlama gelmeye başlamıştır. Yoksul insanlar bugün gelirlerinin düşük ya da hiç olmaması yüzünden tüketememenin hem ezikliğini hem de dışlanmışlığını yaşamaktadırlar. Yoksulluk ya da onun bir yansıması olan tüketmemek, akışkan sermayeden nasibini alamamak demektir.

Yoksullukla bağlantılı olarak kullanılan **dışlanma**, sadece tüketmemekle sınırlı değildir. Dışlanmanın belki de en acı ve rahatsız edici olanı sosyal ilişkilerden, bağlardan dışlanmaktır. Bu sosyal ve kültürel eylemliliğin içinde olamamaktan akrabalar tarafından aranıp sorulmamaya kadar gider. Komşuluk ilişkilerinin sınırlılığı, komşular tarafından dışlanmak gibi durumlar belki de yoksullar için sürekli dışlandıklarını hissettiren en dayanılmaz durumdur. Çünkü bu dışlanma, onların diğerleri karşısında ezilmesine, eziklik duygusu geliştirmesine neden olmakta ve hem yaşadıkları topluma hem de kendilerine **yabancılaşmalarına** neden olmaktadır.

Yoksulluk, yerel boyutta Türkiye için adeta paradoksal bir durum haline gelmiştir. Yoksulluk kamusal görünürlüğünü yitirmiş, medyatik bir dolgu malzemesi olmanın ötesinde günlük hayatta görünürlüğünü kaybetmiştir. Oysa Türkiye’de

yoksulluğun hayatın bir parçası haline geldiği konuşulmaktadır. Yoksulluk hayatın bir parçasıdır ancak ölüm gibi daima kamusal yaşamın dışına çekilen, gözlerden ırak olup gönüllerden de ıraklaştırılmaya çalışılan, yoksullukla ilgili programlarda ya da haberlerin arasında yoksulların görüntüleri çıktığında, duygusal sağnağın gözyaşlarıyla boşandığı geçici tepkisel ifadelerin verildiği bir sorun olarak görülen yoksullar kamusal alanın dışına itilmiştir. Çünkü yoksulları ya da yoksulluğu hatırlatacak hiçbir iz (artık hafızalarda bile yer etmeyen, yansıttığı beden dilinin samimiyetinden şüphelenilen dilenciler bile) yoktur. Yoksullar artık ne roman ne hikaye kahramanıdır, Kemalettin Tuğcu'nun ne, kim olduğunu bilmeden yetişen bir nesil ve edebiyattan dışlanmış yoksullar vardır. Yoksullar artık ne sinema filmlerinin ne de dizi filmlerin kahramanıdır. Geçmişin yoksul fakat delikanlı erkeğinin yerini şimdi şık, modern giyimli, para sorunu olmayanlar almıştır. Aşk, sevgi ve mutluluk refah içinde yaşanmakta, yoksullar ise değişmeyen iyi kalpli, sadık uşak rollerini oynamaktadırlar.

“Refah yoğun mutluluk” içinde yaşayan kahramanların yanında yoksullar sadece sadık uşak değil, artık kötülüklerde kullanılan birer suç aleti olabilmektedirler. Yoksulluk kamusal mekandan dışlanmış ancak aslında yoksulluğun birer ifriti olan sokak çocukları, tinerciler kamusal mekanın kalbine saplanan zehirli çengelli iğnelerdir. Yoksulluğun kamusal mekandaki paradoksu burada yatmaktadır. Yoksulluk, sanki yokmuş gibi görünmekte ama yoksulluğun sonuçları istenirse de kendini tüm acıklılığıyla ve iticiliğiyle ortaya çıkarmakta ve karanlık, kalabalık sokakları sunak olarak seçip, yoksulluk tanrısına hemen her gün bir kurban adamaktadır.

Yoksulluk edebiyattan dışlanmış, filmlerdeki iyi kalpli, mert, yardımsever başrolünü terk etmiş ancak medyatik görünümünü yeniden fakat çok daha farklı, saldırgan bir görünümle yeniden almaya başlamıştır. Belki de toplumun yeni bir kâbusu olarak yer edinecektir. Amerika'daki dip sınıf kavramının karşılığını bu yoksullarda bulmak mümkündür. Çünkü bunların topluma hiçbir katkıları yoktur, sağlıklı bir toplumsal katılım yerine sapkın davranışlar içerisindedirler.

Yoksullar sadece toplumun kötü roldeki oyuncuları mı? Sadece sadık uşaklar mı? Yoksa onlar, olmaktan kaçınılan ancak birer uzun metrajlı Güney Amerika dizisi

seyreder gibi izlenirken hislenen ve ağlanan programların, haberlerin birer kahramanı mı? Filmlerin sadık uşakları, karanlık sokakların birer kâbusu ve haber kanallarının birer yardım toplayıcıları olan yoksullar, aslında günlük hayatta yok sayılan varlığından haberdar olunmayan canlılardır. Yoksullar, televizyonda gösterilen yardım dağıtımlarında bir şeyler kapabilmek için birbirleriyle kavga eden insanlar, akşamları pazardan artakalan çürük sebze-meyveleri toplayanlar, çöp dağlarını karıştırarak yiyecek bir şeyler arayan insanlar olarak seyircilerin içlerini parçalayan ve belki de bunu yatıştırmak için bir yardım kuruluşuna yardıma bulunmak için harekete geçiren, tahrik eden unsur olmanın ötesine geçemeyenlerdir. Onlar yaşadıkları toplumun o kadar uzağında hayallerinin o kadar dışındadırlar ki belki de bu yüzden onlar *kendi hayatlarının bile dublörleridir*.

Yoksulluğun bir de küreselleşmesinden bahsedilmektedir. Yoksulluğun küresel yönü liberalizmle (neo liberalizmle) ve uluslararası kuruluşlarla bağlantılıdır. Uluslararası kuruluşların yoksulluğu arttırıp arttırmadığı tartışılan konulardandır. Bir yandan uluslararası kuruluşların yoksulluğu arttırdığına dikkat çekilirken (Özdek 2002; Choussodovsky:1999; Tatar-Peker:1996) diğer yandan söz konusu kuruluşların kalkınma ve yoksulluğu önlemede etkinliği vurgulanmaktadır (Küresel Yönetim Komisyonu Raporu:1996). Türkiye için ise artık bir devlet politikası haline gelen uluslararası finans kuruluşlarıyla yapılan anlaşmalar ve iyi niyet mektuplarında verilen sözler, devletin “sosyal” niteliğinin tahrip olmasıyla sonuçlanmaktadır. Uluslararası finans kuruluşlarının verdikleri borçlara karşılık hükümetlerden yapmalarını istedikleri hususlar arasında, devletin sosyal yönünden vazgeçmesi, bunun yanında çalışanların ücretlerinin sabitleştirilmesi ya da çok az oranlarda artış yapılması sayılmaktadır. Tüketim mallarında yüksek artışlara rağmen, sabit ücretlilerin alım güçlerinin düşmesi, esnafın vergilerinin arttırılması alt ve orta tabakanın alım gücünün düşmesine neden olmakta ve bu durum da gelir, ücret yoksulluğunu ortaya çıkarmaktadır. Yani mevcut yoksulların yanında yeni ortaya çıkacak yoksulların belireceğinin işaretleri görülmektedir.

Yoksulluğun bir diğer boyutu, onun artık bireysel değil kitlesel bir hal aldığı hatta daha da genişleyerek ülke düzeyinden ülkelerarası karşılaştırmalarda kullanılır hale gelmesine yapılan vurgudur. Yoksulların kitlesel artışı, yoksul ülkelerin sayıca

fazla olması, yoksulluğun küresel bağlamda ne kadar yaygın ve bu yaygınlığından dolayı da artık yerkürenin olağan bir olgusu olduğuna işaret etmektedir. Zengin Kuzey ve Yoksul Güney olarak yerküreyi iki kutba ayırmak da sorunun geldiği ayrı bir noktadır. Yerkürenin kuzeyini oluşturan gelişmiş ülkeleri, yerkürenin yoksulları olarak görülen güney ülkelerinden ayırmak anlamında kullanılan Kuzey-Güney ayrımının da bir anlamda eskidiği artık Asya Kaplanları adı verilen Güney Asya ülkeleriyle Kuzey-Güney ayrımı yerine kuzeycikler ve güneyciklerden bahsetmenin daha doğru olacağı görülmektedir. Zengin Kuzey içinde artık yoksul Güneyi andıran görüntüler olabileceği gibi yoksul Güney içinde de zengin Kuzey'i aratmayacak görüntülerin olabileceği ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü gibi yoksulluğun bir başka boyutu da onun yalnızca yoksul ve geri kalmış ülkeler söz konusu olduğunda anımsanmamasıdır. Artık gelişmiş ülkelerde de yoksulluk oldukça dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Örneğin Amerika ve İngiltere'deki yoksulların durumunun Üçüncü Dünya ülkelerindeki yoksullardan aşağı kalmadığına dair bir çok işaret ve yorum vardır.

Yoksulluk sahip olunan, elde edilen gelirle doğrudan bağlantılıdır. İnsanlar gelir düzeylerine bağlı olarak sunulan mal ve hizmetlerden, kalite ve miktarına göre faydalanırlar. Gelir düzeyinin yükselmesi mal ya da hizmetin kalitesini ve miktarını arttırırken, düşmesi kalite ve miktarı azaltır. Sabit hiçbir gelirin olmaması veya çok düşük bir gelirin olması ise bu mal ve hizmetlerin ancak kısıntılarından faydalanabilmeye imkan sağlamaktadır. Bu kısıntılardan faydalananlar yani sabit bir geliri olmayanlar veya çok az olanlar, tabakalaşma piramidinin dibine vurmuş olan mutlak yoksullardır. Mutlak yoksullar, yoksulluğu en şiddetli, en derinden yaşayan insanlardır.

Bu çalışmada yoksulluğu şiddetle yaşayan mutlak yoksulların durumunu ifade etmek için 'derin yoksulluk' kavramı kullanılmıştır. Mutlak yoksulluk, yaşamını çok zor koşullar altında devam ettirmeye çalışan insanları ifade etmektedir. Öyle ki mutlak yoksulluk, teorik olarak, insanın biyolojik varlığını devam ettirebilmesi için alması gereken minimum kalori düzeyine, yani en az düzeyde beslenmeye göre tanımlanmıştır.

Yoksullar homojen bir yapı arz etmezler. Yoksullar arasında bile, mutlakтан görelі yoksullara kadar bir yaşam standardı hiyerarşisi vardır. **Derin yoksulluk**, yüksek bir gelir elde edebilecek bir işte çalışabilmesi için gereken vasıfları taşımayan, iş bulma ümidi olmayan, iş bulduğunda vasıfsız, düşük ücretli ve belirsiz aralıklarla çalışan, sağlık hizmetlerinden yararlandığı-eğer sahipse- ‘yeşil kart’ dışında hiçbir güvencesi olmayan, çok kötü barınma koşullarında yaşayan, resmi ya da gayri resmi yardım alan ve hatta bazen bu yardımlara bağımlı hale gelen, geçmişte ve hali hazırda kötü bir yaşantı sürdürmüş olup, gelecekte de bunu düzeltmek için ne maddi olanakları ne de psikolojik gücü bulunmayan insanları ifade etmektedir.

Derin yoksulluk içinde yaşayan mutlak yoksulların yoksullukları kronik bir hal almış gibidir. Dolayısıyla onların yoksulluklarını Türkiye’deki ekonomik krizlerden birisiyle bağlantılandırmak pek de doğru gibi görünmemektedir. Krizlerin yoksulluk üzerinde kesinlikle etkisi vardır. Ancak sorun derin yoksullar olunca onların durumu zaten kötü olduğu için daha da kötüleşmesi yönünde itici bir etken olarak krizlerin görülmesi mümkün değildir. Çünkü onlar zaten yaşanılacak olanın en kötüsünü yaşamaktadırlar. Kendilerini bu durumdan kurtaracak ne bir meslekleri, ne mal varlıkları vardır. Üstelik eğitimleri ya hiç yoktur ya da en düşük düzeyde kalmıştır. Ekonomik krizler belki de yakın bir gelecekte derin yoksulluk içine karışacak olan yoksulların iyice belirginleşmesine neden olmaktadır denilebilir. Yine derin yoksulluk içinde yaşayanları afet, yangın, deprem gibi felaketler sonunda evsiz ve yoksul kalan insanlardan ayırt etmek gerekir. Felaketi yaşayanlar için bu durum geçici bir yoksulluğa neden olabilir. Ancak bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için insanlar bir gayret içine girerler ve bu durumdan kurtulmaya çabalarlar. Bunu yapmak için de imkanları vardır. Çünkü işleri, meslek, zanaatları kendilerine yardım edecek akrabaları vardır. Ancak onların da derin yoksulluğun içine düşme olasılıkları her zaman vardır.

Derin yoksulluk, girdabına batmış insanları öylesine etkilemektedir ki, sefalet içinde yaşayan yoksullar, hem tüketememekle hem önemsenmemekle hem de seslerini duyurabilecekleri, var olduklarını, yaşadıklarını kendilerine hatırlatabilecek hiçbir imkâna sahip olmadıkları için kendilerini önemsiz yaratıklarımız gibi algırlar. Olayları ve durumları normal bir insanın algılama ve değerlendirmesinden

daha farklı şekilde ele alabilirler. Sıradan insanlar üzerinde yapılan çalışmalarda, insanların kendileri için belirledikleri yoksulluk sınırını çizen mal ve hizmetlerle, başkaları için belirledikleri arasında farkın olduğu görülmüştür. Başkaları için daima daha düşük düzeyde yoksulluk sınırı çizilmektedir. Oysa yoksullar, başkaları için daha yüksek bir yoksulluk sınırı çizerken kendileri için daha düşük bir yoksulluk (asgari yaşam standardı sınırı) çizerler. Belki de bu yüzden onlar kendi hayatlarında ikinci sınıf bir rol oynamaktadır.

Dünya Bankası, insanların mutlak yoksulluk içinde hayatını devam ettirilebilmesi için günlük fiyatları ülkelere göre tespit etmiştir. Günlük geçinmenin maliyeti bazen günde 1\$'a kadar düşmektedir. Türkiye'nin de dahil olduğu Doğu Avrupa ülkeleri için ise mutlak yoksulluk günde 4 \$'a kadar yükselebilmektedir (DPT 2001:104).

Mutlak yoksulluk yaklaşımı, bireyi sosyal değil, en düşük düzeyde ve en düşük kalitede besinlerle karnını doyurmaya çalışan bir canlı-organizma olarak görmektedir. Mutlak yoksulluk, yoksulluğu şiddetle yaşayan ve ancak kazandığı gelirini fiziki devamlılığını sağlamak için harcayan insanların durumunu ifade etmektedir. Mutlak yoksullukta gıda dışı harcama neredeyse yoktur.

Bireyin sosyo-kültürel hayata katılım düzeyi yani gıda dışı harcamalar, mutlak değil görelî yoksulluğun alanına girer. Görelî yoksulluk, toplumsal yaşama katılım maliyetini göstermektedir. Görelî yoksulluk tespit edilirken gelir düzeyine bağlı olarak toplumun bir kesimi diğerine göre yoksul olarak ele alınır. Görelî yoksulluk için bir sınır çizilirse, toplumdaki ortalama gelirin % 40'ının altında gelire sahip olanlar görelî yoksulluk içinde yaşayanlardır.

Yoksulluk yerel ve küresel düzeyde dikkat çekici bir oranda kitleselleşmektedir. Kitlesel bir yoksulluk sorunu ise yoksulluğun beraberinde getirdiği sorunlarla yüz yüze olmak yani her an patlamaya hazır sorunlarla karşı karşıya kalmak demektir. Yoksulluk sosyal bir sorun olarak yalnızca onunla iç içe yaşayan yoksullar için değil, onları da aşan toplumun tamamını saran bir sorundur. Toplumun yoksullaşan kesimlerinin, içine düştükleri durumlara karşı verdikleri tepkiler hafızalardan silinmeyecek izler bırakmaktadır. Lord Atlee'nin "Özgür bir

toplum, yoksul olan çok sayıda insana yardım edemezse, zengin olan bir avuç insanı koruyamaz” (Galbraith 1979:32), sözü yoksulluğun yalnızca yoksullarla ilgili bir sorun olmadığını ifadeye çalışmaktadır.

2001 Şubat ekonomik krizinden sonra toplumun en mutedil kesimi olan esnaflar Türkiye'nin başkentinde gösteri yaptılar. Bunun bir nedeni de yoksullaşmalarıydı. Orta tabakası erimiş bir toplum ortaya çıkmak üzereydi. Bu olayların uzun vadedeki öngörüsü, esnafıyla, memuruyla, işçisiyle vb. orta tabakası erimiş bir toplumun her an bir sosyal patlamayı yaşayabileceğiydi. Bunun olmaması için yapılması gereken, alınacak ekonomik politikalarla orta tabakanın güçlendirilmesidir. Çağdaş, demokratik ve medeni (sivil) bir toplum ancak güçlü orta tabakaya sahip toplumlarda ortaya çıkar.

Yoksulluğun artması sadece tabakalaşma piramidinin şeklinin değişmesine neden olmakla kalmamakta aynı zamanda yoksulluğun artışına bağlı olarak artan yoksullara yardım derneklerinin sayısının artmasına neden olmakta ve insanlar yapacakları yardımları doğrudan yüz yüze gelerek yoksullara yapmak yerine bu yardım kuruluşları, dernekler aracılığıyla yapar hale gelmektedir. Böylece yoksullar her gün sayısız görüntünün geçtiği televizyondaki (tv) haber programlarının iç buruklatıcı nesnelere biri olmanın ötesinde fazla anlam taşımamakta, pek fazla bir yer işgal etmemektedir. Böylece yoksulluk medya aracılığıyla cemaat bağlarını dönüştürmekte ve yeniden üretmektedir. Artık yoksullara yardım doğrudan yüz yüze ilişkiler yoluyla değil yardım dernekleri, vakıf, tv'deki yardım programları, STK vb. aracılığıyla olmaktadır.

Yoksulluğa bakışın değişmeyen bir yönü, Türkiye'deki yoksulların hâlâ yardımı hak eden yoksullar olarak görülmesidir. En azından bu bile Türk insanında modernleşme ile birlikte geleneksel yardımlaşma duygusunun hâlâ körelmediğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında, derin yoksulluk içinde yaşayanlarla birlikte karşılaşılabilecek sorun, yoksulluk süresinin artmasına bağlı olarak resmi ve gayri resmi yardım kuruluşlarına olan bağımlılığının artmasıdır. Bunda tv kanallarında yayınlanan yardım programlarının etkisinin çok fazla olduğunu hatırlatmak gerekir.

Yardımlı alınan yere (resmi, gayrı resmi) bağımlılık, yoksulları gayretlendirmek, içinde bulunulan zor hayat koşullarından kurtulmak gayreti yerine pasifliğe itebilmektedir. Hatta ihtiyaç sahibi yoksulu, eğer yardımlı kesilirse başka bir yardımlı kuruluşunun kapısını çalmak gibi bir yardımlı bağımlısı haline dönüştürecektir. Ancak bütün yoksulları bu şekilde değerlendirmek de doğru değildir. Çünkü bir çok yoksul, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak istemekte ve hatta eğer bir iş bulup para kazanabilirse kendisinin de ihtiyacı olanlara yardımlı etmek istediğini belirtmektedir.

Yoksullar ve yoksulluk üzerinde çok fazla çalışılmayan sosyal sorunlar arasındadır. Yoksulluğun sosyal bilim literatüründe, iktisadi konular arasında o da gelir dağılımı alt başlığı altında, yüzdellik dilimlerde ifadesini bulan rakamların ötesinde pek kayda değer bir kullanımı yoktur. Yoksulluğun bireyler üzerinde bıraktığı etkilerden çocukların biyolojik ve sosyal gelişimlerinden zeka gelişimlerine kadar bir çok yönde araştırmaya değer etkisi vardır. Ancak bu yöndeki çalışmaların çok yetersiz olduğu da bir gerçektir. Bu çalışma ile yoksulluğun toplumsal görünümü ortaya çıkarılmaya çalışılarak bu yöndeki literatürün gelişimine bir katkı yapılmak hedeflenmiştir.

I. BÖLÜM

I. ARAŞTIRMANIN ALANI VE KAPSAMI

1. 1. Konunun Önemi ve Gerekçesi:

Yoksulluk ve yoksullar tarihin her dönemi için ciddi bir sorun olarak görülmüştür. Çünkü yoksulluk bir çok sosyal sorunun temelinde yatan bir etkidir. Yoksulluk elbette ki tüm sosyal sorunların en temel nedeni değildir ancak önemli bir nedendir. Ghai, yoksulluğun ülkelerde neden olabileceği sorunları gösterirken yoksulluğun ne kadar ciddi bir sorun olduğunun altını çizmektedir (1995:61);

Yoksulluğun artışı ve tüketimde göze batan eşitsizlikler, bu ülkelerin sosyal dokusunda önemli ölçüde gerilim yaratmıştır. Bir çok ülkede suç, şiddet, kaçakçılık ve yasadışı mal ticaretinde büyük artış olmuştur. Ayakta kalma stratejisinin bir parçası olarak, çocuk emeği, fahişelik ve kadın emeğinin daha yoğun kullanıldığı görülmektedir. İstihdam olanaklarının peşinde göç eden insanların sayısı artmıştır. Sosyal gerilim artmış, düş kırıklıkları, sosyal patlamalar, etnik çatışmalar, gerilim köktenci ve aşırı uçlara dayanan hareketlerin güçlenmesi ile kendini göstermiştir.”

Giddens, yoksulluğun insanlar tarafından yaratılan yüksek maliyetli dört riskten¹ biri olduğunu belirterek yoksulluğun dünya üzerinde giderek yaygınlaşmakta olduğunu, dünya nüfusunun % 20'sinin mutlak yoksul yani en temel gereksinimlerini karşılayamadıklarını belirtmektedir (Giddens 2002:101).

Modern sosyologlar tarafından yüksek maliyetli risk olarak görülen yoksulluk tarih boyunca da tehlikeli olanlar sınıfında yer almıştır. Yoksulluk ve yoksullar tehlikelidir çünkü onlar, düzeni her an tehdit edebilecek unsur olarak

¹ Giddens, insanlar tarafından yaratılan yüksek maliyetli diğer üç riskin şunlar olduğunu belirtir: ekosistem-çevre; şiddet (büyük ölçekli savaş tehdidi); demokratik hakların inkarı (baskı altına alınması).

görülmekteydiler. Kimsesizler, acizler, muhtaçlar, serseriler, dilenciler vs. toplumsal düzenin olağan devamlılığı noktasında birer pürüz olmaları önlenmeye çalışılan toplumun adeta artıkları, dibe vurmuş varlıklarıydı. Toplumlar bu dibe vurmuş kesimin sorun olmasının önlenmesine yönelik alınmış tedbirlerle doludur. Toplumun düzenli devamlılığı için yoksullar ya da toplumun dibe vurmuşları nasıl tehdit olmaktan çıkarılacaktı? Tehdit edici bir unsur değilse zaten yardımsever insanların bu niyetlerini göstermeleri için toplumda çok fazla olmamakla birlikte bulunmalarında bir sakınca yoktu. Orta Çağ Avrupa'sında, benzer uygulamaların Osmanlı'da da olduğu bir işi olmayan yoksullar ve serseriler için çok ciddi yaptırımlar vardır. Büyük kentlerde başıboş dolanan serseri ve işsizlere yönelik oldukça zorlu yasa ve uygulamalara bir örnek olarak şunlar gösterilebilir;

“1524'te Londra'da serserilerin “bir at arabasının arkasına bağlanması” ve “şerifin görevlileri tarafından kırbaçlanması” ve “boğazlarına demir halkalar geçirilmesi” emredildi...İşçiler ..işlerini terk ettiklerinde asker kaçağı gibi kovalanıyorlardı...Geçim olanaklarından yoksun olanlar ya krallık sınırları dışına sürülmeyi ya da korkunç kürek mahkumluğunu tercih etmek durumundaydılar” (Dobb 1992:211-212).

Yoksul, işsiz olmak insanın hayatının denetimi için önemli bir nedendir. Bu denetim hayatın bütün dönemini ve bütün anını kapsayacak kadar katı ve güçlüdür. Kuruluşundan itibaren sosyal düzenin nasıl mümkün olacağı –çünkü sosyolojinin hayatı sorularından biri şudur: Düzen nasıl mümkündür?- ile ilgilenen sosyoloji için düzensizliğin bir unsuru olarak görülebilecek olan yoksullar dikkate değer bir ilgi toplayamamıştır. Belki Marx'ın proleterya kavramı dışında sosyolojinin kuruluş ve sistemleşme dönemlerinde hatta çok yakın zamanlara kadar yoksullar üzerinde durulmamıştır. Marx için proleterya, üretim araçlarına sahip olmayan ve emeğini satarak yaşamını devam ettiren ancak emeğinin karşılığını tam olarak alamayan bir kitleye göndermede bulunur. Marx'ın proleteryası dışında yoksulları izah eden başka bir kavramın sosyoloji literatüründe kullanılmadığı görülür. Hatta sosyolojide önemli bir alt başlık olan toplumsal tabakalaşma ve sınıf söz konusu olduğunda,

yoksulluğun bir eşitsizlik sorunu olarak dahi ele alınmadığı görülür. Ancak yakın tarihli sosyoloji ders kitaplarında yoksulluk, tabakalaşma bahsinde bir alt başlık olarak ele alınmaktadır.

Düzen için bir tehdit unsuru olmasının ötesinde, yoksulların uyum, toplumsallaşma vb türünden sorunları hiçbir ciddi araştırmaya konu olmamıştır. Yoksulluğun kendisi kadar bilimsel disiplinlerde sorunun ele alınma sayısı da yoksuldur. Yoksullukla ilgili her şey tv'deki birkaç yardım programı ve çok az sayıdaki bilimsel çalışma ile sınırlıdır.

Yoksulluk, özellikle derin yoksulluk içinde yaşayanların yoksulluğu, toplumsal huzurun sağlanabilmesi için çözüme kavuşturulması gereken veya en azından yoksulluklarının şiddetinin azaltılması gereken durumlardır. Bu, hem kamu vicdanını rahatsız eden görüntülerin tv ekranlarından kaybolmasına hem de yoksulluğun neden olacağı sosyal patlamaların daha ortaya çıkmadan engellenmesi ile sonuçlanabilecektir.

Türkiye'de sosyal bilimler alanında yoksulluk çalışmalarının fakirliği, yoksulların ele alınırken hangi kavramsal çerçevede ele alınması gerektiğinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Sosyal bilimlerdeki yoksulluk literatüründe karşılaşılan iki önemli analitik kavram vardır; dip sınıf ve yoksulluk kültürü.

Dip sınıf kavramı yoksulları nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Ancak kavramın Batılı ülkelerde daha çok etnik kökenle ilişkilendirilerek kullanılması Türkiye için geçerliliğinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Dip sınıf bu ülkelere az gelişmiş ülkelere gelen göçmenleri, Amerika'da siyahları ifade etmektedir (Giddens 2000:171). Etnik kökenden ayrı olarak eşcinseller, evsizler gibi marjinal grupları kapsamaması, kavramın Türkiye'deki yoksulları ne ölçüde ifade edeceğini belirsizleştirmektedir. Dolayısıyla Türkiye'deki yoksulları ve hatta yoksulların da en altında yer alan derin yoksulları dip sınıf kavramı ifade etmemektedir. Bu yüzden yapılması gereken Türkiye'de yoksullukları dibe vuran insanların durumunu ortaya sermek ve bu çerçevede onları değerlendirmektir.

Yoksullukla ilgili ikinci analitik kavram yoksulluk kültürü'dür. Lewis'in ortaya attığı yoksulluk kültürü kavramının bazı özelliklerinin Türkiye'deki

gecekonduların özellikleriyle örtüşüp örtüşmediği araştırılması gereken bir konudur. Yine yoksulluk kültürünün çağdaş özelliklerinin, özellikle “çalışma etiğinin eksikliği ve bağımlılık etiği”nin (Jones 1999:440), Türkiye’deki en alt tabakada yer alan yoksullar için irdelenmesi gerektiği düşünülebilir. Acaba gerçekten yoksulların en yoksulları arasında bu özellikler ne ölçüde geçerlidir? Yoksulluk kültürünün çağdaş özellikleri olan bir kuruma, bir derneğe veya bir hayırsevere bağımlılık var mıdır? Bu insanlar arasında çalışma isteği duymayan tembelliği bir kişilik özelliği haline getirenler var mıdır? Bu çalışmada bu soruların yanıtları aranmaya çalışılacaktır.

Yoksullukla ilgili önemli bir sorun yoksulluk ve yardım bağımlılığı ilişkisidir. Yerel yönetimlerin, devlet kuruluşlarının ve sosyal yardım derneklerinin yoksullar için yaptıkları yardımlara başvuranların sayısının son yıllarda ve hatta özellikle 2001 yılı ve sonrasında aşırı derecede arttığı basında çok sık vurgulanan bir konudur. Yoksulluk ve yardım alma, yardım bağımlısı olma ilişkisi üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Sayıcı sürekli artan bu kitle hakkında şimdiye kadar çok az sayıda bilimsel çalışma yapılmıştır. Özellikle yoksulluğu en şiddetli biçimde yaşayan, sefalet içindeki yoksulların üzerine eğilen çalışma sayısı hemen hemen yok denecek kadar azdır. Bu çalışma yoksulluğun, sadece istatistiki tablolarda kullanılan malzeme, iktisattaki bir nesne olmadığını da göstererek yoksulların aslında birer özne olduklarını göstermeye çalışmaktadır. Yine bu çalışma ile yoksulluk, dışardan, yoksul olmayanların bakışıyla ve değerlendirme, yorumlarıyla değil, bizzat yoksulların kendi bakış ve değerlendirmeleriyle ele alınmaya çalışılacaktır.

1. 2. Araştırmanın Amacı:

Türkiye sıkça karşılaşılan ekonomik krizler yaşamaktadır. Bu krizler gelir dağılımındaki eşitsizlikleri arttırmakta, ülkedeki ortalama gelire sahip insanların yoksullaşmasına bunun yanında düzenli bir işi ve sabit bir geliri olmadığı için yoksulluğu şiddetle yaşayan bu yüzden de “derin yoksul” olarak adlandırılabilir insanların da giderek artan bir oranda çoğalmasına neden olmaktadır. Mutlak yoksulluk içinde yaşayan derin yoksullar, yoksulların içindeki en yoksullardır.

Bunlar varlıklarını biyolojik olarak devam ettirmekte zorlanan insanlardır. Bu çalışma ile yoksulluğu en şiddetli biçimde yaşayanlar yani sefalet içindeki derin yoksullar irdelenecektir. Yoksulların en yoksullarının durumu kamu vicdanını rahatsız eden bir görünüme sahiptir. Bu çalışma ile onların hayatları değişik yönleriyle göz önüne serilmeye çalışılacak ve böylece sosyal politikalara bir ölçüde veri sunulmuş olacaktır.

Yoksullar biyolojik varlıklarını devam ettirmekte zorlanırken, gelirin hiç olmaması ya da çok düşük olmasından kaynaklanan olumsuzluklar da yaşamaktadırlar. Gelirin hiç olmaması ya da çok düşük olması yüzünden çözüm ve geçim yolu olarak ihtiyaçlarını karşılamak için kişisel ya da resmi yardım yollarına başvurmakta ya da başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Gerçekte bu yardımlar, onların var olan kötü durumlarını tamamen düzeltmemekte, ancak geçici ve kısa süreli iyileştirmeler sağlamaktadır. Günlük geçimlerini sağlamak için yardım alan yoksullar, bu yardım yollarını devamlı olarak zorlamakta mıdır yoksa bunu kendileri için geçici bir rahatlama ancak kişiliklerinden verdikleri tavizler olarak mı görmektedirler? Bu çalışma ile yoksulların yardım dernekleri hakkındaki bilgi düzeyleri ve yardım bağımlılıkları irdelenecektir.

Yoksullar, ekonomik yaşamdan dışlanmalarının sonucu olarak toplumsal yaşamdan da dışlanmakta mıdırlar? Çalışmanın bir başka önemli amacı bu soruya yanıt aramaktır. Yoksullar, bir işte çalışabilecek niteliklere sahip olmayanlar ya düşük ücretli, vasıfsız işlerde çalışmaktadırlar, ya işsizdirler ya da geçici çalışmaktadırlar. Bu durum onların ekonomik yaşamdan neredeyse tamamen dışlanmalarına neden olmaktadır. Onlar para harcama duygusunu yaşayamamakta, tüketim toplumu olarak da adlandırılan modern toplumda adeta insanların olmazsa olmazı haline gelen tüketim dalgasının dışında kalmaktadırlar. Bu ekonomik dışlanma beraberinde yaşanan toplumdaki ve çevreden dışlanmaya da neden olabilmektedir. Yoksulların en yoksulları kendi yaşam şanslarıyla ortaklıkları olan komşularından bile dışlandıklarını hissettirecek davranışlarla karşılaştıklarını ileri sürebilmektedirler.

Tüketmemek, toplumsal yaşamın hareketliliği ve eylemliliği içinde yer alamamak, bu insanlarda özsaygı yitimine ve toplumdaki dışlandıkları diğerlerinden farklı ve ayrı olduklarına dair duygu geliştirmelerine neden olmaktadır. Negatif anlamda ayrı ve farklı olma duygusu yani dışlanma onların yaşadıkları toplum ve çevreye karşı yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Bu çalışma ile yoksulların yabancılaşma olgusu ile ilişkileri irdelenmeye çalışılacaktır.

1.3. Araştırmanın Metodu

Ankara'daki kent yoksullarının sosyolojik analizini hedefleyen bu çalışmada saha gözlemleri ve ilgili literatürün gözden geçirilmesinden sonra oluşturulan anketle Ocak 2003'te sahaya çıkılmış ve 50 adet pilot uygulama yapılmıştır. Bu pilot uygulamalarla anket olgunlaştırılıp son şeklini aldıktan sonra Ocak 2003 ve Mayıs 2003 ayları arasında 225 kişi üzerinde uygulama yapılmıştır. Araştırma Ankara'daki kent yoksulları üzerine yapılan ender sosyolojik çalışmalardan biridir.

Yoksullar üzerinde çalışmak, hem duygusal hem de maddi yönden araştırmacıyı yıpratmaktadır. Yoksullara ulaşmak, onlarla görüşmek başlı başına bir sorun kaynağıdır. Onlar araştırmacıyla veya araştırmacı adına çalışan anketörle karşılaştıklarında sorunlarının çözüleceği ümidi, beklentisi içine girmişlerdir. Yapılan görüşmelerden sonra hayatlarını etkileyecek bir değişikliğin olmaması, olamayacak olması bir çoğu için sükut-u hayale neden olmuştur. Antropolog Oscar Lewis, Meksikalı yoksullar üzerinde yoksulluk kültürünü çalışırken iki sene yoksulların içinde yaşamış, onlar hastaneye, hapisaneye düştüklerinde yardım etmiş, iş bulmak için ellerinden tutmuş, gerektiğinde onları parayla desteklemiştir.

Yoksullar üzerinde yapılacak bir çalışmada, yoksulların yaşadıkları mekanların uzak ve ulaşımının zor olduğu düşünülerek, bir araca ihtiyaç duyulduğu göz önünde bulundurulmalıdır.. Buna ilaveten yoksulların yanına giderken en azından onların gönlünü almak için, 'çam sakızı çoban armağanı' türünden hediyelerle gidilmelidir. Bu son açıklama araştırmacının bir çok kez bunu yapamadığı için her fırsatta bu konu üzerinde çalışma yapacaklara bir öğüt olarak okunabilir.

Çalışmanın başında evvela yoksullukla ilgili literatür taranmıştır. Bu aşamada araştırmacıyı zorlayan nokta, yoksulluk konusundaki çalışmaların hem azlığı hem de zaten bu çok az olan çalışmaların tamamının teorik çalışmalar oluşudur. Önceki yoksulluk çalışmaları başlangıçta yol gösterici olmuştur. Literatürün okunmasının yanında saha çalışmasının ortaya çıkardığı bilgilerin derlenmesi, çalışmanın belli periyotlarda hep yeniden, yeni baştan gözden geçirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Sahadan elde edilen bilgilerle (gözlem+görüşme+anket), literatürün yeni baştan harmanlanmasıyla devamlı yeniden üretilen metne son hali verilmeye çalışılmıştır.

Literatür ve gözlem sonuçlarından hareketle oluşturulan anket soruları, hipotezleri test edecek şekilde hazırlanmıştır. Anket soruları açık ve kapalı uçlu olarak iki şekilde hazırlanmıştır. Gelir miktarı ve geçim için yeterli para miktarı sorularında olduğu gibi bazı sorular açık uçlu olarak hazırlanmış ve para miktarları arasındaki keskin sapsmalara göre ölçekleme yapılmıştır.

Araştırma nesnelерinin eğitim düzeylerinin ve soyut düşünme yetenek düzeylerinin düşük olduğu ihtimali göz önünde bulundurularak anket sorularının olabildiğince yalın olmasına gayret edilmiştir.

1.4. Sınırlılıklar

Yoksulluk oldukça geniş bir anlama sahiptir. Bu çalışmada yoksulluğun genel bir analizi yapılacak ancak derin yoksulluk, sefalet içinde yaşayan mutlak yoksulluk üzerinde yoğunlaşmıştır. Yani kendi içinde zaten bir derecelenmesi olan yoksulluğun ve yoksulların tamamını değil, çok zor yaşam koşulları altında yaşayan, düzenli hiçbir gelire sahip olmayan insanlar bu çalışmanın kapsamına alınmıştır.

Yoksulluk yalnızca kentlere özgü bir olgu değildir. Hatta istatistik veriler kırdaki yoksulluğun çok daha yaygın ve daha da şiddetli olduğunu göstermektedir. Erdoğan'ın 1997 yılında yaptığı bir çalışmada, mutlak yoksulluk olarak da adlandırılabilir olan temel gereksinmeler yöntemine göre yoksulluk incelendiğinde "ülke nüfusunun % 8.37'sinin mutlak yoksul tanımı içinde değerlendirilmesi gerektiği, bu yoksulların % 11.82'sinin kırsal alanda % 4.60'mın

ise kentsel bölgelerde yer aldığı görülmektedir” (DPT 2001:136). Kırsal yoksulluk bu kadar yoğun olmakla birlikte bu çalışma, kırsal yoksulluğu ele almamakta, kentsel yoksulluk üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Araştırma Ankara'nın gecekondu semtlerinde yaşayan kent yoksulları üzerinedir. Gecekondu bir mekan biçimi olarak toplumun alt tabakasının, yoksul insanların yaşadığı, mekanlar olarak bilinir. Bu çalışmada gecekonduya yaşayanlar için de kabaca ayrımlar yapılarak gecekondu semtlerinde, en olumsuz yaşam koşullarında, en kötü gecekonducularında, en kötü yaşam süren insanlar üzerinde çalışılmıştır.

1.5. Örneklem

Çalışmanın mekanı, yoksulların yaşam alanları olan gecekondu semtleridir. Altındağ'dan Sincan'a; Siteler'den Mamak'a kadar Ankara'nın değişik semtlerinde yaşayan yoksullara ulaşılmaya çalışılmıştır. Görüşmelerde haneyi temsil kapasitesine sahip kadın ya da erkek hareket noktası alınmış olup, bunun dışında yaş, cinsiyet, etnik özellik, mezhep farklılığı göz önünde bulundurulmamıştır. Hane tespitindeki temel ölçüt gelir düzeyidir.

Çalışmanın amacı, mutlak yoksulluk içinde yaşayan derin yoksullar yani yoksulluğu en şiddetli biçimde yaşayan insanlarla ilgili olduğu için, ancak bu tür yoksulluk kategorisi içine girenler çalışma kapsamında ele alınmıştır. Yani sabit bir işi ve hiçbir geliri olmayan olsa bile kira, hane nüfusunun kalabalıklığı vb gibi nedenlerle geçinmekte zorlanan insanlara ulaşılmak istenmiştir. Bu yüzden de *yoksullar arasında bile seçici olmaya* çalışılmıştır. Yoksulların hepsi çalışmaya dahil edilmeyerek 'amaçlı örneklem' elde edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma süresince yoksullara ulaşmak bir sorun, onlardan (doğru) yanıtlar almak ayrı bir sorun olmuştur. Başlangıçta yardım derneklerinden veya muhtarlardan alınan adreslerle yoksullara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak bu adreslere ulaştıktan sonra yapılan görüşmeler sonrası kendisiyle benzer ekonomik durumda olanlar hakkında bilgi istenmiş veya alınan adrese ulaşmaya çalışılırken o civarda en yoksul olarak bilinen kim varsa onunla görüşülmeye çalışılmıştır.

Amaçlı örneklem, araştırmacının seçeceği kişileri kendisi belirleyerek, amaca en uygun kişileri bulması ve onları seçmesidir. Yani her önüne gelenin örnekleme alınmamasıdır (Balcı 2001:102). Amaçlı örneklemin şu üç durumda kullanılması uygundur (Özcan ve Özbey 2002:90);

- 1- İstenilen bilgilerin alınabileceği elemanları seçmek için,
- 2- Ulaşılması zor bir evrenin üyelerini örnekleme almak için,
- 3- Derinlemesine araştırmalarda kullanılacak şahısların/olayların seçimini sağlamak için.

Çalışmada amaçlı örneklem uygulanarak yoksullar evrenindeki en yoksullar bulunmaya çalışılmıştır. Bu yüzden yoksul semtlerde gelir düzeyleri düşük insanların içinde bile bir eleme yapılmış ve ancak gelir açısından en altta yer alanlar örnekleme alınmıştır.

1.6. Veri Toplama Teknikleri

Çalışmada yoksullara uygulanan anketlerle bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Uygulanan anketlerin yanı sıra, yoksullarla yapılan görüşmelerle ve gözlemlerle bilgiler toplanmaya çalışılmıştır.

Yardım dernekleri ve muhtarlar aracılığıyla alınan adreslerle ailelere ulaşılmaya çalışılmış ve bu arama anında benzer özelliklere sahip bir çok aileye ulaşılmıştır. Bazen bilinen bir yoksul aile ile görüşülerek yoksulların dünyalarına girilmiştir. Yoksullar, doğal olarak diğer insanlar gibi kendileri hakkında sorulara cevap vermekte pek samimi davranmamaktadırlar. Görüşmelerde en çok vurguladıkları, nerdeyse hemen hemen her fırsatta dile getirdikleri kendilerinin ne kadar yardıma ihtiyacı olduklarını göstermek hatta eğer şu anda birine yardım edilecekse ilk yardım edilmesi gerekenin kendileri olduğunu ispata kalkışmaktır. Kendi durumları gerçekten kötüdür. Ancak görüşme yapılan neredeyse her yoksul en kötü durumda olanın kendisi olduğu gerçeğini araştırmacıya göstermeye gayret etmektedir. Belki de bu yüzden hastane ile ilgili film, röntgen vb. ne varsa, evin en kullanışsız en sağlıksız yeri neresyeye oralar gösterilir. Belirtildiği gibi Lewis, yoksullar üzerinde çalışırken onlara zaman zaman iş bulduklarını, karakola düşenlere

yardım ettiklerini, hastaneye düşenlerin tedavisini yaptırdıklarını belirtmektedir. “Araştırma süresince aile toplantılarına, doğum ve vaftiz törenlerine katılarak acil durumlarda da onlara yardımcı olmaya çalıştık. Onları hastanelere götürdük, cezaevlerinden kurtardık, iş bulmalarına, doktorlardan randevu almalarına, daire kiralamalarına yardım ederek hükümetten para ve gıda yardımı almalarını sağladık” (Lewis 1971:XIX). Oysa bu çalışma, ancak bir Araştırma Görevlisi’nin mütevazı olanaklarıyla gerçekleştirildiği için görüşülen yoksullara bu tür bir kolaylık sağlanamamıştır. Belki de bu çalışma daha uzun vadeli bir araştırmanın gerekli olduğunu ve onun için gereken finansın ne kadar önemli olduğunu da ortaya koymuş olacaktır. Bu tür bir çalışma için ulaşım aracının ne kadar gerekli olduğu ayrıca yukarıda vurgulanmıştır.

1.7. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışma yoksulluğun ve yoksulların çok da homojen olmadığı esası üzerine kuruludur. Mutlak yoksulluk, yoksulları canlı-organizma olmanın ötesinde ele almadığı için şiddetli yoksulluk içinde yaşayanların sosyal dışlanma süreçlerini ve yoksulların içinde yaşadıkları toplumun bir bireyi olarak nasıl ele alınması gerektiği noktasında sorunlu kalmaktadır. Göreli yoksulluk toplumun ortalama bir gelirinin (bu %40 ila % 60 arasında seyreden bir orandır) altında geliri olanları işaret eden bir yoksulluk tipine işaret etmektedir ki bu araştırmanın öznelinin asla yer alamadıkları bir gelir dilimine işaret vardır. Bu araştırma yoksulların mutlak ve göreli olarak iki biçimde ele alınmasının yoksulların durumlarını tam olarak resmetmediğinden hareketle derin yoksulluk adı verilebilecek yeni bir sınıfla yoksulların belli bir kesiminin belirlenmesinin daha anlamlı olacağından hareket etmektedir.

1. Yoksulluk derinleştikçe sosyal dışlanma artar. Yoksulluğun şiddeti ve derinliği ile akrabalık bağları arasında negatif bir ilişki vardır. Yoksulluk şiddetlendikçe insanlar akrabaları tarafından daha çok dışlandıklarını hissederler.
2. Yoksulluk derinleştikçe sosyal dışlanma artar. Yoksulluğun şiddeti ve derinliği ile komşuluk ilişkileri arasında negatif bir

ilişki vardır. Yoksulluk şiddetlendikçe insanlar komşuları tarafından daha çok dışlandıklarını hissederek.

3. Yoksulluk derinleştikçe yardım bağımlılığı artar. Gelir düzeyleri düştükçe yoksullar daha çok yardım alır ve yardıma bağımlı hale gelirler.
4. Yoksulluk, sabit bir geliri ve sürekli işi olmayan yoksul ailelerde geçinme stratejileri olarak farklı yolları ortaya çıkarmakta mıdır? Yoksulluk içinde yaşayan yakın akrabalar bazen babanın evinde bazen de yerleşilen mekan ve gelir açısından içlerinden en uygun olanın yanında birleşerek geniş ailenin oluşmasına neden olmaktadır mıdır?
5. Yoksulluk ve boşanma oranı arasındaki ilişki var mıdır? Ya da yoksulluk boşanma oranını arttırmakta mıdır? Gelir düzeyinin düşüklüğü aile içi huzursuzluklar neden olup, yoksulların gelirleri azaldıkça aile içi sorunların sonucu olarak boşanma oranı artmakta mıdır?

II. BÖLÜM

2. YOKSULLUK, TANIMLAR VE SOSYOLOJİK ÇERÇEVE

2.1. Yoksulluk Çalışmaları Ve Tanımları

Yoksulluk insanlık tarihinin en eski sorunlarından biri olmasına rağmen, onu bir sorun olarak ele alıp üzerinde çalışma yapmanın tarihi ancak 1899 yılı İngiltere'sine kadar gider. Charles Booth, 1899 yılında İngiltere'de ilk yoksulluk çalışmasını yapan kişidir. Yoksulluk çalışmalarının başlatıcısı Booth, ailelerin geçimleri üzerinde durmuş ve gelir düzeyini yoksulluğu belirlemede bir ölçüt olarak kullanmıştır. Booth'un çalışmasının sonuçları 1902 yılında bir başka önemli yoksulluk araştırmacısı Seebohm Rowntree tarafından yayınlanmıştır (DPT 2001:108). Booth'un Londra'da yaptığı çalışmanın bir benzerini Rowntree İngiltere'nin York şehrinde yapmıştır. Rowntree'nin yaptığı bu çalışmada (Marshall 1999:87), yoksulluk sadece geçimle sınırlanmamış, geçinmek için gerekli temel yiyecekler ve bu yiyecekleri temin için gereken gelir, ayrıca giyim ve barınma ihtiyaçları göz önüne alınmış, böylece daha kesin bir yoksulluk tablosu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Yoksulluk, yoksulluk sınırı, birincil ve ikincil yoksulluk kavramları hep bu ilk çalışmaların ürünüdür. Booth'un çalışmasında Londra'da yaşayanların 1/3' ü yoksuldur. Booth, yoksulluk sınırını, ailelerin geçim ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanımayan bir düzeyin altı olarak tanımlar. Yoksulluk sınırı gibi birinci ve ikinci derece yoksulluk tanımları da yapılır bu ilk çalışmalarda. Örneğin Rowntree birinci derece yoksulları, temel ihtiyaçlarını karşılayamayanlar ikinci dereceden yoksulları, kazandıkları para temel ihtiyaçları için yeterli olan fakat diğer şeyler için yeterli olmayanlar olarak tanımlar. Bu tanımların bugün mutlak ve görel yoksulluğa tekabül ettikleri düşünülebilir.

İlk yoksulluk çalışmalarında yoksulluğun nedenleri, aylıklık ve bireysel zayıflık gibi, sonucu tamamen yoksulların kendisine bağlanan bir yaklaşımla açıklanmamış, düşük ve düzensiz kazanç ile geniş aile yoksulluğun nedenleri olarak sunulmuştur. 1936 yılında Rowntree tarafından yapılan ikinci yoksulluk

araştırmasında yoksulluk nedeni olarak işsizlik, ihtiyarlık daha önemli nedenler olarak ileri sürülmüştür (Marshall 1999:827).

Sosyal devlet uygulamalarıyla 1940-1950'lerde ortadan kaybolmuş gibi görünen yoksulluk, 1970'lerde yeniden görünmeye başlar. Sosyal devlet uygulamaları tabakalaşma piramidinin en altında yer alan yoksullar için yararlar sağlamaktadır. Onların sosyal hayata katılımları görece de olsa sosyal devletin ayırdığı bütçe ile gerçekleşmektedir. 1929 Büyük Dünya Bunalımı'nın küçük ölçekli bir benzerinin 1970'li yıllarda Petrol Krizi şeklinde ortaya çıkması ve küreselleşmenin getirdiği uluslararası rekabetin hız kazanmasıyla birlikte ulus devletler, devletlerinin 'sosyal' niteliklerinden tavizler vermeye başlamışlardır. Devletlerin, sosyal devlet niteliklerinde görülen kırılganlar, ilk olarak sosyal devletin varlığıyla yaşantılarında az da olsa normalleşme bulan ve bunun devamını bir ölçüde onunla garantileyen yoksulların halini tekrar içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Böylece yoksulluk yeniden çok uç boyutlarıyla önemli bir sorun olarak gündemdeki yerini almıştır.

Ancak yoksulluk üzerine yapılan yeni çalışmalarda dikkati çeken yoksulluğun nedeninin toplumsal, ekonomik, siyasi nedenlerle değil, tamamen bireylerin kendi tutum ve inançlarıyla ilişkilendirerek açıklanmasıdır. Bunun yanında yoksulluğun belirlenmesinde gelişmiş ülkeler ve yoksul ülkeler için farklı kıstasların öne sürülmesi gündeme gelmiştir. Örneğin mutlak ve görece yoksullukta olduğu gibi. Mutlak yoksulluk daha çok geri kalmış ve az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluğu ölçmek için kullanılırken, görece yoksulluk gelişmiş ülkelerdeki yoksulluğu ölçmek için kullanılmaktadır. Bu duruma bir başka örnek Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) raporlarında görülmektedir (UNDP 2001:54); gelişmekte olan ülkeler için İnsani Yoksulluk Endeksi, insan hayatının üç boyutunu; yaşam süresi, bilgi ve onurlu bir yaşam standardı'nı kapsarken; gelişmiş ülkeler söz konusu olduğunda bu boyutlara sosyal dışlanma da girmektedir.

Yoksullukla doğrudan ilgilenen, kuruluş amaçlarında yoksullara yardımı hedefleyen; yerel, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla, mütemadiyen yoksullarla ilgili yayın yapan yazılı ve görsel iletişim araçlarının etkisiyle yoksulluk, gündelik hayatın olağan bir parçası olarak modern insanın hayatındaki yerini almış

gibidir. Bunun için en inandırıcı kanıt, yoksullukla mücadelenin artık hem ulusal hem de uluslararası arenada çok sık gündeme getirilmesidir. Ulusal düzeyde mevcut hükümet programının yoksullara yönelik yoğun politikaları, bunun yanında özel tv kanallarında yoksullara yardım programlarının periyodik devamlılığı ve yoksulluk çalışmalarının hem aktüel hem de akademik düzeyde artması; Uluslararası arenada ise Dünya Bankası'nın 2001 yılı raporuna, yoksulluğu önlemede ne kadar ciddi bir bakışa sahip olduğu hissini uyandıran şu başlığın atılmasıdır: "Yoksulluğa Saldırı".

Her ne kadar yoksulluk sorununu çözmüş birkaç Kuzey Avrupa ülkesi (İsveç, Norveç), Japonya, Tayvan ve G.Kore gibi ülkeler varsa da (Şenses 2001:14), yoksulluk gelecek yıllarda da varlığını hissettirecek ve hem yoksul olan ve olmayan ülkeler arasında bir gerilim yaratarak hem de zengin ülkelerin kendi içinde yoksullarla yoksul olmayanlar arasında bir gerilim yaratarak dünya barışını tehdit eden çok ciddi bir sorun olarak varolacak gibi görünmektedir.

Yoksulluk oldukça geniş içeriğe sahip bir kavramdır. Çalışma yapanların belirledikleri kriterler esasında yoksulluk tanımları vardır. Bunların bir kısmı aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2. 1: Yoksulluk Tanımları

Tanımlar	Kullanan	Tanımı
Yoksulluk	(Genel)	Gelir eksikliği-azlığına bağlı olarak asgari yaşam düzeyini sürdürmek için gereken mal ve hizmetlerden yararlanamama ve bu durumun beraberinde getirdiği sosyal mahrumiyet, duygusu geliştirme
Mutlak Yoksulluk	(Genel)	Hane halkı ya da fertlerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyi
Görelî Yoksulluk	(Genel)	İçinde yaşanılan toplumdaki asgari yaşam düzeyine sahip olup olmama
Yoksulluk sınırı	Booth	Ailelerin geçim ihtiyaçlarına olanak tanımayan bir düzeyin altı

Birincil Yoksulluk	Rowntree	Ailelerin toplam kazançlarının, fiziksel yeterliliği sürdürmek için yetersiz olması
İkincil yoksulluk	Rowntree	Ailelerin kazandıkları paranın fiziksel yeterliliği devam ettirmede yeterli olup, diğer harcamalar için yetersiz olması
Subjektif Yoksulluk	Drewnowski	Kişi ya da hane halkının kendi için uygun gördüğü tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olmama
Gelir Yoksulluğu	Drewnowski	Asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu
Yoksulluk	Dünya Bankası	Asgari yaşam standardına ulaşamamak
Ultra Yoksulluk	FAO(Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı)	Gelirin tamamının harcadığı halde mutlak yoksulluk kriterinde esas alınan kalorinin % 80'inin karşılanabilmesi
Kronik Yoksulluk	WHO(Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı)	Ultra yoksulların durumunun beş yıldan daha fazla sürmesi halinde durumlarının düzelenmeyeceğinin kesinlik kazanması
Çalışan yoksullar	UNCHS (Habitat)	Kamu ve özel sektörün alt düzeylerinde ve marjinal sektörde çalışan eğitim düzeyi düşük ve vasıfsız işgücü
Kent Yoksulları	UNCHS (Habitat)	Kent özelinde yaşanan konut sorunlarını ve sosyal dışlanmayı vurgulama
Barınma Yoksulluğu	UNCHS (Habitat)	Ülke genelinde yaşanan konut sorunlarını vurgulama
İnsani Yoksulluk	UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)	Belli kriterler esasında bir ülke vatandaşlarının insanca yaşama imkanlarının bulunup bulunmadığını tespit etme Uluslararası kıyaslama yapabilmek için ülkeleri, yaşam süresi, bilgi ve onurlu bir yaşam standardının ölçütlerine göre değerlendirme

(**Kaynaklar:** Shekhar, Himanshu. “*Culture of Poverty; A sociological Study*”, Ganga Kaveri Publishing House, Varanasi, India. 1994; Aktan, Coşkun Can, *Yoksulluğun Önlenmesi Stratejileri*, Hak-İş Yayınları, Ankara, 2002; DPT, *Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, DPT, Ankara, 2001.)

Bu tanımlar arasında en çok kabul gören ve yoksulluk çalışmalarında tespit edilmeye çalışılan iki yoksulluk türü vardır: Mutlak yoksulluk ve Göreli yoksulluk.

2.1.1.Genel Geçer Bir Yoksulluk Tanımı: Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk yoksulluğun zaman ve mekana göre değişmeyen kesin haline ulaşmak için kullanılan bir kavramdır. Böylece yoksulluğun nesnel biçimde ölçümü amaçlanmaktadır. Biyolojik bir organizma olarak her bireyin fizik varlığını devam ettirebilmesi için gereken kalori miktarı ve bu kalori miktarı karşılığı alınması gereken besin ve diğer temel ihtiyaçlar vardır. Bu temel ihtiyaçlar içinde birincil olan beslenmedir. Beslenme ise her bireyin tüketmesi gereken asgari kalori düzeyi ile ölçülür. Bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için gereken kalori düzeyi bireysel organizmalar için değişmeyip aynıdır ancak bireylerin yaptığı işin farklılığına, yaşanılan coğrafyaya, iklime ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre bir değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla bu özellikler çerçevesinde biyolojik bir organizma olarak bireylerin tüketecekleri kalori miktarının bir standardı vardır. İşte mutlak yoksulluk “bireyin yaşamını fiziken devam ettirebilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu asgari tüketim seviyesi” (Dumanlı 1996:6) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle bireyin asgari tüketim seviyesinin belirleyicileri de bir yanda sahip olunan gelir diğer yanda mal ya da hizmetlerin fiyatlarıdır. Bireylerin gelir düzeylerinin bu mal ya da hizmetleri almaya yetmeyecek kadar az olması mutlak yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır

Mutlak yoksulluk, bireyin fiziksel varlığının devam edebilmesi için en düşük düzeyde tüketmesi gereken kalori düzeyiyle belirlendiğinde onu yalnızca biyolojik bir organizma olarak kabul etmektedir. Bu mutlak yoksulluğun “dar” biçimidir. “Mutlak yoksulluk yaklaşımının salt gıda harcamaları üzerine odaklanan “dar” biçimi yanında gıda dışı harcamaları da hesaba katan “geniş” biçiminden söz edilebilir” (Şenses 2001:64). Mutlak yoksulluğun geniş tanımı “yemek, barınma, sağlık veya giyinme ihtiyaçlarını satın almaya yetmeyecek kadar az bir gelire sahip olmaya göndermede bulunur” (Shepard and Voss 1978:216).

Dünya Bankası tarafından mutlak yoksulluk, bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2400 k/cal hesabına dayanmaktadır. Tıbben normal yetişkin bir insanın harcayacağı kalori miktarı 2800-3000 k/cal'dir. Ağır işlerde çalışanlar için bu oran 3200-3800 k/cal olarak hesaplanmaktadır. Dünya Bankasının bu hesaplamalarından yola çıkarak bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli olan en düşük düzeydeki kalori miktarı olan 2400 k/cal besini almaya günlük geliri yetmeyen insanlar mutlak yoksullar olarak kabul edilirler (ÖİK 2001:104). Bu şekilde mutlak yoksulluk tüketilen kalori ölçüğünde tesbit edilmeye çalışılmıştır. Dünya Bankası ayrıca tüketilecek mal ya da hizmetlerin ülkelere göre değişen fiyatlarını göz önünde bulundurarak ülkelere göre de mutlak yoksulluk sınırları belirlemiştir. Tablo-2.2'de bazı ülkelerin mutlak yoksulluk sınırları gösterilmiştir

Tablo 2.2: Mutlak yoksulluk sınırları

Ülkeler	Kişi başına yoksulluk sınırı
Az gelişmiş ülkeler için	1\$
Latin ABD ve Karaibler için	2\$
Doğu Avrupa (Türkiye dahil)	4\$
Gelişmiş sanayi ülkeleri	14\$

(Kaynak: DPT, Özel İhtisas Komisyonu Raporu. *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, DPT, Ankara, 2001.)

Mutlak yoksulluğun “dar” biçiminin hesaplamalarına bakıldığında bireyin sadece bir organizma olarak görüldüğü ve bu organizmanın biyolojik varlığının devamı dışında bir sorunun ele alınmadığı görülmektedir.

Mutlak yoksulluk, sadece gıda tüketimini esas aldığı için eleştirilmiştir. Yani bireyin ya da hane halkının sosyal, kültürel, sağlık vb imkanlardan faydalanabilme derecesi, sıklığı üzerinde durulmamıştır. Mutlak yoksulluk, “toplumdaki gıda harcamalarına göre en düşük yaşam standardı ortaya çıkarır” (Dansuk 1997:37), dolayısıyla toplumun en alt kesiminde yer alanların belirlenmesinde önemli bir yeri vardır. Yani “yoksulluk hakkında sayısal bilgiler verir yoksulluğun yoğunluğu ve derinliği hakkında bilgiler vermez” (DPT 2001:106). Yoksulluğun şiddeti ve yoksullar arasındaki farklılıklar hakkında bilgi vermediği için mutlak yoksulluk sayısal bilgi vermenin ötesine geçemeyen bir görüntü sergilemektedir.

Mutlak yoksulluğun ölçülmesini sağlayan temel ihtiyaç listesindeki mal ve hizmetlerin fiyatlarının değişmesi, hatta temel ihtiyaç sepetinin zaman içinde değişmesi, mutlak yoksulluk göstergesine de zaman içindeki karşılaştırmalarda görece bir içerik kazandırmaktadır (İnsel 2001:65). Mutlak yoksulluğu belirleyen, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gereken kalori miktarı karşılığı yiyecekler ve bunların parasal değerleridir. Sorun da bu yiyecekleri belirlemede yaşanmaktadır. “Mutlak olarak gerekli bir tüketim sepeti tanımlamak için yapılan anketlerde, ankete cevap verenlerin, kendileri için tanımladıkları sepetten daha düşük seviyede bir sepeti başkaları için tanımladıkları” (İnsel 2001:65-Lollivier 2000) belirtilmektedir. İnsel buradan yola çıkarak söz konusu saptamanın, mutlak asgari tüketim sepetini tanımlayan uzmanlar için de geçerli olabileceğinin düşünülebileceğini belirtir (İnsel 2001:65). Dolayısıyla mutlak yoksulluğu belirleyen temel ihtiyaç listesindeki mal ve hizmetlerin hem fiyatlarının hem de listenin içindekilerin zamanla değişmesi mutlak yoksulluğun da görece bir nitelik kazandığını göstermektedir.

Mutlak yoksulluğa yapılan çeşitli eleştiriler yoksullukla ilgili yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu eleştiriler şu şekilde ele alınabilir (Şenses 2001:80-96);

1- Mutlak yoksulluk önemli boyutlarda öznel unsurlar içerir ve yoksulluk düzeyinin değişik mekanlarda kıyaslanması için elverişli bir çerçeve oluşturmaz. Asgari geçim düzeyi kişiden kişiye, hanehalkından hanehalkına, toplumdaki topluma değişir. Salt gıda harcamaları yanında gıda dışı ihtiyaçlar düşünüldüğünde iş biraz daha sorunsallaşmaktadır. Bu nedenle mutlak yoksulluk tek bir ülkede ve uluslararası düzeyde mekansal kıyaslamaya elverişli değildir.

2- Mutlak yoksulluk, yoksul kitle içindeki çeşitliliği göz ardı eder. Yoksullar homojen bir kitle olarak görüldüğü zaman geçici olarak yoksul olanlarla sürekli olarak yoksul olanlar ve yoksulluk çizgisinin hemen üzerinde olup da her an altına düşme riski taşıyan insanlar arasındaki önemli farklılıklar büyük ölçüde göz ardı edilir.

3- Yoksulluk mutlak değil görece bir kavramdır. Yoksulluk sadece mutlak yoksulluk bağlamında düşünüldüğünde bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir.

Oysa yoksulluğu bir eşitsizlik olgusu olarak ele alan ve gelir dağılımıyla ilişkilendiren görelî yoksulluğa göre toplumda her zaman yoksul kesim olacaktır. Dolayısıyla yoksulluk görelî olarak şekillenen bir kavramdır.

4- Mutlak yoksulluk yaklaşımı yoksulların görüşlerini dikkate almamaktadır. Mutlak yoksullukta yoksulluk nesnel ölçütlere göre yani belirli bir zamanda gelir, tüketim harcamaları, kalori miktarı gibi somut ve ölçülebilir kıstaslar üzerinde yoğunlaşır. Öznel yaklaşımlarda yoksulluk bir süreç olarak görülür ve yoksulların asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadıkları konusunda onların kendi algılamalarını ön plana çıkarır. Yoksullarla yapılan görüşmelerle yoksulluğun unsurları ve nedenleri ortaya konur. Yoksulluğa yoksulların gözüyle bakılır iktisatçılardan çok sosyal bilimcilerin benimsediği yaklaşımdır. Yoksulların gözüyle yaşanabilir bir hayatın koşulları belirlenir.

Mutlak yoksulluğun hesaplanması Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketleri (HTHA) sonuçlarına göre belirlenmektedir. 1987 HTHA sonuçlarını değerlendiren Dansuk, mutlak yoksulluğu beslenme ile sınırlandırmış ve beslenme dışındaki hiçbir harcamayı bu yoksulluğun içine dahil etmeyerek Türkiye için oranları şu şekilde sunmuştur (1997:48-49): Türkiye’de mutlak yoksulluk oranı % 14.24’tür ve bu orana karşılık gelen yoksul kişi sayısı 7.526.181 kişidir. Türkiye’de mutlak yoksulluğun son halini yansıtacak veriler ancak 1994 HTHA’ya bağlı olarak yapılan Erdoğan’ın (1996) çalışmasıdır. Erdoğan yoksulluğu minimum gıda harcaması maliyeti yöntemiyle hesaplamış ve hanelerin % 5.66’sının, bireylerin ise % 8.37’sinin yoksul olduğu sonucuna ulaşmıştır. Temel gereksinimler maliyeti yöntemine göre ise hanelerin % 19.31’i, bireylerin ise % 24.30’u yoksulluğu yaşamaktadır¹.

Dünya Bankası raporuna göre (2000-2001:281), 1994 yılı için Türkiye’de günde 1\$’ın altında bir gelire yaşayan insanların oranı % 2,4’tür. Bu oran görüldüğü

¹ Bu iki yoksulluğu belirleme yöntemi de mutlak yoksulluk içinde değerlendirilebilir. Çünkü minimum gıda maliyeti zaten mutlak yoksulluğun dar anlamını ifade etmektedir. Temel ihtiyaçların maliyeti yönteminde ise Alıcı (1999:15) iki temel unsura dikkat çeker. İlkinde temel ihtiyaçlar tercihler dikkate alınmadan belirlenir. İkincisinde fakirlikten kaçınmak için gerekli olan asgari normatif ihtiyaçlar sosyalleştirilir. Amaç temel ihtiyaç maliyetini kanuni asgari ücrete oldukça yakın bir zemine çekmektir ki bu da mutlak yoksulluğun geniş anlamına karşılık gelmektedir diye düşünülebilir.

gibi Türkiye'deki çalışmalarla kıyaslanamayacak kadar küçük bir mutlak yoksulluk oranıdır. Ancak günlük gelir 1 \$ değil de 2 \$ olarak alınırsa oranın birden attığı görülecektir: % 18.

Yaşanabilir bir hayatın gerektirdiği şartlar da yoksulluk düzeyinin belirlenmesinde değişebilen yoksulluk-görelî yoksulluk anlayışının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

2.1.2. Yoksulluğun Sosyal Yönü: Görelî Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, yoksulları genel bir çerçeve içinde değerlendirirken görelî yoksulluk kavramı, yoksullar arasında da mal varlığı ve gelir açısından görelî bir sıralanmanın olduğu yani homojen bir yoksullar kitlesi olmadığı düşüncesinden hareket eder. Görelî yoksulluk, “ülkeden ülkeye değişen toplumun günlük yaşamına katılma maliyeti miktarı” (İnsel 2001:64), olarak ve ayrıca “fakir hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklığı ifade eder” (Dumanlı 1996:8), şeklinde tanımlanmaktadır.

Görelî yoksullukta sosyal yaşama katılımın ortalama maliyeti göz önüne alındığı için ülkelerin tüketim alışkanlıklarını hesaba katmak gerekmektedir. Ülkenin tüketim alışkanlığına göre bir mal ya da hizmetin yoksullar için de zorunlu olup olmadığı dikkate alınır. Çeşitli mal ya da hizmetlerin yoksulları da hesaba katarak zorunluluklarının göz önüne alınması, ülkenin gelişme düzeyini ortaya çıkarır. Böylece görelî yoksulluk toplumun genelinin yaşam düzeyini göz önüne almış olacaktır. Görelî yoksulluk, hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketlerinin, gelir ve harcamalara ilişkin sonuçlarıyla ortaya çıkar. Görelî yoksullukta ortalama bir gelire sahip hane halkı baz alınarak bu ortalamanın belli bir oranının (% 40) altındaki gelire sahip hanehalkı yoksul olarak görülmektedir. Dansuk (1997:6) uluslararası literatürde en alttaki % 40'lık dilimin görelî yoksulluğun belirlenmesinde baz alındığını belirtir. Böylece görelî yoksulluk, ortalama ile ortalamanın altındakiler arasındaki “gelir kaynaklarına sahip olma arasındaki açıklığı ifade etmektedir” (Dumanlı 1996:8). Bu durum gelir ve tüketim yönünden de bir farklılık gösterecektir.

İnsanlar, gelir miktarına bağlı olarak tüketimlerini ayarlayacaklardır. Yani daha çok gelir elde eden, kaynaklara ulaşma ve onları tüketmede daha çok yer alacak; daha az geliri olan da daha az kaynak tüketecektir.

Görelî yoksulluk, bireyin günlük toplumsal yaşama katılması için alması gereken mal ve hizmetler karşılığında ödemesi gereken maliyet olduğundan bireyin toplumsal yaşama katılım maliyetlerinin yüksekliği o ülkenin gelişmişlik düzeyiyle bağlantılıdır. Bu yüzden gelişmiş ülke yoksulluğu olarak anılır.

Mutlak ve Görelî yoksulluk iki temel yoksulluk biçimi olarak ele alındığında aralarındaki farklılıklar şu şekilde gösterilebilir;

Tablo 2.3: Mutlak ve Görelî Yoksulluğun Karşılaştırılması

Mutlak Yoksulluk	Görelî Yoksulluk
Kişi başına tüketilen kalori düzeyine bağlıdır	Minimum kalori ihtiyacına ilaveten kültürel ve toplumsal açıdan tüketilmesi zorunlu olan malları ifade eder
Hayatta kalabilmek için gereken 2400 k/cal besin almaya güçlü yetmeyenleri kapsar	Ülkedeki ortalama gelirin belli bir oranının (% 40) altındakileri kapsar
Kalkınmakta olan ülke yoksulluğu olarak bilinir	Kalkınmış ülke yoksulluğu olarak bilinir
Dünya daki yoksulluk ele alınır, karşılaştırmalar yapılır	Bir ülkedeki yoksullukla ilgilenildiğinde kullanılır
Analiz düzeyinde yararı: Ülkeler arasındaki yoksulluk oranlarının karşılaştırılmasını sağlar / Yoksulluk hakkında sayısal bilgiler verir	Analiz düzeyinde yararı: gelir dağılımındaki eşitsizliği en açık şekilde verir
Eleştirî: Dengeli beslenme göz ardı edilir/ Yoksulluğun yoğunluğu ve derinliği hakkında bilgi vermez	Eleştirî: Salt kişi başına ortalama gelir ele almır dolayısıyla kişilerin yaşam standardı hakkında bilgi vermez

(Kaynaklar: DPT, Özel İhtisas Komisyonu Raporu. *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, DPT, Ankara, 2001; İnsel, Ahmet. “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Önerî”, *Toplum ve Bilim*, Yaz, 89, 2001, ss 62-72; Dansuk, Ercan. *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla İlişkisi*, Ankara, DPT, 1997; Dumanlı, Recep. *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, Ankara DPT, 1996)

Türkiye’de 1987 Hanehalkı Tüketim Harcaması anketlerine başvurularak görelî yoksulluğun durumu incelendiğinde (Dansuk 1997:67-68), her üç kişiden birinin görelî olarak yoksul olduğu sonucu çıkmıştır ki oran, % 30.2’dir.

Hanelerin % 31.58'i görel olarak yoksuldur (1997:67-68). Yani ortalama yaşam standardına sahip olmak için gereken gelire sahip değildirler.

2.2. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

2.2.1. Bauman ve Sosyal Dışlanma

Bu araştırmada yoksulluk ve dışlanma ilişkisi Bauman tarafında geliştirilen dışlanma kavramı çerçevesinde işlenecektir. Dışlanma kavramı yoksulluğun yeniden farklı bağlamlarda ele alınması ve tanımlanmasında oldukça işlevseldir. Dışlanmanın merkezinde hem ilişkisel (sosyal) hem de dağıtımsal (ekonomik) tartışmanın olduğunu belirten Bhalla ve Lapeyre yoksulluk ve dışlanma ilişkisini üç farklı şekilde ele alır (1999:17-28); ekonomik, sosyal ve politik dışlanma. Ekonomik dışlanma boyutu, gelir, üretim, mallar ve hizmetlerden faydalanma hakkı sorunları ile ilgilidir. Sosyal dışlanma boyutu, sağlık, eğitim, içme suyundan faydalanma hakkı gibi sorunlarla ilgilidir. Politik boyut ise politik katılım ve fırsat eşitsizliği ile ilgilidir. Yoksulların bu araştırma çerçevesinde ekonomik ve sosyal dışlanmayı ne ölçüde yaşadıkları araştırılmaya çalışılmıştır.

Yoksulların derin yoksulluklarının önemli bir sonucu, onların yaşamın neredeyse tüm alanlarından dışlanmalarıdır. Onlar, eğitim ve sağlık imkânlarından daha az yararlanırlar (Friedman 2001:141), beceri yoksunluğundan dolayı üretim sürecinde yer alamadıklarından, ekonomik süreçlerden ve sermayeden de dışlanmışlardır. Sermayeden, üretim sürecinden dışlanmış olmak beraberinde onların getirdiği-kazandırdığı bir çok şeyden dışlanmaya da neden olur. Üstelik onların toplumsal kurumlarla olan ilişkileri diğerleri kadar sağlıklı değildir. Örneğin paraları yeterli olmadığı için çocuklarının eğitim hayatı çok kısa sürebilir ve bu durum nesiller boyu devam eden bir yoksulluğa neden olabilir. Sağlık güvenceleri olmadığı için sağlık hizmetlerinden yararlanamayabilirler. Veya 'yeşil kart'a sahiplerse sağlık imkanlarına en düşük düzeyde sahip olabilirler. Sadece bu karta sahip olmak bile aslında onların sosyal konumlarının göstergesi olduğu için bu süreçlerin hepsi onlara

dışlanmışlıklarını hatırlatacaktır. Dışlananlar yalnızca yoksullar değildir, “ancak onlar dışlanmayı en keskin şekilde yaşayanlardır” (Bauman 1999b:9).

Yoksulluğun medyatik anlamda da yıldızı sönmüştür. Yoksulluk artık hem medyadan hem de sanat ürünlerinden adeta dışlanmıştır. Yoksullukla ilgili haberler ya iç sızlatacak kadar acıklı bir fotoğraf karesi ile sınırlı veya tv haberlerindeki insanın içini burkan ama peşinden hemen çok daha renkli dünyaların görüntülerinin sunularak önceki karelerin hafızalardan silindiği, hiç olmamış, yaşanmamış izlenimi bıraktığı bir başka habere geçişle sınırlıdır. Geçmişin yoksul fakat mert kahramanlarının yerini şimdi hali vakti yerinde, iş gücü sahibi, okumuş, okumasa bile varlıklı, güçlü, prestijli, sevimli, sempatik kahramanlar almıştır. Yoksullar şimdi ya kötü adam ya da uşak rolündedirler. Edebi eserlerde de durum pek farklı değildir. Kahramanlar artık ya orta ya da üst sınıftandırlar.

Yoksullar yaşamın tüm alanlarından dışlanmaktadır. Hatta eskiden zenginlerin daha zengin olmak için ihtiyaç duydukları yoksullar ya da yedek işgücü orduları, artık ilerleyen teknoloji sayesinde hiç de ihtiyaç duyulmayan nesnelere haline dönüşmüştür.

Yoksulların ekonomik alandan dışlanmalarının nedeni, işleyişin artık onlara ihtiyaç hissettirmemesi iken, toplumsal yaşamdan dışlanmalarının nedeni de yoksulluk kavramına yüklenen anlamdaki sembolik değişimdir. Hensin ve Light’a göre yoksulluğun sembolik değişimi şu süreci takip eder (1983:237-239): Eskiden, örneğin 1700’lerde Amerikalılar yoksulluğu sosyal bir problem olarak düşünmemişler ve yoksul insanlar, köylülerin arasında sükunetle yaşamışlardır. Onlar durumlarını Tanrı’nın isteğinin bir parçası olarak görmüşlerdir. Böylece din adamları yoksullara yardım etmenin şehir halkı için Hıristiyan hayırseverliğini göstermenin bir fırsatı olduğunu telkin etmişlerdir. Ancak zamanla şehirlerdeki yoksul sayısının artışıyla yoksulluk sorunu papazların elinden yardım komitelerine geçmiştir. Böylece yoksulluk anlam değişmiştir; hizmeti ve yardımı hak eden (körler, özürlüler, terkedilen anneler) ve hak etmeyenler (dilenciler, seyyar satıcılar, fahişeler, avareler). Yoksulluk zamanla Tanrısal iradenin dışındaki, şehirlerin

ayartması, alkol, kolay suç işleme ve insan ruhlarının yozlaşması gibi etkenlerle açıklanmaya çalışılır.

Yoksulluğun nedeninin Hensin ve Light'ın bahsettiği Tanrısallıkla bağlantılı olması hem yoksulların yoksulluğa katlanabilmeleri hem de yoksul olmayanların yoksullara katlanabilmeleri için bir gerekçeydi. Yoksulluğun, Tanrısal bağlamın dışına taşınması, hem yoksulların yoksulluklarına hem de yoksul olmayanların yoksullara katlanabilmeleri için gereken meşruiyeti ortadan kaldırmıştır. Bir sonraki yaşam için yatırım anlamında yoksullara yardım etmek anlamlı olabiliyordu. Ama "şimdi"yi "şimdi için" yaşayan modern bireye daha "sonra"sı için yapılacak bir yatırım pek rasyonel gelmiyordu.

Böylece yoksullar iyilik yaparak huzura ermenin bir aracı değil, günlük yaşamın rahatsız edici bir unsuru haline gelir. Bauman bu yüzden yoksulların normları ve düzeni tehdit edenler olarak görüldüklerini belirtir. Onların dışlanmalarına gerekçe de bu nedenlerdir zaten. Bauman'da iki tür dışlanan vardır (1999-a:124-125);

- 1- Düzeni bozanlar
- 2- Norma uygun olmayanlar

Düzeni bozanların da norma uygun olmayanların da dışlanma nedenlerinin kendilerinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir: Dışlanmanın nedeni dışlananların yanlış eylemleridir. Dışlananlar uyum sorunu olanlar ve suça yatkın olanlardır. Dışlananlar dışlanmadan kurtulmak için gayret etmediklerinden bu durumun devam ettiricisi olarak görülmektedirler. Oysa Bauman, dışlananların kendi kötü yazgılarından sorumlu olmadıkları, olamayacakları gibi, ne denetleyebildikleri ne de direnebildikleri güçlerin hedefi olabileceklerini belirtir.

Diğer dışlananlar ise isteksizlikten değil, kaynak yokluğundan dolayı "norma uygun" olmayabilirler; başka insanların sahip olduğu ama onların olmadığı az miktarda bulunduğundan, herkes tarafından yeterli ölçüde sahip olunamayan bu kaynakların yokluğu norma uygun yaşamı imkansız kılar. Kaynak yokluğu bireylerin tüketim için yeterli kaynağa sahip olamamalarını, eğitim eksikliklerini vb. ifade

etmektedir. Yoksullar ekonomik ve sosyal donanıma sahip olmadıkları için norma uyamamakta, dışlanmaktadırlar.

Norma uygun yaşamadıkları için dışlananları Bauman, tüketim toplumunda tüketemedikleri için dışlananlar olarak da açıklar. Tüketememek yoksullar için bir dışlanma nedenidir. Modern toplumda tüketim hayatın merkezinde yer almaktadır. Tüketimin kaçınılmaz hale gelmesi ise Illich'e göre yeni yoksulluğun önemli bir yönüdür. Illich, modernizmle birlikte ortaya çıkan yeni yoksulluğu sadece yoksullarla değil neredeyse tüm insanlarla bağlantılandırarak kullanmaktadır. Ona göre (2002:16), yeni yoksulluğun önemli yönleri arasında tatmin duygusunun körelmesi ve ihtiyaçların hemen herkes için giderilmemiş şeyler olarak kalması vardır.

Doyma noktasının olmadığı, devamlı bir şeyler tüketme ihtiyacı içinde yaşayan insanlar ve günlük hayatın inşasının bunun üzerine kurulu olduğu bir toplum, tüketemeyenleri toplumsal harmoninin dışına atmaktadır. Yoksullar ise doğal olarak en dışta kalmaktadırlar. Tüketimin başat yaşam tarzı olduğu bir durumda yoksul olmak yoksulları toplumun en silik kişileri haline getirir. Yoksul olmak "tüketim toplumunda mutlu ya da sadece normal bir yaşama erişememek başarısız ya da yeterince tüketemeyen olmak demektir. Ve böylece tüketim toplumunun yoksulları, her şeyden önce sakat, arızalı, kusurlu ve noksan, diğer bir deyişle yetersiz olarak tanımlanırlar ve kendilerini de böyle tanımlarlar." (Bauman 1999-a:60).

Tüketememek, düzeni bozmak ve norma uymamak yoksulların dışlanmaları için bir nedendir. Yoksullar düzeni bozdukları için dışlanırlar, kaynak yokluğundan (sermaye, eğitim, yetenek) dolayı uyum sorunu yaşarlar, tüketemezler, diğerleri gibi yaşayamazlar. Ancak yoksulluk sadece bunlarla sınırlanamayacak kadar karmaşık görüntülere sahiptir.

"Yoksulluk fenomeni yalnızca yokluk ve bedensel tehlike anlamına gelmez. Yoksulluk aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir durumdur: İnsan yaşamının edebe uygunluğu, içinde bulunduğu nezih yaşam standartlarıyla ölçüldüğü için bu standartlara

erişememenin kendisi bir sıkıntı, ıstırap ve özsaygı yitimidir. Yoksulluk, “normal yaşam” olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma demektir. “İstenilen düzeyde olmama” demektir. Bu durum kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk, ayrıca, mevcut toplumda “mutlu bir yaşam”ı ifade eden tüm imkanlardan yoksun bırakılmak, “hayatın sunmak zorunda olduğu”nu almamak anlamına gelir.” (Bauman 1999-a:60).

Ekonomik işleyişin dışında olma, bireyin içinde yaşadığı toplumdan tamamen dışlanmasına ve kendisini bir sıkıntı, ızdırap ve özsaygı yitimi içinde hissetmesine neden olacaktır.

Derin yoksulluk, bireyin toplumsal ağ-ilişkilerinin tamamen köptüğü, dışlandığı, huzur ve sükunu bulamadığı bir duruma neden olmaktadır. Bu hal bireyin anomik bir duruma düşme halidir.

Durkheim ile birlikte sosyal bilim literatürüne giren ve modern toplumları anlamak için oldukça önemli bir yer tutan anomi kavramı, bir toplumdaki düzensizliğe, bireyleri toplumsal düzene bağlayan kural, normların güçsüzlüğüne atıf yapar. Durkheim’da anomi, (Giddens 2000:187) bireylerin davranışlarını düzenleyen hiçbir açık ölçünün olmadığı bir durumu ifade eder. Yönlendirici ve düzenleyici kriterlerin belli olmadığı toplumlarda bireyler yollarını yitirmişlerdir ve kaygılıdır. Bu yüzden kargaşa ve hayatın anlamsızlığı etrafında dönen sorunlar nedeniyle ortaya çıkan intiharlar anomik intihar olarak adlandırılır.

Durkheim’in kavramını biraz daha işleyen Merton için anomi, hızlı toplumsal dönüşüm dönemlerinde değerler sistemi ve normatif yapının bireylerin davranış, düşünce ve eylemleri üzerinde etkili olamaması durumunu ifade eder (Tolan 1991:115). Merton’un betimlemesinde davranışın değerler sistemi ve normatif yapının dışında cereyan ettiği dolayısıyla da anomik davranışın aslında sapkın bir davranış şekli olduğu anlaşılmaktadır. Toplum tarafından sunulan hedef-amaçlara ulaşma noktasında birey beceriksizliğe düştüğünde birey anomik duruma düşmektedir.

Durkheim'da anomi kavramı toplumsal bağlamda ele alınmış ve çözümlenmiştir. Toplumsaldan Merton'la birlikte bireysel alana doğru kaymaya başlayan anomi kavramı sosyal psikologlar tarafından daha bir ölçülebilir hale getirilmek amacıyla bazı göstergelerle tespit edilmeye çalışılmıştır. Örneğin Srole tarafından yapılan ve kendi adıyla anılan Srole Ölçeği'ndeki göstergeler, anomiyi tespit amacıyla kullanılmıştır.

Anomi, bireyleri toplumsal düzene bağlayan değerler sistemi ve normatif yapının bireyler üzerindeki etkisinin kalmadığına bireylerin kendilerini bağlı kalmak zorunda hissetmedikleri başıboşluk, düzensizlik ve amaçsızlık içinde hissetmelerine neden olan bir durumdur. Bu anomik durum bireyin içinde bulunduğu toplumla bütünleşmesini engelleyip, bireyi o toplumun dışında sanki bir yabancıymış gibi algılamasına neden olur.

Yabancılaşma, bireyin kendisini içinde yaşadığı topluma ve kişilere yabancı hissetmesi olarak ele alındığında anomi kavramı ile ne kadar bağlantılı olduğu görülür.

Sosyolojide daha çok Marx'a işaretle kullanılan yabancılaşma kavramının Marx'daki anlamı "insanın kendi yarattıklarına egemen olamayıp, tersine onların etkisi altına girmesiyle, insanlar arasındaki ilişkilerin şeyler arasındaki ilişkiye dönmesi"ne (Yeniçeri 1990:93) yapılan vurgudur. Marx'ın yabancılaşma kuramı üç aşamadan oluşan bir sürece işaretle ortaya çıkar (Tolan 1991:191),birinci aşamada insanın emeği insanın dışında bir gerçek, onun ortaya çıkardığı, yarattığı bir ürün olarak somutlaşır. İkinci aşamada yaratılmış olan ürün, onu yaratan emek sahibi işçinin kontrolünden çıkar. Üçüncü aşamada, Ürünü yaratan yarattığı nesne tarafından köleleştirilir.Ürün onu yaratanın dışına çıkmış ve üstelik kendisini yaratanı kontrol altına almaya başlamıştır. Bu noktadan sonra Marx'ın şeyleşme dediği durum ortaya çıkar (Tolan 1991:191); "gerçek toplumsal ilişkiler eşyalar arasındaki bir ilişki niteliğinde belirir ve algılanır". İlişkilerin şeyleşmesi yabancılaşmanın temelidir. Marx'ın yapmaya çalıştığı ise bu yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasıdır. "Marx, doktora tezinin önsözünde ve Ruge'a yazdığı bir mektupta (1843), kendini, 'insanı hakiki insana çevirme' arzusu duyan bir idealist olarak adlandırır" (Löwith 1999:131). İnsanı hakiki insana çevirmek de ancak onun yabancılaşmasını ortadan

kaldırmakla olası görünmektedir. Kapitalist toplumda giderek yoksullaşan ve yaptığı iş kontrolünde olmayan, işinde doyumunu bulamayan ve yaptığı iş, harcadığı emek oranında yaptığı işine ve hayatına yabancılaşan işçi sınıfı, burjuva sınıfı karşısında bir bilinçlenme oluşturduğu zaman yabancılaşmasına neden olan tüm ağırları ortadan kaldıracaktır. Marx'da yabancılaşma, kapitalist yapı ile bağlantılıdır. Yabancılaşmanın kişiselliğe indirgenmesi yani kişisel ilişkilerde anlam ya da amaçsızlık ve toplumsal ilişkilerde yalnızlık duygusu ya da toplumdan dışlanmış olma hissi daha sonra ortaya çıkmıştır.

Yabancılaşma yazınında yapısal etkenlerin daha geride bırakıldığı ve özellikle bilişsel ve tutumsal yönlerin daha çok ön plana çıkarılma çabalarının olduğu (örneğin Seeman'ın çalışmaları) görülmüştür (Marshall 1999:799).

Yakın zamanlarda anomi ve yabancılaşmanın birbirlerine yakın anlamlarda kullanıldıkları görülmektedir. Srole'ün anomi göstergeleri ve Seeman'ın yabancılaşma kategorileri karşılaştırıldığında anomi ve yabancılaşma kavramalarının karşılaştırılarak ortak yönlerinin gösterilmesi için aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

Tablo 2.4: Anomi ve Yabancılaşma İlişkisi

Anomi –Srole Ölçeği	Yabancılaşma- Seeman (beş ayrı yabancılaşma kategorisi vardır)
Birey toplumla bağını sağlayan önderlere güvenmemektedir.	Normsuzluk: Bireyin, gayri meşru yolları meşru olarak görmeye başlaması, hiçbir kural tanımaması
Birey geleceğe karşı güvensizlik içindedir.	Kendine yabancılaşma : İnsanın belirli bir davranışının geleceğe yönelik beklentileri ile çakışmaması, kendi varlığına yabancılaşması ile sonuçlanır
İnsanların bugün içinde buldukları ekonomik ve toplumsal konumu aşamayacakları varsayılır	Güçsüzlük: Birey içinde bulunduğu sosyal durumlara etki yapamamanın aczini eksikliğini duyuyor olabilir.
İnsanlar toplumsal değer ve normlara inançlarını	Anlamsızlık: Bireyin neye, hangi genel doğrulara inanacağını ve bağlanacağını

ytirmekte ve hayatı anlamsız bulmaktadır.	bilememesi hali.
İnsanlar bireyler arası ilişkiler açısından doyumsuzluk, kararsızlık ve güvensizlik içindedir.	Tecrit edilme duygusu : Bireyin kendini her yönden tatmin edecek çalışma ve meşguliyetler; meraklar bulamaması.

(Kaynak: Tolan, Barlas. *Çağdaş Topumlarda Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara, 1991)

Anomi ve yabancılaşma kavramlarının akrabalığı yoksulluk bağlamında irdelendiğinde şunlar söylenebilir. Birey toplumsal önderlere yöneticilere güvenmemektedir. Yoksullar için, içinde buldukları durumdan kurtulacak çözüm önerileri ileri sürülemediğinden yönetici-toplumsal önderlere olan güvensizlik söz konusudur. Burada yoksulların siyasal temsilcilerinin eksikliğini de vurgulamak gerekmektedir. Birey normal yollardan ulaşamadığı yoksulluktan kurtuluş haline erişmek için yasal olmayan yolları deneyebilir. Bir süre sonra bu tür davranışların kendi varlığını devam ettirebilmesi ve hatta yasal olmayan yollardan kazandıklarının aslında kendisine zaten verilmesi gerekenler, kendisinin olması gerekenler olduğunu düşünebilir.

Birey geleceğe karşı güvensizlik içindedir. Bu araştırmada sahadan elde edilen bulgular yoksulların ne ölçüde gelecekte ümitsiz olduklarını hatta yalnızca kendileri için değil çocukları için bile ne ölçüde gelecek korkusu taşıdıklarını göstermektedir.

Güçsüzlük, içinde bulunduğu durumu değiştiremeyeceğine olan inanç, kanaat. Yoksul birey kendisini sınırlayan çevreyi aşamayacağını düşünür. İçinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durumu aşamayacağını düşünür. Benim elimden bir şey gelmez, düşüncesiyle hareket eden yoksullar, kendilerine göre yapabilecekleri tüm şeyleri yapmalarına rağmen içinde buldukları kötü durumdan kurtulamamışlardır. Bu kurtulamama hissi öylesine içselleşmiş, öylesine kabul edilmiştir ki, ortam, şartlar değişse bile onlar yine kendileri açısından bir şeyin değişmeyeceğini düşünmektedirler. Bu yüzden yoksulların bu durumunu psikolojide kullanılan 'öğrenilmiş çaresizlik' (öğrenilmiş acizyet) kavramı ile açıklamak çok uygun düşmektedir. Öğrenilmiş çaresizlik, engellenmeye karşı verilen duygusal

tepkidir. Birey kendisini sıkıntıya sokan durumdan kurtulmaya çalıştığı tüm çabalarında bunu beceremediğinde bir süre sonra her şeyi oluruna bırakır. Rahatsızlık veren durumu ortadan kaldıramadığı için daha az güdülenme içindedir. Engellenme bireyde güdülenmeyi azaltıp, isteksizliğe neden olur (Ersever 1993:624).

Hayatın anlamsızlığı, bireyin yaşama hedeflerini, gayelerini yitirmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Yaşamını sürdürebilmek için evvela yapması gerekenin karnını doyurmak, sığınacak bir yer bulup, hastalanmamak olduğunu düşünen bir insan için hayatın anlamlılığı, uğrunda yaşanmaya değer şeyler çok da sıradan bir insanın ki gibi olmayabilir. Onların yaşama gayeleri de, toplumda çok saygın olmasa da bir yer edinmek, iş-güç sahibi olmak, kimseye muhtaç olmadan hayatını sürdürmek, çoluk çocuğa karışıp onların mürüvvetini görmek ve bahtiyar ölmektir. Ancak birilerinin yardımıyla hayatta kalmak, birilerinden bir şeyler almak, istediğini yiyememek, istediğini giyememek onlarda anlamlı bir hayat yerine hiç yaşanmaması gereken, ezik, dışlanmış, anlamsız bir hayat sunmaktadır.

Yoksul insanlar diğerleriyle girdikleri ilişkilerde daima düşük pozisyonda olan, isteyen, muhtaç durumda olduklarından kendilerinin normal bir insan olduğu duygusunu geliştiremeyebilirler. Kendileri daima bir şeyleri eksik olanlardır: para, eğitim, deneyim, görgü, mal-mülk vb. onlar bu eksiklikler yüzünden kendilerini daima yaşadıkları toplumun dışında bu toplumun bir üyesi değilmiş gibi, dışlanmış, soyutlanmış hissederek.

Yoksulların yabancılaştırma nedeni sahip olamamak, sıradan bir insanın yaşadıklarını yaşayamamaktır. Bu yüzden onların varlık amacı diğerleri yani sahip olanların sahip olmalarına devam edebilmeleri için varlıklarını nesnelere olarak devam ettirmeleridir. Veya artık onlara ihtiyaç duyulmayan bir dönemde ise gözlerin görmediği mekanlarda yaşamalarıdır. “Ezilenlerin, nesnelere, “şeyler” olarak, ezenlerin kendileri için biçtiği amaçlar dışında hiçbir amaçları yoktur” (Freire :2003:38).

Hayatını bir nesne olarak sürdüren yoksulların yabancılaştırmalarının sonucu olarak sadece kendi dışındakilerin değil kendilerinin de kendilerine bakışlarının değiştiği görülür.

“Kendini aşağılamak, ezilenlerin bir başka özelliğidir; ezenlerinin kendileri hakkındaki görüşünü içselleştirmelerinden kaynaklanan bir özelliktir bu. Hiçbir şeye yaramadıklarını, hiçbir şey bilmediklerini, herhangi bir şey öğrenmekten aciz olduklarını –hasta, tembel ve verimsiz olduklarını- o kadar sık duyarlar ki sonunda kendi aczlerine ikna olurlar” (Freire :2003:41).

Yoksullar içinde buldukları zaman ve mekan standartlarının doğru ve uygun diye tanımladığı biçimde beslenmeyen ve giyinmeyen insanlardır; ama onlar her şeyin ötesinde “norma uygun”-bu norm bu tür standartları yakalayabilme gücüdür- olarak yaşamayan insanlardır. (Bauman 1999-a:126).

Modern anlamda anomi, hayatın amacının olmaması, toplumda yalnızlık hissi, kendini hedeflere ulaştıracak bir amacın olmayışıdır. Modern anlamda anomi yabancılaşma kavramı ile yakından bağlantılıdır. Çünkü yabancılaşma, bireyin içinde yaşadığı toplumdaki bireylerle ortaklıklarının en azlığına, bireyin yalnızlığına vurgu yapar. Bireylerin normal yaşayış için gereken kuralları sağlıklı toplumsallaşma yaşayamamaları yüzünden içselleştirememeleri veya bu olsa bile zaman içinde hayatın hedeflerini gerçekleştirmek için toplumsal normların dışına çıkma ve bunu bir davranış biçimi olarak benimseme, içselleştirme bireyin toplumsal yaşantısının normalleşmesinin sonudur. İçinde bulunduğu olumsuzlukları olumluya çevirme yönünde yaptığı toplumca kabul edilmeyen davranışlar devam ettikçe, birey kendine ve topluma yabancılaşacaktır. Bu yabancılaşma hayatın anlamlılığını ve toplumsal değerlere bağlılığı sorgulamaya neden olacaktır. Yaşamak için gereken hedefleri gerçekleştirebilecek araç (para) ve donanımdan (eğitim-statü) mahrum olmak bireyi anlamsız bir hayat ve asla gerçekleştirilmesi mümkün olmayan yaşama amacıyla karşı karşıya getirecektir. Hedefleri gerçekleştiremeyen birey ise insan olarak kendisine ve yaşadığı topluma yabancılaşacak, bu toplumun normal bir üyesi gibi görmeyecek ve kendini toplumdan dışlanmış hissedecektir. Burada dikkat edilmesi gereken toplumsal sorun ise yoksulların sayısının giderek artması ile karşı karşıya kalınacak dışlanmış birey sayısının çokluğudur.

2.2.2. Lewis ve Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü, gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerinde, göçler sonucu oluşan sefalet mahallelerinde (slum'larda), yoksulluk içinde yaşayan insanların hayat tarzını ifade için Antropolog Oscar Lewis tarafından kullanılmıştır. Yoksulluk kültürüne göre, yoksulluk sefalet bölgelerinde yaşayan insanlarda öyle bir hayat tarzı yaratmaktadır ki, yoksul insanlar arasındaki mekansal (köy, şehir, bölge) ve ulusal farklar ortadan kalkmakta ve onları benzer sorunlarla baş başa bırakıp, benzer alışkanlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu alışkanlıklar da yoksulluk kültürünü oluşturmaktadır. Yoksulluk kültürünün bir toplumda ortaya çıkmasını Lewis şu şartlara bağlamaktadır (1971:LI):

- 1- Ülkede para ekonomisinin, ücretli işçiliğin ve kar amacıyla üretimin yapılması gerekir
- 2- Devamlı ve yüksek oranlarda işsizliğin olması gerekir
- 3- Ücretler düşük olmalıdır
- 4- Aşağı tabakada sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmenin olmaması gerekir
- 5- Hakim sınıfın, alt sınıfa mensup olmanın kişisel yeteneksizlikten kaynaklandığını savunan değer yargısına sahip olması

Az gelişmiş ülkelerin tipik özellikleri olan yüksek oranda işsizlik, düşük ücretler, örgütlenme bilincinin eksikliği ve yoksullukla yeteneksizlik arasında bağlantı olması yoksulluk kültürünün kaynağı olarak görülmektedir. Bu özelliklerin bir çoğunun az gelişmiş ülke özellikleri olmasıyla Lewis, yoksulluk kültürünü az gelişmişliğe endekslemiş gibi görünmektedir¹.

Yoksulluk kültüründe bireylerin ortak değer ve inançlarının nesilden nesile geçtiği düşünülür, bu yüzden Lewis yoksulluk kültürünü yok etmenin yoksulluğu yok etmekten zor olduğunu iddia eder. Yoksulluk ve yoksulluk kültürü arasında bir

¹ Lewis, yoksulluk kültürünü az gelişmişlikle bağlantılandırırken Özbudun'da küreselleşme ile ilişkisini kurar. Yeni Dünya Düzeninin neo-liberal politikalarının yeryüzünü tüketenler ve tüketemeyenler gibi birbirinden tamamen farklı kutuplara böldüğünü ve yoksulluğun küreselleştiği ölçüde yoksulluk kültürünün de küreselleştiğini belirtmektedir (Özbudun 2002:66-67).

ayırım yapmanın mantığı da burada yatmaktadır. Bireyin içine düştüğü yoksulluk, yoksulluğu ortadan kaldıracı çözümlerle önlenemez. Fakat yoksulluk kültürüne sahip bireylerde artık içselleşip, yoksulluğun devam etmesinin ana nedeni olan yoksulluk kültürünü ortadan kaldırmak olanaklı değildir. Ancak, birey yoksul olduğu halde bir aidiyet duygusu, sınıf bilinci geliştirebilme durumuna sahip olduğunda, dünya ve olaylar hakkında uluslararası bir bakış açısı kazandığında yoksul olsa bile, yoksulluk kültürü içinde yer almaz. Çünkü aidiyet duygusu ve sınıf bilinci, yaşadığı ve karşılaştığı olay ve durumları sorgulamasına ve görüş bildirmesine taraf olmasına neden olur (Lewis 1971:LVIII).

Lewis çalışmalarında alt tabakada yer alan ailelerin yaşantılarını inceleyerek alt tabakanın tarihini ve kültürünü aydınlatmaya çalıştığını belirtmiştir. Hatta “aşağı sınıf” üstünde yapılan çalışmaların tüm halk hakkında açıklayıcı niteliklere sahip bulunacağı tezini” savunmaktadır. (Lewis 1971:XII). Lewis iki yıl boyunca Meksika’daki dört gecekondu mahallesinde yüz (100) aile ile ve onların Newyork’taki yakınları ile görüşmüş ve bu görüşmelerinden sonra yoksulluk kültürü teorisini ortaya atmıştır. Yoksulluk kültürünün temel özellikleri Lewis’e göre şunlardır (1971:LIII-LVI):

1- Yoksulluk kültürü içinde yaşayanların toplumsal kurumlarla ilişkisi pek sağlıklı değildir. Yoksullar arasında sendikali olma, siyasi partilere üyelik yoktur. Yani işbirliği ve örgütlenme yönünden çok zayıftırlar. Siyasetle çok az içli dışlı oldukları için düzene karşı hareketlerde kullanılmaları mümkün değildir. Okuma yazma oranları ve eğitime talepleri düşüktür. Bankalar, hastaneler, çok katlı mağazalar, müze ve sanat galerilerine pek az girip çıkarlar.

2- Gecekondu mahallelerinde imar ve konut koşulları berbatır. Birçok evin tek yatak odası vardır.

3- Aile oldukça kalabalıktır. Ailede çocukluk dönemi yoktur. Çocuklar cinsiyetle oldukça erken yaşta tanışır. Nikahsız evlilikler dikkat çeker. Kocalar, çocuklarını ve kadınlarını çok sık terk ederler.

4- Bireysel düzeyde, toplumdan ayrı tutulma duygusu, çaresizlik, aşağılık duygusu, zayıf benlik yapısı, içgüdülerin kontrol edilmemesi, bugünü yaşama, yarını pek düşünmeme, kendini bırakma ve tevekkül, erkeğin büyüklüğüne olan yaygın inanç dikkat çekmektedir.

Lewis yoksulların sağlıklı olmayan ortamlarda yaşadıklarını, örgütsüz olduklarını, çaresizlik, düşük benlik yapısı gibi bir çok olumsuz psikolojik özellikleri taşımalarının yanında yoksulluk kültürü ile edindikleri olumlu bir özelliğin de olduğunu belirtir. Bu yoksulluğun onlara verdiği zorluklara dayanma gücüdür.

“Ailenin bir özelliği de, patolojiye rağmen, hayat şartlarının zorluğuna rağmen gösterdikleri dayanma gücü. Orta sınıftan bir çok kimseyi şaşırtacak, çaresiz bırakacak durumlar karşısında bile, kuvvetli ve mağrur insanlar. Sert ve haşin çevresinde yaşamaya güç ister. Kaya gibi sert ve dayanıklı” (Lewis 1971:XXXI).

Yoksulluk ve yoksulluk kültürü arasında bir fark olduğunu belirtir Lewis. İnsanlar çok yoksul olabilirler ancak yoksulluk kültürü içine dahil edilmeyebilirler. Lewis yoksul olmakla birlikte yoksulluk kültürü içine dahil edilemeyecek kitleleri şu şekilde sınıflar (Lewis 1971:LVII):

1- İkel okuma yazması olmayan toplumlar. Bu toplumlarda ava giderken bile bir örgütlenme olduğundan dolayı yoksulluk kültürü içinde kabul edilemezler.

2- Hindistan'daki aşağı kastlar ve klanlar. Bunlar da yoksulluk kültürü içine dahil edilemezler. Çünkü kastlar ve klanlar insanlara kendine ait tarihi bulunan bir topluluğa ait olduğu duygusu verir.

3- Doğu Avrupa Yahudileri. Bunlar yoksullardır ancak okuma yazma oranları yüksektir, eğitime önem verirler. Hahambaşı etrafında örgütlenerek bölgesel birlik oluştururlar.

4- Sosyalist toplumlarda yoksulluk kültürü oluşmaz. Çünkü sosyalist toplum aşağı tabakayı insanlığın umudu olarak niteleyen bir doktrine sahiptir.

Kısaca Lewis için yoksullar arasında örgütlenme, onları bir arada tutacak, onlara bir ruh aidiyet duygusu verecek bir bağlanma biçimi (din, kast, ideoloji vb.) olmadıkça ve eğitime olan istek düşük oldukça yoksulluk kültürünün varlığını koruyacağını iddia etmektedir.

Türkiye’de yoksulluk kültürü teorisi çerçevesinde yapılmış yalnızca bir çalışma vardır: “Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı”. Orhan Türkdoğan bu çalışmada Lewis’e benzer sonuçlara ulaşmıştır. Erzurum gecekonduları üzerine yaptığı çalışmasında (1977 ve daha sonra İstanbul’daki gecekonduları da işin içine kattığı (1996) iki çalışmada), gecekonduarda yaşayan insanların yoksulluk kültürü içinde yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır. Türkiye’deki gecekonduları sefalet mahalleleri olarak bilinen slum’lar değil, yine gecekondu ve sefalet bölgelerini ifade eden bir kavram olan shanty town’lar olarak değerlendiren Kemal Karpat ise, yoksulluk kültürünün slum’lar içinde doğduğunu oysa Türkiye’deki gecekonduların shanty town niteliğinde olduğunu belirterek buralarda yoksulluk kültürünün olamayacağını belirtir. Karpat’a göre (Türkdoğan 1996:74), slum, şehir hayatına ulaşmada başarısızlığı ifade ederken, shanty town göçmenin şehir hayatıyla bütünleşmesindeki başlangıç noktasıdır. Dolayısıyla ona göre Türkiye’deki gecekonduarda yoksulluk vardır fakat yoksulluk kültürü yoktur. Yani Türkiye’de slum değil shanty town’lar vardır. Karpat, slum ve shanty town arasındaki ayrımı şu şekilde yapar;

Tablo 2.5: Karpat’a göre Slum ve Shanty Town arasındaki farklar

SLUM	SHANTY TOWN
Gelişmiş toplumların eski mahalleleridir	Gecekondu, yüksek yaşama seviyesine kavuşma umudunun hissedildiği yerlerdir
ABD kültürünün ürünüdür	Üçüncü Dünya ülkelerinin ürünüdür
Şehir hayatına ulaşmada başarısızlığı temsil eder	Şehir hayatıyla bütünleşme çabası vardır. Bu yüzden yoksulluk var fakat yoksulluk kültürü yoktur

(Kaynak: Türkdoğan, Orhan. *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, İstanbul, Timaş,1996)

Karpat yoksulluk kültürünü, Amerikan kültürünün ürünü olan slum’lara dayanmaktadır. Slumlar sahip oldukları özellikler çerçevesinde düşünüldüğünde

Türkiye'deki gecekonduculara karşılık gelmemektedir. Slum'lar öyle özelliklere sahiptirler ki bu özelliklerin karşılıklarını Türkiye gecekonducularında bulmak zor görünmektedir. Bu özellikler şunlardır (Türkdoğan 1996:48-49); slum'lar aşağı sınıf insanların yaşadığı, yüksek oranda cinayet, boşanma, şiddet ve tecrit olaylarının yaşandığı mekanlardır. İnsanların okuma yazma (eğitim) oranları düşüktür. Şehir halkından kopuk bir hayat sürdürürler. Irk ayrımı vardır. Bu mekanlar cinsi serbestlik, polisten nefret, gangsterlik ve şehir gerillalarının bulunduğu yerlerdir. Oysa Türkiye'deki gecekonducular slum'lardan farklıdır. Gecekonducular köyden gelen halk kültürü ile oluşur ve bu halk kültürü şehir kültürünü meczeder (kendine çeker). Gecekonducularda şehre yeni bir biçim ve öz verilerek milli kültür yaratılır.

Türkdoğan, yoksulluk kültürünü İslami değerler ve Türk geleneklerinin oluşturduğu "standart kültür"den (Türkdoğan 1996:26) ayrılan, "milli kültür"den bir sapma olarak (Türkdoğan 1996:15) görür. Ancak bu kavram ve sonuçlar sorgulanabilir. Türkdoğan "hakim veya "temel toplum", "geniş toplum", "standart kültür", "milli/temel kültür" kavramlarının temelini İslami değerler ve Türk gelenekleri ile sınırladığı için eleştirilebilir. Ayrıca toplum ve kültüre bu sıfatları eklemek yani geniş toplum, hakim toplum, temel toplum, standart kültür, temel kültür kavramları da eleştiriye açıktır. Türkdoğan'ın Erzurum'daki gecekonduculardan yola çıkarak yoksulluk kültürü kavramına ulaşma nedeni arasında, gecekonducularda küçük odalı kalabalık hane halklarının bulunması, hayatını gününbirlik yaşayan, devamlı geçim peşinde koşan insanların varlığı, içki, kumar, kavga ve yaralamanın çok sık meydana gelmesi sayılabilir. Yoksulluk kültürünün gecekonducularda ortaya çıkma nedeni hakim kültürle bütünleşememek olarak açıklanmaktadır. Türkdoğan'ın diliyle hakim toplumun standart kültürü ile bütünleşemeyen bu alt kültürler birer "sapma" örneğidirler. Yoksulluk kültürü gibi zenginlik kültürü de Türk geleneklerinden ve İslami değerlerden uzak olduğu için bir sapma olarak görülür (Türkdoğan 1996:26-27).

Gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerine yoğun göçlerin yaşanmasıyla bu kentlerin etrafında, kenti kuşatan, insanların sefalet içinde yaşadıkları gecekondu mahalleleri ortaya çıkmaktadır. Burada yaşayan insanlar alt yapı, ulaşım, eğitim, kültürel imkanlar gibi kent merkezinin sahip olduğu olanaklardan yararlanamazlar.

Yoksulluk kültürü teorisi bu eksikliklerin ekonomik yetersizliklerle birlikte yoksulların en alt kesiminde yoksulluk kültürünün ortaya çıkacağını iddia eder. Alt gelir grubunda yer alan bu insanlar gelir ve eğitim eksikliğine bağlı olarak kent hayatına uyum sağlayamayıp olanaklardan yararlanamadıkları için çocuklarının da çok küçük yaşlarda içine doğup benimsedikleri bir yoksulluk çıkmazı içinde büyümesine neden olurlar ve böylece yoksulluk kültürü nesilden nesile aktarılmış olur.

Türkiye gelişmişlik-azgelişmişlik bağlamında gelişmekte olan ülke kategorisinde değerlendirilmektedir. Lewis'in yoksulluk kültürünü ortaya çıkaran nedenlerden bir çoğu Türkiye için doğrulanabilir, örneğin para ekonomisi, düşük ücretler, yüksek ölçüde işsizlik. Ancak Türkiye'de kentlere göçün genellikle akrabalarla birlikte ya da akrabaların yanına doğru olduğu düşünüldüğünde dayanışma, hemşehri gruplarının kente ilk yerleşimle birlikte başladığı görülebilir. Bu aslında yoksulluk kültüründe karşılaşılmayan örgütlenmenin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Çünkü yakın akraba, hemşehrilerin aynı mekanlara göçmeleri hemşehri örgütlenmelerini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının çoğunu hemşehri derneklerinin oluşturması buna bağlanabilir. Lewis yoksulların örgütlenme eksikliğinin yanında siyasetle de çok az ilgilendiklerini belirtir. Bu apolitikliğin düzen karşıtı hareketlerde kullanılmamaları ile açıklanabileceğini belirtir. Ancak Türkiye'de özellikle 12 Eylül 1980 askeri dönem öncesi terörle geçen süreç düşünüldüğünde siyasi hareketliliğin ve çatışmaların en yoğun yaşandığı bölgelerin gecekonduların bulunduğu bölgeleri olduğu anımsanabilir. Türkiye'de gecekonduların apolitik bir konumu bulunduğundan bahsetmek pek de mümkün görünmemektedir. Bu benzerlikler ve farklılıklarla düşünüldüğünde Türkiye'de büyük şehirlerin kenarlarında yaşayan insanların yoksulluk kültürü içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorgulanmaya değerdir.

Lewis gelişmemiş ülkelerde halkın büyük bir kısmının (1971:LXII), gelişmekte olan ülkelerde ise aşağı tabakadaki insanlar, şehre göç eden topraksız köylülerin (1971:LIII) yoksulluk kültürünü benimsediğini belirtir. Türkiye gelişmekte olan ülkeler kategorisine konulduğundan Lewis'in bakışıyla Türkiye'de kentlere göç eden topraksız köylülerin yoksulluk kültürünü benimseyeceği iddia

edilebilir. Bu ilişkiyi kırdan kente göç edip gecekonduya yerleşen alt tabaka insanların eğitim, uyum, cinsellik vb. ölçütlere göre durumunu kıyaslayarak irdelemek gerekir. Örneğin Lewis, yoksulluk kültürü içinde yaşayanları şu şekilde tarif etmektedir (1971:XXVII);

“Büyük bir hayat tutkusu, sekse düşkünlük, serüven hevesi, yenilik arzusu...Onları canlı ve anlamlı bir yaşamdır. Düşünceden çok harekete, içe dönüklükten çok dışarıya açılmaya, verimlilikten çok zevke , tasarruftan çok harcamaya yönelen bir hayat tarzıdır bunların sürdüğü. İnsanı, eğlenceyi, müziği, beraber olmayı, kaynaşmayı seven bir topluluktur bu. Yalnız yaşayamazlar. Dar gelirli Meksikalılara kıyasla daha az içlerine kapanık, daha az düşünceli, daha az kontrollü ve kararlıdır...ailenin fertleri hiçbir işin derinine inmiyorlar. Öfke, şiddet hatta kan dökücülük ailenin bütün fertlerinde görülen bir özellik. Sekse düşkünlük de öyle”.

Yukarıdaki paragrafta kullanılan nitelermeler dikkat çekicidir: hayat tutkusu, sekse düşkünlük, serüven, canlılık, harcama vb. Oysa Türkiye’deki gecekonduya yaşayan insanları niteleyen ifadelerin daha durgun ve hatta dramatik ağırlıklı olduğu düşünülebilir: daha tutucu-muhafazakar, riskten çok güveni ön planda tutan, tutumlu vb. Yine cinsellik söz konusu olduğunda aradaki uçurumun büyüklüğü kendini hemen hissettirir: “La Esmeralda’da örnek olarak seçtiğimiz ailelerin yüzde otuz ikisinin kadınlarının geçmişte ya da halen fahişelik yapmakta olduklarını öğrendik” (Lewis 1971:XXXIX). Görüldüğü gibi aile yapısı, Türkiye’nin hiçbir bölgesiyle kıyaslanmayacak bir niteliğe sahiptir.

Lewis’e göre yoksulluk kültürünün temel özelliği, yoksulluğu yaratmada ve devam ettirmede oynadığı etkin roldür. Bu kültüre dahil olanlar kendi içine kapanmış, dış dünyayla bağını koparmış bir izlenim uyandırır Yoksulluk kültürü içinde yaşayanların eğitim düzeyleri düşük olduğu gibi eğitime olan istekleri de azdır. Oysa Türkiye’deki gecekonduya yaşayan insanları bu çerçevede değerlendirmek pek de doğru görünmemektedir. Çünkü burada yoksulluk düzeyi çok düşük olabilir ama kentle bütünleşme çabası, kente yerleşme ile başlayan

beklenti düzeyi yüksektir. Bu insanların kent hayatından daha yüksek beklentileri olduğundan içinde buldukları yoksulluktan kurtulup görece olarak daha iyi bir yaşam sürme yönündeki çabaları da dikkat çekicidir. Yani gecekondulu nüfusu “genellikle yüksek beklentileri olan” (Kongar 1982:37), “çalışmaya hazır ve istekli bir kesimden oluşur” (Şenyapılı 1982:113). Üstelik yoksulluk kültürü içinde yaşayanların tersine gecekondulu aileleri eğitim konusunda daha isteklidirler. Bu istek eğitim sayesinde çocuklarının kendi yaşadıkları sıkıntıları yaşamayacakları, yanı sıra eğitimin sosyal hareketliliği sağlayan önemli bir unsur olarak görülmesi düşüncesine dayanır. “Gecekondulu aileler... erkek ve kız çocuklarının öğrenim ve eğitimleri konusunda çağdaş, aydın ve laik eğitimi benimsemişlerdir” (Keleş 1984:362). Yani yeni kentliler kurumsal düzeyde eğitime önem vermişlerdir. Görüldüğü üzere Türkiye’de gecekondularda yaşayan insanlar yoksulluklarını kendi çocuklarına miras bırakmak istememekte ve içinde buldukları yoksulluktan kendilerini kurtarmak istemekte bunu yapamamasalar bile eğitim aracılığıyla çocuklarının kurtulması için çabalamaktadırlar. Bu noktada yoksulluk kültürünün kaynağı olan slumlarla Türkiye’deki gecekonduların temel özellikleri sıralandığında aradaki farklar anlaşılacaktır.

Tablo 2.6: Slum ve Gecekondulu arasındaki farklar

SLUM	GECEKONDULU
Yoksulluk yuvalarıdır. Genellikle çok katlı birden çok ailenin yaşadığı, ağaçsız, eski, genellikle düşük standartlı yapılardır.	Türdeş görünüşlü, tek katlı, tek odalı, bahçeli, kütmesi, ahşap eklentileri olan barınaklardır.
Kent kökenli insanlar yaşar	Köy kökenli insanlar yaşar
Hektar başına nüfus oranı gecekondulara göre yüksektir.	Nüfus oranı slumlara göre daha azdır
Gelişmiş toplumlardaki eski mahallelerdir.	Kentlerin eski ve yeni kesimleri arasındaki maddi ve manevi geçiş alanlarını oluşturur.
Şiddet, cinayet vb yasadışı olayların çok sık görüldüğü yerlerdir.	Gecekonduda suç işleme, kamu düzenini bozucu eylemde bulunma oranının yüksek olduğu belirtilse de Türkiye gecekondularında yapılan araştırmalar bu savı doğrulayacak nitelikte değildir.
Geçici ve konaklama amaçlı kullanılır. Bu yüzden kiracılık oranı yüksektir.	Barınma ihtiyacını sürekli karşılamak, yerleşmek için kurulmuş yapılardır. Bu yüzden kiracılık oranı düşük, ev sahipliği oranı yüksektir
Genellikle kent merkezinde yer alırlar.	Gelişmekte olan ülkelerde, hızlı göç alan büyük kentlerin çevresinde bulunurlar.

(Kaynak: Türkdoğan, Orhan. *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, İstanbul, Timaş, 1996; Keleş, Ruşen. *Kentleşme ve Konut Politikası*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1984)

Yoksulluk kültürü içinde yaşayanlar slumları geçici yerleşim mekanları olarak görmekteyken, gecekonduya yerleşenler buraları uzun süre yaşayacakları mekanlar olarak görmüşlerdir. Gecekondu genellekle bir türlü kurtuluşun olmadığı mekanlar değil daha iyi yaşam koşullarının yakalanabilmesi için bir geçiş aracı olarak görülmüşlerdir. Gecekonduya yaşayan insanlar “bu bölgelerden “vaziyetleri düzelince” şehrin diğer mntıkalarına geçeceklerini düşünürler. Bütün çalışmalarda, oralarda oturanların en çok şehrin apartmanlar bulunan semtlerine taşınmak istedikleri tesbit edilmiştir” (Kıray 1982:278). Yani gecekondu, daha iyi bir hayatın göstergesi olan apartman hayatına geçiş için bir ara mekan olarak görülmüştür. Hiçbir zaman içinde bulunulan zor koşullara karşı baş edememenin çaresizliği ile durumu kabullenme anlayışı yer etmemiştir.

Gecekonduların bir geçiş aracı, gecekonduya yaşayanların bu durumlarını geçici olarak görmesi, gecekondu hayatını geçici görmese bile, hayatın zorluklarının, karşılaşacağı-karşılaştığı sıkıntıların geçici olarak görülmesinin ardında Türkiye gecekondularına mahsus gecekondulaşma süreci yatar. Kentin merkezinde ve çevresinde yer alan gecekondu bu mekansal farklılığa bağlı olarak farklı özellikler sergilerler. Örneğin Ankara gecekondularında olduğu gibi kent merkezindekiler Altındağ gecekonduları gibi mekan üzerinde yoğunlaşmış ve eski yapılardan oluşmuşlardır. Oysa kent çevresindekiler görece olarak daha yenidirler ve daha geniş bir saha üzerine kurulmuşlardır.

Kent merkezinin çevresine yığılan gecekondu genellekle aynı köyden veya akraba birkaç ailenin o bölgeye yerleşmesiyle kurulmaya başlar. Sonra diğer akrabalar veya göç edilen bölgeden diğer insanların gelmesiyle genişler. Yerleşim alanı olarak genişledikçe farklı bölgelerden göçlerle birlikte sosyal yapı heterojenleşmeye başlayacaktır. Kırdan kente göçün yoğunluğu arttıkça kentte bu yoğun göçü barındıracak konutlaşma olmadığı için konut açığı göç yoğunluğuna

bağlı olarak artacak ve böylece gelenlerin çok kısa bir sürede ve çok ucuz bir maliyetle içinde yaşamlarını devam ettirebilecekleri gecekondular türü konutlar yapılmaya başlanacak ve bu tür konutlar zamanla ticari bir sektör haline gelecektir. Gecekondulara ilk yerleşenler hemşehrilerinin yanına veya onlarla birlikte yerleştiklerinden bir dayanışmanın içine girmiş olmaktadır. Kirada oturdukları konutları satın alarak veya yaptıkları konutları satıp başka semtlere göç ederek de bir hareketlilik içinde olduklarını göstermektedirler.

Ancak gecekondularda yaşayanların hep daha iyi koşullara doğru gittikleri veya mevcut konumlarını muhafaza ettiklerini düşünmemek gerekir. Çünkü böyle bir varsayım gecekonduda yaşayan insanların geçimlerini garantiye aldıklarını ve ciddi bir geçim veya diğer sıkıntılarının olmadığına işaret eder. Oysa “bu bölgelerde yaşayanları, ne iş ve çalışma sorunları bulunmayan, geleceğini güvenceye bağlamış insanlar saymak, ne de tümüyle işsiz güçsüz, her türlü toplumsal bozukluğun kaynağı ve öznesi olarak görmek olanağı vardır” (Keleş 1984:355).

Yoksulluk kültürü, yoksulluğun insanlar üzerinde silinmeyecek davranış kalıpları ortaya çıkardığını ve bunun yeni nesiller üzerinde devam ettirecek izler bıraktığı iddiasına dayanmaktadır. Türkiye’de yoksulların yaşadığı gecekondular incelendiğinde yoksulluğun durumu Lewis’in yaklaşımı ile açıklanamayacak veriler sunmaktadır. Türkiye’de yoksulların durumu daha çok içinde bulunulan duruma verilen tepkiler olarak görülebilir. Lewis’in yoksulluk kültürü tezini eleştiren C.A. Valentine’in görüşü tam da bu noktadadır. Valentine’e göre (Türkdoğan 1996:54), yoksulluğun davranış kalıpları kültürel değil situasyoneldir yani duruma bağlıdır. Yoksulluk kalıbı içselleşmiş değildir, kolayca terk edilebilecek dış uyum şartlarıdır. Yoksulluk kültürel kalıplarla ilgili değil, içinde bulunulan duruma yönelen tepkilerle ilgilidir. Türkiye’de yoksullar yoksulluk kültürünün esası olan yoksulluk kalıpları içinde kalmak istemez, bu kalıpları olabildiğince zorlamaya, bu durumdan kurtulmaya çalışır. Dolayısıyla Türkiye’deki gecekondularda yoksulluk kültüründen söz etmek pek mümkün görünmemektedir.

Yoksulluk kültürü kavramı bugünkü Batı literatüründe daha çok ırk (Amerika’da siyah yoksullar söz konusu olduğunda), cinsiyet (özellikle kadınlar için)

ve göçmenlerle ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. bugünkü yoksulluk kültürü açıklamalarında dikkati çeken üç özellik vardır (Jones 1999:440);

- 1- Çalışma etiğinin eksikliği: yoksulların çoğunun çalışmak istemeyişi, tembel oluşu
- 2- Uygunsuz aile değerleri: Cinsellikle küçük yaşta tanışma, küçük yaşta anne olma
- 3- Bağımlılık etiği: bireyin yardım almaya bağımlı hale gelmesi

Yoksulluk kültüründe en çok vurgulanan taraf yoksulların yoksulluklarının nedeni olarak kendilerinin görülmesine neden olan, yoksullardaki çalışma isteğinin azlığı, tembellikle açıklanabilecek olan ‘çalışma etiği’nin eksikliğidir. Yoksullar, yoksulluktan kurtulmaları için bir çözüm olacak olan bir işe girme, çalışma, iş bulma telaşı, arayışı içinde değillerdir. Bu çalışmama etiği bir başka özellikle yakından bağlantılıdır. Çalışmayan yoksullar bir süre sonra hayatta kalabilmek için ihtiyaç duydukları şeyleri çevrelerindeki kişi ya da kuruluşlardan yardımlarla elde ederler. Bu yardımlar başlangıçta belki bir kereye mahsus, içinde bulunulan kısa süreli kötü durumdan kurtulduktan sonra başvurulmayacak bir çözüm yoluymuş gibi görünse de bir süre sonra bazı yoksullar için bu hayatta kalabilmenin bir yolu olarak seçilebilir. Birey iş bulma, çalışma yönünde harcayacağı zaman ve enerjiyi yardım bulma ve arama telaşı içinde geçirebilir. Böylece yardıma bağımlı yoksullar da ortaya çıkmış olur. Yine yoksulluk kültürünün bir başka özelliği Lewis’ de de görüldüğü üzere küçük yaşta cinsellikle tanışma ve küçük yaşta anne olmaktır.

2.2.3. Dipsınıf ve Derin Yoksulluk

Türkiye’de kentsel yoksulluk incelenirken yoksulluğun en alt tabakasında yer alanları ifade etmek için hangi kavram kullanılmalıdır? Yoksulların kapitalist bir toplumda “başarıya ulaşmanın imkansızlığının verdiği hayal kırıklığını ve çaresizliğini yenmek için harcanan çabalarının yansıması” (Lewis 1971:LII) olan yoksulluk kültürü mü? Yoksa “sınıfsal yapının alt düzeyinde yer alan, çoğu kez

ekonomik değişim yerine bir fakirlik kültürüne ve/veya bir mahrumiyet döngüsüne dayandırılan daimi veya düzensiz ekonomik hareketsizlik sebebiyle sürekli yoksul kalanları tanımlamak için (Edgell 1998:89) kullanılan dip sınıf (underclass) kavramı mı? Aslında her iki kavram da anımsattıkları kitle açısından değerlendirildiklerinde bir çok noktada örtüşükleri görülür.

Yoksulluk kültürü ve dip sınıf kavramı tabakalaşma sisteminin en altında yer alanları ifade için kullanılmaktadır. Daha önceki bölümde yoksulluk kültürünün temel nitelikleri sunulmuştu, dip sınıfın (underclass) nitelikleri ele alındığında benzerliklerin ne kadar çok olduğu görülecektir. “Aşaağı sınıfın üyeleri, nüfusun çoğunluğuna kıyasla, ayırt edici derecede kötü çalışma koşulları ile düşük yaşam standartlarına sahiptirler. Bunların çoğunluğu uzun süredir işsiz olanlar, iş bulamayanlar arasında yer almaktadırlar” (Giddens 2000:171). Dip sınıf üyeleri gelişmiş Batılı ülkelerde genellikle ırksal bir görünüme sahiptirler. Örneğin Amerika’da Afrikalı Amerikalılar ve Avrupa ülkelerinde de göçmenler dip sınıfı oluşturmaktadır. Bunların temel nitelikleri; eğitim düzeylerinin düşüklüğu, mesleki becerilerinin olmaması ve işgücü piyasasında tutunamayanlar olmalarıdır. İşsiz olmalarına bağlı olarak da yoksulluk yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Özellikle Amerika’da istenmeyen bir sınıf haline gelip, tüm toplumun tepkisini üzerinde toplayan dip sınıf adeta bir kast haline dönüşmüştür. Yoksullukla, kuraldışılıkla ve sapkın davranışlarla dikkatleri üzerinde toplayan ve yoksulluğu daimi bir şekilde yaşayan dip sınıf, sosyal hareketliliğin zirvede olduğu bilinen ve düşünölen Amerika’da oldukça dikkat çekicidir. Özbudun Amerikan toplumundaki dipsınıfla tabakalaşmanın katı kavramı kast arasındaki bağı şu şekilde açıklar (Özbudun 2002: 57);

“...tarihin garip bir cilvesi, “toplumsal devingenliği”yle, yani yeterince hırslı ve kararlı bir bireyin toplumsal merdivenin basamaklarını tırmanmasının önünde hiçbir engel olmadığı bir “fırsatlar ülkesi” olmakla böbürlenen ABD toplumu, “underclass” kimliğinde, toplumun geri kalanından aşılmaz engellerle ayrılmış ve yalıtılmış, ürkütücü bir “kast”la karşı karşıya kalmıştır.”

Özbudun'un deyişiyile rahatsız edici bir kastı andıran dip sınıf aynı zamanda düzeni tehdit edici bir unsur olarak de ele alınmaktadır. Tehdit unsuru olarak görülmesi bile dipsınıfın nasıl bir sorun olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Lewis'in yoksulluk kültürünü temsil eden yaklaşık yetmiş sosyal, ekonomik ve psikolojik özelliğın hemen hemen tüm temel yönlerinin dip sınıf tarafından da sunulduğunu belirten Morris "yoksulluk kültürü ve dip sınıf nitelemelerinin benzer fakat özdeş olmayan yapılarla işaret ettiğini" (1989:126) ileri sürer. Bu noktada dip sınıf ve yoksulluk kültürü arasındaki farklılık üç noktada dikkate değer görülür (Morris 1989:126-128);

1- Muhafazakar yorumcular dip sınıfın sürmesi ve gelişmesinde çeşitli yardım programlarının temel rol oynadığını iddia ederler. Ancak yoksulluk kültürü teorisyenlerinin pek çoğu yardım politikaların rolü üzerinde durmazlar.

2- Dip sınıfın en çok tartışılan ikinci ayırıcı özelliğı, azınlıkların özellikle siyahlar ve hispaniklerin kentsel yoksulluğunun göze çarpan rolünü tesbit etmektir. Yoksulluk kültürü analistleri ırka daha az önem verirler.

3- Dip sınıf doğrudan ya da dolaylı olarak kültür penceresinden uzaklaşmaktadır.

Morris, yoksulluk kültürü ve dip sınıf arasındaki ilişkide, dip sınıfın sosyal bilim literatüründe daha sıklıkla kullanılması yönünde bir gelişme gösterdiğini belirtmektedir. "1966'dan 1987'ye dek Social Sciences Citation Index (SSCI) listeleri incelendiğinde yoksulluk kültürü başlıklı makalelerin sayısında dramatik bir azalma olurken dip sınıfa işaret eden makalelerin sayısında aşamalı bir artış olmuştur" (Morris 1989:123). Morris bu durumu şu şekilde tablolastırmıştır;

Tablo 2.7 :Social Sciences Citation Index(Sosyal Bilimler Atıf İndeksi)'de Yoksullukla ilgili frekansların listesi

TARİH	YOKSULLUK KÜLTÜRÜ İLE İLGİLİ MAKALELER	DİP SINIFLA İLGİLİ MAKALELER
1966-1970	15	1
1971-1975	17	3
1976-1980	14	6
1981	0	1
1982	0	5
1983	1	6
1984	1	4
1985	3	3
1986	1	9
1987	0	14

(Kaynak: Morris, Michael. "From the Culture of Poverty to the Underclass: An Analysis of a Shift in Public Language", *American Sociologist*, Summer 1989, Vol. 20, Issue, 2, P.123-133) Not: Frekanslar kitap incelemelerini içermez.

Karşılaştırma güncelleştirildiğinde yoksulluk içinde ve alt gelir diliminde yer alanların durumlarını ifade etmek için kullanılan kavram tercihinin dip sınıf yönüne doğru kaydığı daha belirgin olarak görülmektedir.

29.3.2002 tarihi itibariyle SSCI da yoksulluğa işaret eden makale başlıklarında yoksulluk kültürü ve dip sınıf kavramının kullanılma durumu şu şekildedir;

Tablo 2.8: 29.3.2002 Tarihi itibariyle SSCI da yoksulluğa işaret eden makale sayısı

	Makaleler	Tüm Dokümanlar
Yoksulluk Kültürü	7	9
Dip Sınıf	47	182

Görüldüğü üzere makale sayısı ve tüm dokümanlarda dip sınıf kavramının kullanımı yoksulluk kültürünün kullanımına göre daha baskındır.

Dip sınıf kavramı, toplumun itilmişleri, kenarda bırakılmışları, dışlanmışları olarak vasıfsız, beceriksiz, yardıma muhtaç yoksullarla ve daha çok da suça bulaşmış veya suç işlemeye eğilimli yoksullarla birlikte anılır olmuştur. En azından Bauman, dipsınıfı daha çok zenginlerin ve genel olarak toplumun dışında kalan, daha doğrusu

toplumun dışında bırakılmaya çalışılan ve bu haliyle dışlanan kesim olarak görmektedir. Bauman'ın kendi sınıflamasıyla daha çok dipsınıfa karşılık gelen “aylaklar” ve varlıklıları ifade eden “turistler” kavramlaştırması ile ortaya çıkan sosyal gerilim izah edilmek istenmektedir. Varlıklılar yani turistler, anlamına uygun olarak sürekli seyahat eden ve dünya nimetlerinden faydalanırlarken, aylaklar, devamlı hareket halinde olmalarına rağmen bu nimetlerden hep uzakta kalan, onlara erişmeleri engellenenler olarak görülmektedir. Aylaklar, belki de turistlerin ulaştıklarına erişememenin verdiği hayal kırıklığı ile saldırganlaşmakta ve onların yaşam tarzlarını örnek almaktadırlar. Dip sınıf “bir yandan, çoğunluğun üstüne titrenilen tüm değerleri çiğnerken, diğer yandan, bunlara sarılıyor ve başkalarının kazanmış olmakla iftihar ettiği tüketim yaşamı hazlarının aynısını duyuyorlar” (Bauman 1999-a:108). Aylakların özentilerinin gerçekleşmesi olası görünmemektedir. Çünkü onlar tüketimi gerçekleştirecek, harcama yapacak imkana sahip değillerdir.

Aylaklar; toplumun dışlanmışları, “dünyanın artıkları” (Bauman 1999-a:105), turistler gibi seyahat ederler ama onlarınki seyahat değil daha çok harekettir. Kimse onlara yardım etmediği, yakın davranmadığı için hareket ederler. Bu hareketlilik turistlerin de işine gelmektedir. Çünkü onlar aylakları gözlerinin önünde görmek istememektedirler. Onlar bu rüya-dünya'nın kâbusları, görülmek istenmeyenleridir. Bu yüzden onların kamusal görünürlüklerine bile sınırlamalar konulabilmelidir. “Dilencilere ve evsizlere sokakları yasaklayarak, onları uzak “yasak”lı gettolara hapsederek, onların sürgününü ve hapsini talep ederek, aylağı halının altına süpüren turist, umutsuz bir biçimde, son tahlilde boşuna olsa da kendi korkularından kurtulmak derdindedir” (1999-b:111).

Dip sınıf kavramı yoksulları nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Ancak kavramın Batılı ülkelerde daha çok etnik kökenle ilişkilendirilerek kullanılması Türkiye için geçerliliğinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Belirtildiği gibi dip sınıf bu ülkelere az gelişmiş ülkelerden gelen göçmenleri, Amerika'da siyahları ifade etmektedir. Etnik kökenden ayrı olarak eşcinseller, evsizler gibi marjinal grupları kapsamaması, kavramın Türkiye'deki yoksulları ne ölçüde ifade edeceğini belirsizleştirmektedir. Dolayısıyla Türkiye'deki yoksulları ve hatta yoksulların da en

altında yer alan derin yoksulları dip sınıf kavramı ifade etmemektedir. Bu yüzden Türkiye’de yoksullukları dibe vuran insanların durumu ortaya serilerek durumları ortaya konmaya çalışılmalıdır.

Yoksullar homojen bir yapı arz etmezler. Yoksullar arasında bile, mutlaktan görelî yoksullara bir yaşam standardı hiyerarşisi vardır. Derin yoksulluk, bu hiyerarşi içinde en altta olanları ifade eder ve derin yoksulluk içinde olan birinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir; yüksek bir gelir elde edebilecek bir işte çalışabilmesi için gereken vasıfları taşımayan, iş bulma ümidi olmayan, iş bulduğunda vasıfsız, düşük ücretli ve belirsiz aralıklarla çalışan, sağlık hizmetlerinden yararlandığı-eğer sahipse- ‘yeşil kart’ dışında hiçbir güvencesi olmayan, çok kötü barınma koşullarında yaşayan, resmi ya da gayri resmi yardım alan ve hatta bazen bu yardımlara bağımlı hale gelen, geçmişte ve hali hazırda kötü bir yaşantı sürdürmüş olup, gelecekte de bunu düzeltmek için ne maddî olanakları ne de psikolojik gücü bulunmamak.

Derin yoksulluk içinde yaşayanlar yoksulluktan kurtulamama noktasında yoksulluk kültürü kavramının işaret ettiği kitle ile benzerlikler göstermektedir. Ancak yoksulluk kültüründeki davranış kalıpları ile farklılıkları vardır. Yoksulluk kültürü, yoksulluk kültürü içinde yer alanların toplumsal kurumlarla bağının olmadığını belirtir. Oysa Türkiye’deki derin yoksullar devlet kurumlarıyla bağlarını olabildiğince sıkı tutmak isterler. Bu yoksullar, yoksulluktan kurtuluş için devleti bir araç olarak görmektedirler. Yoksulluğun reçetesi, devletin yoksullara uzatacağı yardım elindedir. Yine yoksulluk kültüründe cinsellikle erken yaşta tanışma ve gayri meşru ilişkilerin olağanlaşan rolüne vurgu yapılırken, derin yoksulluk, cinsel serbestlik konusunda daha katıdır. Yine aile değerlerine bağlılık da, cinsellikte olduğu gibi yoksulluk kültürü ile kıyaslanamayacak düzeyde önemlidir.

2.2.4. Yeni Yoksulluk

Yoksulluk modern literatürde yalnızca ekonomik bir çerçevede tanımlanmamaktadır. Yoksulluğun ölçülmesinde gelir düzeyi önemlidir. Bununla birlikte yalnızca hane ya da bireylerin gelirlerini göz önünde bulundurarak yoksulluk tanımı yapmak ya da yoksulları nitelemek, sorunu eksik ele almaktır. Yoksulluğu

sadece az kazanmakla ya da açlıkla ele almak yoksulluğun sosyal yönünü ihmal etmektir. Yeni yoksulları tarihin diğer dönemlerindeki yoksullardan ayıran en önemli özellikleri, gelir azlığından kaynaklanan tüketememek ve sosyal çevreden, toplumdaki dışlanma duygusudur. Sosyal dışlanma yoksulların ele alınmasında özellikle Batı toplumlarında anahtar bir kavram haline gelmiştir. Batı toplumlarında yoksullar yani düşük gelirliler, bu az gelire bağlı olarak az tüketenler ve toplumun normlarına uymayanlar aynı zamanda dışlananlardır.

Yeni yoksulların temel özelliklerinden biri tüketim olgusuyla bağlantılıdır. Yeni yoksullar modern toplumun temel karakteristiği olan tüketim fonksiyonunu yerine getiremeyen, haliyle tüketim toplumunda tüketemedikleri için normal toplumsal yaşayışını devam ettiremeyen insanlardır. “Yoksullar içinde buldukları zaman ve mekan standartlarının doğru ve uygun diye tanımladığı biçimde beslenmeyen veya giyinmeyen insanlardır, ama onlar her şeyin ötesinde “norma uygun” olarak yaşamayan insanlardır” (Bauman 1999:126).

Zaman ve mekan standartlarına uygun giyinmek yani normlara uymak ancak sunulanları alabilme kapasitesi, gücüyle bağlantılıdır. Bu durum da yeni yoksulluğun diğer yüzünü ortaya koymaktadır.

“Tatminkar bir gelir, kredi kartları ve daha güzel bir yarın umudundan yoksun olan yoksullar...Buna göre, bugünün yoksullarının ihlal ettiği norm, ihlal edilmesinin ihlal edenleri “anormal” kıldığı norm, çalışma değil, tüketici ehliyeti ya da yeteneği normudur. Bugünün yoksulları öncelikle “işsiz” değil “tüketici olmayan”lardır; onların yerine getiremedikleri sosyal yükümlülüklerin en önemlisi pazarın sunduğu mal ve hizmetlerin aktif ve etkili alıcısı olmak olduğundan, onları öncelikle tanımlayan şey defolu tüketici olmalarıdır” (Bauman 1999:132).

Bu defolu tüketicilerin bir başka özelliği de toplumsal sorunların kaynağı olarak kendilerinin gösterilmeleridir. Çünkü onlar davranış bozukluğu sergileyen, kurallara uymayan, kontrol altına alınamayan, ahlaki değer yargıları olmayan “olağan şüpheliler”dir (Bauman 1999:136).

Bauman'ın ifadesiyle yoksullar olağan şüphelilerdir; Çünkü davranış bozuklukları, kural tanımamazlık halleri, artık onların kimliğinin bir parçası olarak görülmektedir. İran'ın büyük kentlerinin çevresinde informal ve marjinal bir şekilde büyüyen yoksul toplulukları araştırdığı eserde, yoksulluğun basitçe ekonomik bir durum olmadığını, onun öncelikle sosyal ve kültürel kimliğe işaret ettiğini belirten Bayat'a göre (1997:23), yoksulluk kategorisi basitçe ekonomik olan değildir. Yoksulluk, öncelikle düşük gelirli, az yetenekli, düşük statülü ve güvencesiz pozisyonları olan marjinal grupları içine alan sosyal ve kültürel kimliğe işaret eder. Yoksulluğun sosyal ve kültürel bir kimliğe işaret etmesi, yoksulluğun bir kültürel devamlılığın sağlayıcısı olduğu gerçeği temeline oturur. Bu çerçevede yoksulluğun devam ettiricisi olarak yoksulluğu gören "yoksulluk kültürü" teorisini anımsatmaktadır.

Yoksulluk hakkında bir araştırmada Keyder, eski yoksullar ve yeni yoksullar üzerinde bir ayırım yaparak, yeni yoksulların eskilerden farklı olarak yoksulluktan kurtuluş umutlarının kalmadıklarını belirtmektedir¹; "Eskiden kente gelenler önce enformel sektörde iş buluyor, bir süre sonra formel sektöre geçebiliyor, zaman içinde iki göz oda da olsa ev sahibi olabiliyor, epeyce bir süre alsa da sonunda modern yaşamın bir parçası olabiliyordu. Bugün artık yoksulların böyle bir umudu kalmadı".

Yeni yoksulluk, özellikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan yoksulluk tipine işaret etmektedir. Yeni yoksulluğa bağlı olarak ortaya çıkan yeni yoksullar şu şekilde tanımlanırlar (Işık-Pınarcıoğlu 2001:66); "Gelişmiş ülkelerde yaygınlaşan, sistem dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan insanlar. Bu tanımdan yola çıkarak yeni yoksulların özellikleri şu şekilde irdelenebilir:

Yeni yoksullar gelişmiş ülke yoksullarıdır. Bu haliyle yoksulluğun yalnızca gıda alımıyla belirlendiği mutlak yoksulluk değil daha çok görelî yoksulluk yeni yoksullukla daha yakından bağlantılı görülebilir. Ancak yeni yoksulların bazı tipleri

¹ 7 temmuz 2002 Milliyet Gazetesi

düşünüldüğünde literatürde tanımlanan göreceli yoksullukla değil de daha çok mutlak yoksullukla gerçek anlamda bağlantısının olduğu görülmektedir.

Yeni yoksullar, sistemin dışına itilip, marjinalleştirilen, sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanan insanlardan oluşmaktadır. Yakın çevreleri, aile, arkadaş vb. sosyal bağları yoktur. Terkedilmişler veya kendileri diğerlerini terk etmişlerdir. Siyasal temsiliyetleri veya sözcüleri yoktur. Ekonomik imkanlardan yararlanamazlar. Paradan, sermayeden nasıpları yoktur-dışlanmışlardır. Kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan insanlardır. Kentte yaşıyor gibi görünmekle birlikte kentin olanaklarından yararlanamamak onları dışlanmış bir hayat sürmeye itmektedir. Onlar ne resmi ne de resmi olmayan kesim tarafında içerilemezler. Bu yüzden de ya uzun süreli ya da hep işsizdirler.

Yoksullukları kronikleşmiştir (yani uzun süredir -beş yıl- yoksuldurlar ve gelirlerinin büyük bir kısmını -%80- harcadıkları halde karınlarını doyuramamaktadırlar), bu hal onların yoksulluktan kurtulmalarına imkan vermemekte ve yoksulluğa mahkum etmektedir.

Mücadele gücünü ve yeteneklerini kaybetmişlerdir. “Yeni yoksullar, yaşamlarını iyileştirecek ‘yapabilirliklerini’ kısmen ya da tamamen yitirmişlerdir” (Işık-Pınarcıoğlu 2001:72). Yoksulluktan kurtulamama güçsüzlüğü, geleceğe yönelik beklenti düzeyini de köreltmektedir.

Hayatın zorlukları karşısında dirençli olabilmek için kendinde güç bulamamak, hep geçmişteki tecrübelerle bağlantılıdır. Yoksulların yaşam deneyimleri hüsrana doludur. Girişimleri başarısızlıklarla sonuçlanmıştır. Ne yaparlarsa yapsınlar sonucu kontrol edemeyeceklerine defalarca şahit olmuşlardır. Tüm denemelere rağmen iş bulamamışlar ve yoksulluk çemberinden çıkamamışlardır. Tüm bu olumsuz yaşam deneyimleri onlara, ne yaparlarsa yapsınlar, olayların sonuçlarını değiştiremeyeceklerini yani olaylar, gelişmeler karşısında aciziyeti öğretmiştir.

Yoksulların bu özellikleri psikolojideki “öğrenilmiş aciziyet” kavramı ile bağlantılıdır. Cüceloğlu’na göre (1997:317), öğrenilmiş aciziyet, engellenmeye karşı verilen duygusal tepkidir. Hayvanlar üzerinde yapılan deneylerde, hayvan ne yaparsa yapsın aynı kötü durumla karşılaşmaktadır. Ortamı değiştirildiğinde (şok gibi) rahatsızlık veren durumdan kurtulma ümidi olsa bile, kurtulma olasılığının olmadığını/olanaksızlığını düşünerek, arayıştan vazgeçmektedir. Ersever (1993:624), öğrenilmiş aciziyetin daha az güdülenmeye, daha az istekli, hevesli olmaya neden olduğunu; önce iş arayan kişinin, eğer bir süre sonra tüm denemeleri sonucu iş bulamazsa iş aramaktan vazgeçmesini örnek göstererek izah eder.

Eski ve yeni yoksulluk ana hatlarıyla şu şekilde gösterilebilir.

Tablo 2.9: Eski ve yeni yoksulluk

Eski yoksulluk	Yeni Yoksulluk
Kıtlık yoksulluğu. Doğaya bağlı yoksulluk İhtiyaç maddeleri kıt olduğu için yoksulluk vardır	Risk yoksulluğu. Doğa dışı yoksulluk, her şey bol olsa bile varolan yoksulluk. Refah devletinin koruyuculuğu yok. Bilgi toplumu. İşgücü azalmış. Geniş bir kitle işini kaybetme riski ile karşı karşıya. Çalışanlar sistem dışına atılma riski ile karşı karşıya
Sadece ekonomik olanla bağlantılı	Sadece ekonomik değil (Gelir önemli ama tek etken değil). Gelir azlığı ve buna bağlı olarak tüketememek, sosyal çevreden, toplumdan dışlanmak. Tüketim toplumunda tüketemediği için normal toplumsal yaşayışı devam ettiremeyen insanlar
Çalışmamak, iş bulamamakla bağlantılı	Tüketememekle ilgili. Tüketici olamayanlar veya çalışıp yoksul olan defolu tüketicilerle bağlantılı
Ekonomik	Basitçe ekonomik değil, sosyal ve kültürel kimliğe işaret eder. Yoksulluk kültürel devamlılığın sağlayıcısı –Yoksulluk kültürü)

Yoksulluk döntüşümlü. Yoksulluktan kurtuluş ümidi var	Yoksulların yoksulluktan kurtuluş ümitleri kalmamıştır.
Derinliği olmayan yoksulluk. Aile fertlerinden birisi iş bulduğunda yoksulluktan kurtuluyorlar	Derinliği olan (hiyerarşik) yoksulluk. Bir iş bulsa bile yoksulluktan kurtulabilmesi için daha başka şeyler gerekiyor. Örneğin eğitim, nitelikli iş gibi. Tek bir faktör yoksulluktan kurtulmak için yetmiyor.

(Kaynak: Işık, Oğuz; Pınarcıoğlu, Melih M., *Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, Ankara, 2001; Bayat, Asef. *Street Politics*, Columbia University Press, New York, 1997)

2.2.5. Sosyolojik Teori ve Yoksulluk

Yoksulluk farklı disiplinlerin aynı sorun üzerinde farklı şekilde çalıştıkları nadir toplumsal sorunlardan biridir. Yoksulluk ekonomik bir kavramdır. Çünkü yoksulluk birey-hane halkının geliriyle, gelir dağılımıyla ilgilidir. Yoksulluk aynı zamanda siyasi bir kavramdır. Çünkü siyasi karar mekanizmasındaki kişilerin alacakları kararlar yoksullar için hayati önemdeki kararlardır. Aynı şekilde sayısal çoğunluk olarak yoksulların verecekleri oylar demokratik toplumlarda siyasi dengeleri etkileyecek düzeydedir. Her ne kadar bu çalışma ile bağlantısı olmasa da yoksulluk dinsel bir kavramdır. En azından İslam dininin bazı yorumcuları ve Hıristiyanlıkta dünya nimetlerinden uzaklaşmak anlamındaki fakirlik, övülmekte ve teşvik edilmektedir. Yoksulluk açlıkla ilişkilendirildiğinde ve yoksulluğun sonuçları organizma üzerinde incelendiğinde, onun ortaya çıkardığı organik bozukluklar ele alındığında tıp ile de ne kadar ilgili olduğu görülür. Yoksulluk psikolojik bir kavramdır. Çünkü yoksulluk içinde büyüyen insanın edindiği farklı davranış kalıpları vardır. Yoksullar kendilerine özgü tavırlar geliştirirler. Bu tavırlar içine kapanıklık olabileceği gibi dışa dönük saldırgan bir davranış haline de dönüşebilir. Yoksulluğun sosyolojik, sosyal psikolojik ve bireysel düzeyde kapsamlı bir analizini yapan Ritzer, özelde Amerika'daki yoksulluğa dair, fakat genelde uluslararası arenadaki yoksulluğa dair oldukça dikkat çekici ip uçları vermektedir (Bak. Tablo 2:4).

Tablo 2.10: Yoksulluğun Analiz Düzeyleri

Düzeyler	Uygun Sorular	Kısmen Mevcut Sonuçlar
S O S Y O L O J İ K	Niçin dünyanın her yerinde yoksulluk problemi kapitalist Dünya Sistemi ile ilgilidir?	Dünya sisteminin baskın çekirdek bölgeleri yerine sömürülen çevre bölgelerde yoksulluk çok daha olasılıkla bulunur.
	Yoksulluğun Marksçı teorisi nedir?	Marks'a göre kapitalizmde hali vakti yerinde zenginlerin sayısı giderek küçülür ve fakirleşmiş işçilerin sayısının giderek büyümesi yönünde bir eğilim görülür.
	Kapitalizmde yoksulluk kaçınılmaz mıdır?	Hayır. Bir çok kapitalist batı uluslarında yoksulluk sorununu büyük ölçüde sınırlayan sosyal yardım programı geliştirilmiştir
	Hükümet politikaları yoksulluğu nasıl etkiler?	Hükümetler toplumdaki çeşitli uygulamalarından dolayı yoksulluk seviyesini arttırma ya da azaltmaya hizmet edebilirler.
	Irkçılık yoksullukla ilişkili midir?	Evet. Ayrımcılık yoksulluk sınırının altındaki siyahların oransız oranını besler.
	Cinsiyet yoksullukla ilişkili midir?	Evet. Hatta biz "yoksulluğun kadınsılaşması" terimini düşünmeye başladık.
	Yaşlılık yoksullukla ilişkili midir?	Bir çok insan yaşlandığında yoksullaşır.
	Yoksullukla aile nasıl bağlantılıdır?	Ailedeki problemler (örneğin parçalanmış aileler) yoksulluğa yol açabilir. Bazen de tersine yoksulluk aile içinde problemler yaratabilir
	Yoksulluğun (sözde T.E.) herhangi bir pozitif fonksiyonu var mıdır?	Evet. Birkaç tane. Gerçekte yoksulluğu yok etmeyi ümit ediyorsak, yoksulluktan kârı olanlara alternatif ödülleri bulmalıyız.
S O S Y A L P S İ K	Amerikan kültürü ve yoksulluk arasındaki ilişki nedir?	Amerika'nın bireycilik ideolojisinde onların yoksulluğunun nedeni olarak sistemi suçlamak yerine yoksul insanları suçlama (örneğin onlar tembeldir gibi) eğilimi vardır.
	Yoksulluk bazı insanların kötü şöhretli olarak etkilenmesine neden olmaz mı?	Evet. En azından Birleşik Devletlerde. Bazı yoksul insanlar özel nedenlerden dolayı (örneğin çalışmayı kabul etmeyen sağlıklı insanlar kötü şöhret sahibi olarak düşünülür). Fakat bir çok Amerikalı için bu ortak yorum değildir.

O L O J I K	Yoksulluk öğrenilir mi?	Evet. Yoksul insanlar, yoksul bir insandan nasıl davranış beklenildiğini öğrenir.
B İ R E Y S E L	Bazı insanların yoksullaşmasına yol açan bireysel faktörler var mıdır?	Evet. Fakat çok küçük bir yoksullar yüzdesi için psikolojik sorumlulukların sonucu olarak yoksul olmak olasıdır.
	Zihinsel hastalık yoksulluk nedeni midir?	Belki, fakat daha olası olan: yoksulluk zihinsel hastalıklara neden olur.
	Fiziksel faktörler yoksulluk nedeni midir?	Evet. En azından fizyolojik faktörlerin sosyal tanımları, ırk, yaş, cinsiyet ve fiziksel engeller bunlar arasındadır.
	Yoksulluk ve zeka arasındaki ilişki nedir?	Bazı insanlar düşük zeka dolayısıyla yoksul bir yaşama mahkum olabilirler. Fakat onların daha çoğunun yoksul yaşantısı yüzünden zekaları sınırlanmıştır.
	Yoksulluk fiziksel sağlıkla bağlantılı mıdır?	Yeme ve beslenme eşitsizliği dolayısıyla sağlık sıkıntısı çekerler. Ayrıca yoksulların daha düşük tıp yardımı almaları olasıdır.
	Yoksulluk ölüm oranı ile ilişkili midir?	Yoksulluğun daha düşük yaşam beklentisi ile ilişkili olması bunun kanıtıdır.

(Kaynak: Ritzer, George. *Social Problems*, 2. Edition, Random House, New York, 1986)

Yoksulluk sosyolojik bir kavramdır. Çünkü yoksulluk bir başka önemli sosyolojik kavramla bağlantılıdır; eşitsizlik.

Yoksulluk, gelir eksikliği-yetersizliği içinde bulunan insanların günlük yaşamlarını devam ettirebilmeleri için, sunulan mal ve hizmetlerden toplumdaki diğer bireylere oranla daha az yararlanmaları veya hiç yararlanamamalarıdır. Sunulan mal ve hizmetlerden yararlanamamak ise eşitsizlikle bağlantılıdır. Zira eşitsizlik, “bir toplum içinde yer alan bir grup ya da gruplar içindeki farklı bireylere eşitsiz ödüller sunmayı” (Marshall 1999:210) ifade eden bir kavramdır. Bu noktada yoksullar, içinde bulunulan teorik çerçeveye göre; hiçbir ödül alamayan, belki de almak yönünde istekliliği olmayan veya ödül alması engellenen kişiler olarak görülebilir. Böylece eşitsizlik bazen anlamlı ve işlevsel görülürken bazen de

istenmeyen ve ortadan kaldırılması ve ya bu yapılamasa bile azaltılması gereken bir olgu olarak görülür.

Yoksulluk ve eşitsizlik aynı şeyler değil ama birbirleriyle oldukça yakından bağlantılı kavramlardır. “Yoksulluğu tümüyle anlayabilmek için, zenginliğin ve toplumsal eşitsizliğin toplumdaki genel dağılımını incelemek gerekir” (Marshall 1999:827). Modern eşitsizliğin nedenleri üzerinde duran Turner, zaman zaman yoksulluk ve eşitsizlik kavramlarını bir arada kullanır. Eşitsizliğin genel belirleyicileri incelendiğinde ise aynı belirleyicilerin yoksulluk için de kullanıldığı görülür¹.

Bireylerin eşitsiz konumları aynen yoksullukta olduğu gibi iki farklı şekilde açıklanmaktadır; bir taraftan eşitsizliğin nedenini bireyin kendisi ile açıklayan işlevselcilik; diğer tarafta sorunun bireylerden, bireylerin niteliksizliklerinden değil de, toplumsal yapıdan kaynaklandığını söyleyen sosyalist bakış açısı vardır. Liberallerde yoksulluğun suçlusu birey iken; sosyalistlerde suçlu toplumdur, toplumsal yapıdır.

İşlevselci teori, toplumun sağlıklı devamlılığı için eşitsizliği kaçınılmaz ve uyumlu bir süreç olarak görürken, diğeri onu ortadan kaldırılması gereken bir sorun olarak görmektedir.

Yoksulluk söz konusu olduğunda yoksulluğun tamamen ortadan kaldırıldığı İskandinav ülkelerinden söz edilebilir. Ancak sorun eşitsizlik olduğunda durum daha karmaşık olabilir. Çünkü eşitsizliğin olmadığı bir toplum olası görünmemektedir. Bu, eşitsizliğin varlığını ve boyutlarını pekiştirerek ona meşruiyet vermek anlamında bir kabul değildir. Fakat eşitsizliğin modern belirleyicileri (yaşlıktan, etnik, cinsel kimliğe kadar bütün belirleyiciler) göz önüne alındığında, onun varlığını devam ettirecek bir olgu olduğu görülebilir. Turner’ın bakış açısı eşitsizlik sorununa

¹ Turner’a göre (1997:70), modern eşitsizliğin belirleyicileri şunlardır:

- 1- Toplumun demografik yapısı. Örneğin yaşlılık.
- 2- Ailelerin tek ebeveynle geçinmesi.
- 3- Etnik kimlik ve göçmen statüsü
- 4- Cinsel kimlik. Erkekler üstün nitelikli işlerde yoğunlaşırken, kadınlar düşük nitelikli, düşük ücretli işlerde çalışırlar. Yoksulluk bağlamında ilk üç madde yoksulluk nedeni olarak algılanırken bu son durum yoksulluğun kadınsılaşması kavramı ile ifade edilir.

sosyologların nasıl yaklaştıklarına dair uygun bir örnek olarak gösterilebilir (Turner 1997:44);

“Genelde toplumbilimciler ister zenginlik, ister güç, ister saygınlık bakımından olsun belli ölçüde eşitsizliğin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüşlerdir... Eşitsizlik kaçınılmaz olsa bile, asıl sorun son kertede eşitsizliğin derece ve ölçüsüyle ilgilidir... Toplumbilim açısından akla uygun olan, bütün eşitsizlik biçimlerinin tümünden ortadan kaldırılmasına ilişkin ütopyik sorular ortaya atmaktan çok, zenginliğin daha eşit bölüşülmesini ve daha az yoğunlaşmasını sağlama olanaklarını araştırmaktır.”

Yoksulluk, cinsel, etnik vb her türden eşitsizliklerin sonucudur. Eşitsizlik, bireylerin ödüllere ulaşmalarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Turner'ın belirttiği gibi eşitsizliklerin olmadığı bir toplum ancak ütopyik olabilir. Fakat eşitsizliği ortaya çıkaran nedenleri ortadan kaldırmak ve eşitsizliğin derinliğini azaltmak için bireyleri ödüllere ulaşabilecek düzeye getirecek niteliklere kavuşturmak, eşitsizliği azaltmaya yarayacak çözüm önerisi olarak görülebilir.

2.2.5.1. İşlevselcilik ve Yoksulluk

Yoksulluğun sosyolojide iki temel teori çerçevesinde incelendiği görülür. Bunlar İşlevselcilik ve Marksizmdir.

İşlevselci yaklaşım yoksulluğun nedenlerini yoksulların kendilerinden kaynaklanan beceri, yetenek yönünden eksiklik ve tutum ve davranışlardaki ahlaki olmayan tavırlara bağlar. Ahlaki olmayan tutum ve davranışlarla çalışma isteği duymamak, yardım kurumlarına veya başkalarına bağımlı hale gelmek şeklinde anlatılmak istenmektedir. Çalıştığı halde yoksul olanlar ise toplumda yeteneksiz bir çok insanın yapabileceği işi yaptıkları için yoksuldurlar.

Liberal ve neo liberal ekonomi politiği temsil eden işlevselciler, bireysel performansın ortaya konulabilmesi noktasında yoksulluğun geçerli olduğunu ileri sürerler. Bireyler yoksulluktan kurtulmak için gayret sarf ederler, bunu yaparken de

niteliklerini arttırırlar. Birey niteliklerini arttırmazsa yani çabalamazsa yoksul olur. Dolayısıyla bireyin yeteneksizliği, tutum ve davranışları onun yoksullaşmasına neden olur.

Toplumun normal işleyişi için gerekli görülen yoksulluk aslında ters işlevsel değil tersine işlevseldir. Hatta yapısal işlevselci Gans'a göre olumlu işlevleri de vardır. İdeal şeklini Davis ve Moore'un görüşlerinde bulan işlevselcilik eşitsizlik üzerine kurulu bir argümana sahiptir. Davis ve Moore'un görüşleri kısaca şudur:

“Bütün sistemlerde, işlevsel önemleri aynı olmayan mevki ve görevlerin birbirinden ayrıştığını, öte yandan bu mevkilere talip olan insanların da yetenek veya yetiştirme yönünden eşit olanaklarla donatılmadıklarını göz önünde bulundurarak, en önemli mevkilere en yetkin kişilerin getirilmesini bilinçli olarak sağlamak üzere eşitsiz bir ödüllendirmeye gidildiği”dir. (Moore 1990:346)

Turner, sosyologların zenginlik, güç, saygınlık vb. bakımından belli ölçüde eşitsizliklerin kaçınılmaz olduğunu ileri sürdüklerini belirterek, sosyolojik açıdan uygun olan bir davranış tarzının nasıl olması gerektiğine dair görüşünü şu şekilde açıklar: “Toplumbilim açısından akla uygun olan, bütün eşitsizlik biçimlerinin tümünden ortadan kaldırılmasına ilişkin ütopyik sorular ortaya atmaktan çok, zenginliğin daha eşit bölüşülmesini ve daha yoğunlaşmasını sağlama olanaklarını araştırmaktır.” (Turner 1986:44-45).

İşlevselcilere gelinceye kadar yoksulluk hep istenmeyen, olumsuz çağrışımlar yapan bir sosyal gerçeklik olarak algılanmıştır. Yoksulların işlevselliğini tartışan Gans bu konuda oldukça ilginç görüşler ileri sürmüştür. Gans yoksulların bazı işlevleri olduğunu ileri sürerek onları şu şekilde sıralar (Ritzer 1986:357-359).

Gans, bazı grupların böyle bir grubu kullanmak zorunda olduğunu haliyle toplumun yoksullaştırılmış bir parçasının varlığının devam etmesi gerektiğini düşünmektedir. Yani yoksulluk işlevseldir. Yoksulluğun dört fonksiyonu vardır;

1- Ekonomik Fonksiyonları:

a- Toplumun kirli işlerinin bir grup insan tarafından yapılmasına hizmet eder. Yoksulların seçim hakkı yoktur ve daha düşük ücret için çalışırlar. Üstelik onlar tehlikeli, bayağı ve kimsenin yapmak istemediği işleri yaparlar.

b- Yoksullar zenginler için bir çeşit ekonomik sübvansiyon sağlama yoludur. Yoksullar istihdam için daha düşük maliyetlidirler.

c- Bir dizi mesleğin tamamı varlığı yoksullara borçludur. Örneğin polis ofisleri, yardım işçileri, bir çok hukukçu, ceza uzmanı, tefeci bunlar arasındadır.

d- Son olarak yoksul insanlar başka suretle satın alınmayacak eşyaları alırlar ve kullanılmayacak hizmetleri kullanırlar. Örneğin yeteneksiz doktorlar, ekonomik olarak geri kalmış bölgelerde müşteriler bulabilirler.

2- Sosyal fonksiyonlar. Yoksulların bir çok pozitif sosyal fonksiyonu vardır.

a- Onlar neyin toplumsal norm olduğunu göstermeye hizmet ederler. Onları daha çok normlardan sapan şüpheli durum olmasına rağmen daha kolay sapkın olarak etiketlendirilirler. Çünkü onların yoksulluğu politika ve mahkemeleri kapsayan bir çok sosyal kontrol ajanı için onları korunamaz yapar. Eğer orta sınıf ve yoksul gençler aynı sapkın davranışı yaparsa daha büyük bir olasılıkla yoksul genç bir suçlu olarak etiketlenecektir. Yoksullar toplumun değerlerini sürdürmesini sağlayan değerli fonksiyonları sergilerler. Örnek olarak sıkı çalışma, dürüstlük ve başarıma. Bazı insanlar bunları çiğnediğinde toplum değerlerinin ne olduğunu daha açık bir şekilde görmektedir.

b- “Hakeden” (deserving) yoksullar için yapılan hayırseverlik yukarı sınıfların ilgilerini, merhamet ve altruizmlerini sergileme imkanı sunar.

c- Zengin insanlar, yoksulların seksüel, alkolik ve narkotik davranışların içinde zevk alarak yer aldıkları hayaliyle birlikte yaşarlar

d- Yoksullar, kendilerini kıyaslayabilen ve sosyal sınıf sisteminde daha üst derecenin hoşnutluğunu çıkarabilen diğer gruplara referans noktası sağlar.

e- Sonuç olarak yoksullar, yeterli eğitim ve diğer avantajlardan dışlanmış olmaları nedeniyle, tabakalaşma sisteminde yükselmezler.

3- Yoksulluğun iki temel estetik fonksiyonu vardır.

a- Yoksullar, toplumlara göz kamaştırıcı başarılar üreten emek ve aşırı sermayeyi sağlarlar. Örneğin Mısır Piramitleri gibi.

b- Yoksullar tabakalaşma sisteminde kendilerinden yukarıda olanlar için estetik ürünler sağlarlar. İyi bir örnek orta ve yukarı sınıflar tarafından benimsenen ancak orijinali yoksul siyahların ürünü olan New Orleans Jazz’ıdır.

4- Politik fonksiyonlar. Yoksullar bazı temel politik fonksiyonlar da üretirler.

a- Yoksullar çeşitli politik gruplar için bir sorundur. Sol yoksullar etrafında toplanır ve onlara yardım için hükümet programları geliştirmek için çabalarırken, sağ, sıklıkla “yardım hilecileri” gibi hakaret edici sözlerle yoksullara saldırır.

b- Yoksullar şehirleri inşa ederler, büyüme ve değişimin yükünü çekerler daha sonra “ilerleme” adına kentsel yeniden yapılanma program ve uygulamalarıyla kentin dışına itilirler.

c- Yoksullar sıklıkla bir ülkenin büyüyen uluslararası gücünün insani değerinin büyük kısmını paylaşmayı sağlar. Yoksullar toplumun yukarı sınıfları tarafından başlatılan savaşlarda mücadele ederler. Yoksullar politik arenaya aktif olarak katılamazlar, böylece politik sistemin dengesine yardım ederler. Eğer onlar aktif olsaydı sosyal bir devrim için iyi bir itici olabilirdi.

Gans, eğer gerçekten yoksulluktan kurtulmak isteniyorsa, yoksullar tarafından halen gerçekleştirilen fonksiyonların çeşitlerine alternatifler bulmak gerektiğini söyler. Yoksulların toplumda yapacağı kirli işler yerine en azından bu işlerden bazılarının makineleştirilmesinin (automate) gerektiğini ileri sürer.

İşlevselci teori, yoksulluğun nedenlerini yoksulların kendi niteliklerine (veya niteliksizliklerine) bağladığı için yoksulluktan kurtuluşun çözümünü de bireylerde aramaktadır. Bireyler niteliklerine göre ödüllere ulaşmaktadır. Bireyler (eğer daha az ödül alan konumdaysalar; yani yoksul) daha fazla ödüle ulaşmak için ve eşitsiz ödül dağılımından kurtulmak için niteliklerini arttırmak zorunda kalacaklardır. Bu noktada yoksulluk ya da daha az ödül, bireyleri daha fazla ödül için teşvik edici olarak işlevsel görünümde olacaklardır. Ancak bireylerin niteliklerini arttırabilme imkanlarına sahip olup olmadıkları sorunu tartışmanın dışında kalıyor gibidir. Eğer bireyler, niteliklerini arttırma noktasında eşitsiz bir yarış içindeyseler suçu bireylerin dışında aramak gerekmektedir.

2.2.5.2. Marksizm ve Yoksulluk

İşlevselciler, eşitsizliği bireylerin yeteneksizliğine, tutum ve inançlarındaki ahlaki kusur ve disiplinsizliğe bağladıkları için, yoksulların yoksulluklarının nedeni olarak da yoksulların kendilerini görmekte dirler. İşlevselciler yoksulluğun nedenini bireylere bağlarken, Marksist sosyoloji yoksulluğun nedenlerini bireylerin dışındaki etkenlere bağlayarak açıklar.

Marx, yoksulluğun nedenini, üretim araçlarını elinde bulunduran burjuvazinin proleterlere, kölelik çağında ve feodal dönemde ezilenlere tanınan koşulları sağlamaması olarak görmektedir (Marx. 1976:41).

“Toprak köleliği çağında serf kendisini komün üyeliğine yükseltmiştir; nasıl ki feodal mülkiyetin boyunduruğu altında küçük burjuva da gelişerek tam burjuva olmayı becerebilmişse. Modern işçi ise, bunun tersine, sanayinin ilerlemesiyle, yükseleceği yerde, kendi sınıfının varlık koşullarının gitgide daha altına batmaktadır. İşçi yoksullaşmakta ve yoksulluk nüfustan ve servetten daha hızlı yükselmektedir.”

Marx için ezenle ezilen arasında verilen tarihsel mücadele doğal olarak yalnızca ezen ve ezilen sınıfların olduğu dikotomik bir sınıf yapısını ortaya koymaktadır. Orta sınıf zamanla aşınıp alt sınıfa katılacaktır. Marx’a göre (1976:36-37), Orta sınıfın bütün tabakaları (küçük sanayiciler, satıcılar ve rantiyeciler, zanaatçılar ve köylüler) giderek proleterleşeceklerdir. Bu iki sınıfın dışında bugün dipsınıf olarak adlandırılabilir olan lümpen proleterler vardır. Bunlar sınıf bilincine sahip değildirler aynı zamanda bu bilinci elde etmek için bir gayret de göstermemektedirler.

“Toplumun tortusundan başka bir şey olmayan “ayaktakımı” (lumpen proleterya), eski toplumun aşağı tabakalarının içlerinden çıkarıp attığı o kendi kendine çürüyen yığın...”

Marx’ın lumpen proleterleri tasviri adeta bugünün dipsınıfını hatırlatır; toplumun tortusu, ayaktakımı, kendi kendine çürüyen yığın.

Yoksulluğun nedenleri Marksist sosyologlara göre bireylerin kişiliğinde, vasıflarında değil toplumda aranmalıdır. Turner’a göre (1986:59), Marksist sosyoloji için eşitsizlik ve yoksulluğun nedeni, kişisel eksiklikler veya ahlaki kusurlardan kaynaklanan bireysel nitelikler değil, toplumun bir ürünüdür.

Marksist sosyolojide yoksulluğun oluşumunda kapitalizmin özeli bir yeri vardır. “Yoksulluk kapitalizmin varlığı için temel bir ön koşuldur” (Novak 1998:19).

Kapitalizm, en yüksek kâra ulaşmak istediğinden buna olanak sağlayan işçi ücretlerinin düşük tutulmasını öngörür. Gerçekte bunun anlamı emeğin sömürsüdür. “Yoksulluk kapitalist ücretli emek piyasası süreci tarafından üretilir. Çünkü etkili olarak işlemesi için düşük emek gücü piyasasına ihtiyaç vardır.” (Alcock 1997:42). Yoksulluk kapitalist toplumun bir ürünü olarak görülür.

İşçi sınıfının yoksullaşması onun sınıf bilincinin artmasını sağlayacaktır. Bu yüzden yoksulluk proleterya tarihsel misyonunu yükleyecek bir neden olarak ortaya çıkmaktadır.

Novak, yoksulluğun nedenleri olarak ileri sürülen çeşitli değişkenlerin aslında yoksulluğu açıklayamadığını çünkü yoksulluğun “sınıf”la bağlantılı ekonomik sistemin bir ürünü olduğunu belirtir.

“Sosyal bilimciler yaşlılık, hastalık, işsizlik ve geniş ailelerin yoksulluğun nedenleri olduğunu söylerler. Bu ilişkilerin altında yatanların anlaşılmasını güçleştirir. Bu tür faktörler yoksulluğun nedenlerini kendi kendilerine açıklamaz. Yaşlı, hasta ve aşırı zengin olmak mümkündür. Yaşlı, hasta ya da iş bulmak için beceriksiz olmak yoksulluğun sonuçlarıdır. Bunlar yalnızca bir iş için ekonomik gereksinimlerdir. Yoksulluk bu yüzden en başta ve ilk olarak bir sınıf fonksiyonudur. O, basitçe eşitsizlik değil sosyal zenginliğin üreticileri ve sahip olanları arasındaki temel bölünme olan ekonomik sistemin bir ürünüdür. Yoksulluk yalnızca ekonomik eşitsizliğe değil, sosyal zenginliğin üreticileri ve sahip olanları arasındaki temel ayrıma dayanan bir ekonomik sistemin ürünüdür. Ve yoksulluğun sürmesini teşvik edici olarak ücretli emek sistemini gerektirir” (Novak 1988:19-20).

Neo Marksistler ise az gelişmişlik ve yoksulluk üzerinde durarak bunların uluslararası sömürü sonucu ortaya çıktığını ileri sürerler. Bağımlılık Okulu ile örneklendirilebilecek bu yaklaşım, kapitalist dünya ekonomisi üzerinde yoğunlaşarak, kapitalizmin dünyayı iki kutuplu bir hale getirdiğini belirtir:

Gelişmişler (merkez) ve az gelişmişler (çevre). “Sistem bir tarafı sürekli olarak zenginleştirip güçlendirirken, diğer tarafı ise gittikçe az geliştirmekte ve yoksullaştırmaktadır” (Şahin 2000:286).

Marksizm ve işlevselciliğin yoksulluğa ve yoksullara bakışları taban tabana zıttır. Yoksulluğun nedenlerinden ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm önerilerine kadar birbirinden farklı çözüm önerileri sunulur.

Siyasi Bir Sorun Olarak Yoksulluk

Sol -Sosyalizm	Sağ-Liberalizm
Yoksulluk nedeni : Bireylerin dışındaki etkenlerdir. Yaşlılık, hastalık, yeteneksizlik yoksulluğun nedeni değil, sonuçlarıdır.	Yoksulluk nedeni: Yoksulların kendilerinden kaynaklanan beceri, yetenek eksikliği ve tutum ve davranışlardaki ahlaki olmayan tavırlardır (örn. tembellik, çalışma isteği duymamak, yardım kurumlarına bağımlılık gibi).
Yoksulluğun nedeni kapitalizmdir. Liberal politikalar olan, yüksek kâr güdüsü, düşük işçi ücretleri emeğin sömürülmesine ve yoksullaşmaya neden olur.	Yoksulluğun nedeni devlet müdahaleleridir. Liberal politikalar yoksulluk ve mahrumiyeti istisna hale getirmişlerdir.
Piyasa ekonomisi insanlara hak ettiklerini, emeğinin karşılığını vermeyerek onları yoksullaştırır.	Piyasa ekonomisi, herkese işgücünü satma ve zenginlik yaratma imkanı vermek suretiyle yoksulluğu ortadan kaldırır. Çalışan yoksullar neden yoksul? Toplumda yeteneksiz bir çok kişinin yaptıkları işi yaptıkları için.
Yoksullara refah programları aracılığıyla onurlu bir yaşam için gereken kadar yardım yapılmalı	Refah programlarının öngörülemeyen olumsuz işlevleri vardır. Yardımlar insanları bağımlı hale getirir.
Yardım devlet yükümlülüğü altında olmalıdır.	Hak eden yoksullara (öksüz-yetim, kimsesiz, acizler ve yaşlılar)mahalli topluluklar yardım edebilir (Devlet değil).
Herkes emeğinin karşılığını alırsa yoksulluk sorunu çözümlenir	Bireylere sınırsız girişim imkânı tanınırsa yoksulluk ortadan kalkar

(**Kaynak:** Alcock, Pete. *Understanding Poverty*. 2. Edition, Macmillan, Hong Kong, 1988; Norberg, Johan. *Küresel Kapitalizmi Savunmak*. (Ed. M. Acar, M. Toprak), Ankara, Liberte Yayınları, 2003; Swanepoel, Marc. *Sefaletten Zenginliğe*, (çev. O. Çakmak, A. Yayla), (1992), Ankara, Liberte, 2002)

2.3. TÜRKİYE'DE YAPILAN YOKSULLUK ÇALIŞMALARI

Türkiye’de yoksullukla ilgili olarak yapılan çalışmalar Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsündeki birkaç uzmanlık tezi ile bilinmektedir. Uzmanlık tezleri, Devlet İstatistik Enstitüsünün hanehalkı tüketim harcamaları anketlerinin sonuçlarına dayanmaktadır. Tezler, yoksulluğu mutlak ve görelî yoksulluk olarak istatistiki verilere dönüştürüp, Türkiye için iller, bölgeler vb. özelliklere göre yoksulluğu belirlemeye çalışırlar. Bu çalışmaları tipik istatistik çalışmaları olarak görmek mümkündür. Bunların dışında yoksullukla ilgili en eski çalışma Orhan Türkdoğan’ın çalışması en yeni ve aktüel olanı ise Necmi Erdoğan ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen ‘Yoksulluk Halleri’ adlı çalışmadır.

2.3.1. Yoksulluk Kültürü Uyarlaması : Yoksulluk Kültürü-Gecekonduların Toplumsal Yapısı

Sosyolog Orhan Türkdoğan, 1970’li yıllarda Erzurum gecekondualarında Lewis’in Yoksulluk Kültürü kavramını uyarlamayı deneyen bir çalışma yapar. Ana konusu yoksulluk olan ilk sosyolojik çalışma olarak dikkat çeken eserde amaç, kente göç edip kentle bütünleşemeyen insanların gecekonduarda oluşturduğu yapıyı, gecekondu sorununu yoksulluk kültürü teorisi çerçevesinde analiz etmektir. Yazar, kentleşme sonucu tüm kültürle bütünleşemeyen gecekonduların giderek ayrı, kendine özgü bir kültür alanı meydana getirdiğini ancak böyle bir oluşumun bir süre sonra yaratıcı bilgi ve güçten yoksun olan, sanat, estetik gibi evrensel düşünce kaynaklarını tüketen ve yalnızca “boğazını doyurma” endişesiyle hareket eden kitlelerin çoğalmasına ve bunun da giderek toplumun aleyhine bir durumun ortaya çıkmasına neden olacağını belirtir. Bu çalışma ile ulusal kültürün dışına taşmış ve bir kültür adacağı oluşturmuş olan yüzbinlerce insanın toplumla ne şekilde bütünleştirileceğinin tesbit edileceği sorununa cevap bulmak amaçlanmıştır.

Gecekonduların yapısını incelerken kullandığı “yoksulluk kültürü” kavramını antropolog Oscar Lewis’ten alan yazar, yoksulluk kültürünü, toplumsal sistemin normlarından sapma ve bir sapkın davranış olarak ele alır. Sosyolojik açıdan yoksulluk kültürünün önemi ise şu şekillerde açıklanmıştır a- Bireylerin ulusal

kurumlarla bütünleşme olanaklarının yokluğu, b- Düşük düzeyde toplumsal bütünleşme, c- Yaşamak için bir mücadele ortamı içinde bulunmak.

Gecekondularda yaşayan insanlar sürekli geçim sıkıntısı çeken, düşük ücretli işlerde çalışan, eğitim ve öğrenimi yetersiz olan, yaşamak için daima mücadele etmek zorunda olan, kalabalık yerde yaşayan insanlardır ve bu özellikler bir yan kültür ürünü olan yoksulluk kültürü ile paralellik göstermektedir.

Doğu bölgesinin en büyük gecekondu kuruluşunu oluşturan Erzurum gecekonduları üzerinde 1973 yılında yapılan bu araştırma iki aşamadan oluşmuştur. Bunlar 295 haneyi kapsayan anket çalışması ve ikinci olarak gözlem ve mülakat tekniklerinin kullanılmasıdır.

Araştırmanın varsayımları ise şöyledir, çeşitli nedenlerle kente göç eden insanlar yoksul çevrelerde, kentin izbe ve karanlık yerlerinde toplanırlar. Belirli bir süreden sonra köylülük özelliğini yitirir ancak tamamen kentli de olamazlar. Böylece kültürleri ne kent ne de köy insanına benzer, geçen yıllar, köy ve kent zihniyetinden kopmuş bu insanları gittikçe kendi yalnızlığı içine terkeder. Köklü bir kültür ve tarih bilinci olmadığı için, kent kültürünün omuzunda bir kambur gibi durur. Egemen kültürden giderek uzaklaşır.

Yaşlı ve genç kuşak arasında farklılaşma vardır. Yaşlılar daha çok tevekkül ve cemaat duygusu içinde, gençler ve torunlar ise kentin etkisiyle ferdileşmiş ve bencil bir kişiliğe yönelmiştir. Gençler arasında kılık-kıyafet modası, çeşitli eğlencelere düşkünlük, alkolizm ve kumar yaygındır.

Araştırma bulguları değerlendirilirken yoksulluk kültürüne bol bol gönderme yapılır. Ailedeki birey sayısının kabarıklığı, suç işleme oranının yüksekliği, içki, kumar gibi davranışların çokluğu vb özellikler Lewis'in bulgularıyla örtüşüp gecekondularda yoksulluk kültürünün varlığını doğruluyorken temelde çok önemli farklılıkların olduğu da araştırma bulgularından ortaya çıkmaktadır. Örneğin gecekondularda oturup resmi kurumlarda çalışanların sayısının çokluğu. Bu çok önemlidir çünkü yoksulluk kültürü teorisi bu kültür içinde yaşayanların resmi kurumlarla arasının pek de iyi olmadığını, bu insanların resmi kurumlardan faydalanma yönünde istekli olmadıklarını vurgular. Oysa Türkiye daha özelden de

Erzurum gecekondularında yaşayan insanların bu kurumların imkanlarından faydalanmanın ötesinde bu kurumlarda çalıştıkları görülmektedir ki bu sonuç sadece Erzurum ile sınırlı kalınmaması gereken bir sonuçtur.

Araştırma bulgularına göre Erzurum gecekondularında yaşayıp, çalışan kadın sayısının azlığı yine ayırtedici bir özelliktir. Yine bir başka ayırt edici özellik ise gecekondularda oturan kiracı sayısının azlığıdır ki oran 1/6' dır. Oysa yoksulluk kültürünün temel özelliklerinden bir de evlerin genelde kira olmasıdır. Bu önemlidir çünkü kiracı olmak, sahip olamama ve bir mekana bağlı kalmamayı getirmektedir.

Yazar sonuç olarak kentle bütünleşemeyen gecekondularda yaşayan insanların kendi danışma çerçevesini oluşturduklarını genel kültürden koptuklarını ve çeşitli problematik alanlar meydana getirdiklerini, yapılması gerekenin bunların toplumla bütünleştirilmeleri olduğunu belirtir.

Gecekondular, sanayileşme olmaksızın aşırı kentleşme sonucu ortaya çıktığı için asıl yapılması gereken, sağlıklı bir kentleşmeyi ortaya çıkaracak, eğitim, sağlık ve gelir dağılımında dengeyi sağlayacak bir kalkınma hamlesinin başlatılması olarak sunulmaktadır.

2.3.2. Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri- Ankara Örneği

Melih Ersoy ve diğerlerinin Ankara gecekondularında yaptıkları bir yoksulluk araştırmasıdır. Araştırma, Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri – Ankara Örneği başlığı ile yayımlanmıştır. Eser ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler ana Bilim Dalı tarafından 1999 yılında yapılan bir stüdyo çalışmasına dayanmaktadır.

Araştırmada örneklem olarak Ankara'nın yoksul gecekondular semtleri olarak bilinen Mamak (Hüseyin Gazi), Fatih (Sincan), Şentepe (Yenimahalle), ve Hıdırlıktepe (Yenimahalle) semtleri seçilmiştir. Araştırmada toplam 300 hane ile görüşülmüştür. Hanehalkının demografik özellikleri, çalışma durumları, gelir-tüketim kalıpları, kökenleri, siyasi tercihleri, mahalle ve konut gibi durumlarda çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu araştırmayı benzerlerinden ayıran bir farklılık, örneklemeden elde ettikleri verilerle Ankara kentinin bütününün karşılaştırılmasıdır. Örneklemeden elde edilen veriler DİE tarafından 1994 yılında yapılan Hane Halkı

Tüketim Harcamaları Anketi'nin Ankara verileriyle kıyaslanmıştır. Bu karşılaştırmalardan yola çıkılarak Ankara'daki yoksul ailelerde geniş aile yapısının kent geneline göre daha yaygın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine sosyal güvenlik söz konusu olduğunda örneklem grubunun kent bütününe göre daha az sosyal güvenliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eserde yoksulluğun nedenleri hakkında ileri sürülen görüşler de ele alınmaktadır. Bunlardan bir kaçış şöyledir; Kurbanı suçlama esasına dayanan doğal, kişisel nitelikler ve zeka (IQ düzeyi) yoksulluğu belirleyen nedenler olarak gösterilmiştir. Yoksulluk kültürü olarak ifade edilen, doğru değerlerden yoksun, tembel, eksik motivasyonlu niteliklere sahip olmak ikinci nedendir ve kişisel özelliklere dayanmaktadır. Bir başka özellik toplumsal sistemlerin doğal özelliklerinin sonucu olarak yoksulluğun ortaya çıkmasıdır. Kapitalizmde yoksulluk sınıf sömürsünün öz dinamikleri sonucu oluşmaktadır. Bu da Marksist gelenek içinde ifade edilmektedir.

Araştırma grubu yoksulluğun tesadüfi değil, ekonomik yapı, sınıf ve sömürü üzerine kurulu olduğunu vurgulamaktadır.

Kentsel yoksulluk ve geçinme stratejileri ana başlığı altında dört alt başlık belirlenmiştir. Bu dört başlık sınıf, etnisite, mekan, kadın'dan oluşmaktadır. Eser bu dört boyuta ilişkin veri toplama ve değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Kent yoksulları toplumsal bir sınıf olarak ele alındığında yaşadıkları mekanlar olarak gecekondu semtlerinin ele alınması kaçınılmazdır. Ancak bu çalışmada gecekondu ve yoksulların birbirleriyle özdeşleştiği gibi bir sonuca ulaşılmamıştır. Kent yoksulları ile gecekondu arasında birebir bir çakışma olduğunu söylemek doğru olmaz çünkü yapılan araştırmalar gecekonducuların homojen bir grup olmadığını göstermiştir. Ayrıca Türkiye'de bu zamana dek yapılan gecekondu çalışmaları gecekonducuların mekansal ve ekonomik nitelikleri ile ve gecekonducuların kentle bütünleşememe sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Yani doğrudan yoksulluk üzerine yapılan bir çalışma söz konusu değildir. Toplumsal sınıf ve yaşam stratejileri başlığı altında hanelerin demografik yapısından, kent yoksullarının sağlık, barınma, tüketim

alışkanlığı, borçlanma ve tasarruf konusuna kadar bir çok açıdan profili ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bir başka ayağı olan kentsel geçinme stratejilerinde kadının rolü başlığında ev işlerinden, çocuk bakımına, enformal sektörlerde çalışan kadınlardan yeniden üretimi sağlamaya kadar bir çok alanda açıklayıcı bilgi verilmektedir.

Kentsel geçinme stratejilerinde etnikliğe bağlı dayanışma örüntüleri başlığı altında etnik kökene bağlı olarak Ankara'ya göç tarihinden, gelir düzeyi ve mesleğe kadar bir çok alanda tablolar sunulmaktadır. Etnik köken dört farklı biçimde ifade edilmiştir: Türk Sünni, Türk Alevi, Kürt (Alevi, Sünni) ve Çerkez.

Kentsel gelişme stratejilerinin mekansal boyutu başlığı altında konut mülkiyetine ilişkin bilgiler, konutun fiziksel özellikleri gibi bilgiler verilmektedir.

Çalışma grubu, Dünya Bankası'nın uygulamalarının yoksulluğu önlemede etkili olmadığını aksine bizzat bankanın kendisinin uygulamalarıyla yoksulluğun artmasına neden olduğunu belirtmektedir.

Yoksulluğun önlenmesi için gereken politika önerileri olarak gelir dağılımı eşitsizliğini, istihdam ve sosyal güvenlik sorunlarını aşmaya yönelik kamu politikaları öne sürülmektedir. Liberal ekonominin yoksulluğu yenmede başarılı olamadığı, ekonomilerin büyüyerek iç içe geçtiği ve küresel sermayenin kural tanımaz bir biçimde hızla büyüdüğü belirtilerek bu halin yoksulların yaşam koşullarını daha da zorlaştırdığı ileri sürülmektedir. Yoksulların durumlarını iyileştirmek için sahip olunan en önemli örgütlenme olarak gösterilen ulus devletin yoğun bir ideolojik saldırı ve küresel sermaye akışı içinde olduğu belirtilerek bunların sonucunda ulus devletlerin çözüldüğü dolayısıyla yoksulların durumlarını iyileştirme olasılıklarının azaldığı ileri sürülmektedir.

Yoksulluğun yenilmesi için yurttaşların temel alt yapı, eğitim, barınma, sağlık ve sosyal güvenlik gibi gereksinimlerini karşılamayı da devletin asli görevleri arasında gören bir yönetim anlayışına gereksinim vardır. Çalışma yoksulluğun giderilmesinde uygulanması gereken politikalara işaret ederek son bulmaktadır.

2.3.3. Yoksulluk Halleri

Necmi Erdoğan ve diğeri WALD (Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi) desteği ile İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerden, Erzurum ve Urfa'ya kadar değişik şehirlerde yoksullarla yaptıkları görüşmeleri kitabın sonunda mülakatları da kapsayacak şekilde bir araya getirmişlerdir. Eser yoksulluğu yoksulların nasıl anladıklarını, onların hikayeleriyle göstermeye çalışır.

Kent yoksullarını anlatan eser, yoksulları yoksulların dilinden anlatmayı hedeflediği için kitabın oldukça hacimli bir kısmı yoksulların kendi yoksulluklarını anlattığına inanılan mülakatlara ayrılmıştır.

Her yoksulun kendi hikayesi farklıdır. Kitap, yoksulları yoksulların diliyle anlatırken, nedeni az çok farklı ama sonucu (yoksulluk olan) ortak bir sorunu irdeler.

“Kent yoksullarının içinde yaşadıkları toplumsal varoluş koşullarını, tahakküm ve sömürü ilişkilerini, marjinalleştirme ve dışlanma süreçlerini nasıl anlamlandırdıklarını inceliyor. Yoksulluğu sınıfsal-kültürel hiyerarşiler, toplumsal cinsiyet, siyasal ve dinsel aidiyet, etniklik ve toplumsal mekan eksenleri üzerinde tartışıyor. Yoksulların kendilerine ve zenginlere dair imgeleri, gizli yaraları, ev bağlamındaki mekansal pratikleri, siyasal süreçlerle olan ilişkileri; milliyetçilik, dinsellik, Alevilik ve Kürt kimliğinin yoksulluğun anlamlandırılmasındaki etki(sizlik)leri; kadınların yoksulluğu yaşantılama biçimleri ve onunla başa çıkma mücadeleleri kitabın ana temalarını oluşturuyor” (Erdoğan vd.2002:9).

III. BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde Ankara'nın Sincan'dan Siteler'e; Mamak'tan Altındağ'a kadar muhtelif semtlerinde kent yoksullarına uygulanan anket sonuçları değerlendirilecektir. Anketlerin uygulanacağı kişiler araştırmanın amacına uygun olarak seçilmişlerdir. Melih Ersoy ve diğerlerinin araştırmasında kent yoksulları için homojenlik aranmamış çok farklı gelirlere sahip yoksullar birarada değerlendirilmişlerdir. Oysa Necmi Erdoğan ve diğerlerinin araştırmasında görüşülen yoksullar günlük geçimlerini sağlama noktasında bile başkasına muhtaç olan yoksullardır. Görüşme yapılacak kişi için yoksulluğun en altında yer alması önkoşulu aranmıştır. Bu amaçla yardımcı anketör olarak, Devlet İstatistik Enstitüsünde çalışmış bir kadınla anlaşılmiş ve anketlerin nasıl doldurulacağı, görüşmelerin nasıl yapılacağı hakkında bilgi sunulduktan sonra uygulamaya başlanmış ve belirli aralıklarla anket sonuçları hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Yoksullarla görüşmek oldukça zorlu bir uğraştır. Bunun yanında onları mekanlarında ziyaret etmek insanı, hem romantizme hem de yaşanan atmosfer sonuna kadar hissedildiğinden, aşırı gerçekliğe götürmektedir. Hayatın ne kadar sıkıntılı, çileli ve acı olduğu, onlarla bulunulan her an araştırmacı tarafından yaşanmıştır. Görüşmelerde, araştırmacı bu tür bir umut vermese de bazı yoksullar, verdikleri bilgilerden sonra sorunlarının biteceğini, kendilerine ya bir iş bulunup ya da devletin yardım edeceğini düşünmüştür.

Araştırma süreci içinde, gözlem ve konu ile ilgili literatür tarandıktan sonra oluşturulan anketlerle (elli adet anket ile) pilot uygulamaya yapılmış ve pilot uygulama sonucu ortaya çıkan aksaklıklar ve eksiklikler giderilerek anket metni olgunlaştırılarak son şekli verilmiş ve 225 kişi üzerinde uygulanmıştır. Bu anketlerin yanında 2002 yılından itibaren belirli aralıklarla yoksul ailelere yapılan görüşme ziyaretleri olmuş ve bu görüşmeler anketler bittikten sonra da devam etmiştir.

Aşağıda uygulanan anketlere ait tablolar sunulmaktadır.

3.1. Araştırma Bulgularının Frekanslar Halinde Verilmesi

Tablo 3.1: Medeni durum

Medeni durum	Frekans	Yüzde
Evli	155	68,9
Bekar	4	1,8
Dul	35	15,6
Resmi nikahsız yaşıyor	3	1,3
Boşanmış	28	12,4
Toplam	225	100

Görüldüğü gibi araştırma kapsamı içine girenlerin içinde evli olanların oranı %68.9, bekarların oranı %1.8, dul olanların oranı %15.6, resmi nikahsız yaşayanların oranı %1.3 ve boşanmışların oranı %12.4'tür. 225 kişiden 28 kişi diğer bir ifade ile örneklemin %12,4'ü boşanmıştır.

Tablo 3.2 : Boşanma nedeni

Boşanma nedeni	Frekans	Yüzde
Maddi sorunlar nedeniyle	13	46.4
Anlaşmazlık	5	17.9
Hastalık	1	3,6
Diğer	9	32.1
Toplam	28	100

Tablo 3.1'de örneklem içinde %12,4'lük bir oranla 28 kişilik frekansa sahip boşanmışların boşanma nedenleri tablo 3.2'de ele alınmaktadır. Bu 28 kişi içinde boşananların boşanma nedenleri arasında ilk sırayı maddi sorunlar almaktadır. Boşananların %46.4'ünün maddi sorunlar nedeniyle boşandığı görülmektedir. Maddi sorunlar düşük gelir, uzun süreli işsizlik sonucu gelir azlığı evlilikte sorunlar ortaya çıkartabilmekte ve bunun da boşanmalara neden olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3.3 : Cinsiyet

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	141	62,7
Erkek	84	37,3
Toplam	225	100,0

Anket uygulananların % 62,7'si kadinken, %37,3'ü erkektir. Kadınlara ulaşmak çok daha kolaydır. Çünkü birçoğunun eve bağlı bir yaşam sürmeleri onlara daha kolay ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

Tablo 3.4: Yaş durumu

Yaş	Frekans	Yüzde
19 ve altı	5	2,2
20-29	36	16,0
30-39	102	45,3
40-49	47	20,9
50-59	21	9,3
60 ve yukarısı	14	6,2
Toplam	225	100

Yaş gruplarına bakıldığında yoğunlaşmanın %45,3 ile 30-39 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bunu 40-49 yaş grubu %20,9 takip etmektedir. 19 yaş ve altı örneklem içindeki en düşük ağırlıklı yaş grubudur. Bunun nedeni çocuk yoksulluğunun düşüklüğü ile ilgili değildir. Anketler 'hane'ler esas alınarak uygulanmıştır. Hane halkının büyüklüğüne ve çocuk sayısına göre elbette ki çocuk yoksulluğu da vardır. Buradaki 19 yaş ve altındakiler hane temsilcisi olarak ele alınmış, çocuk yoksulluğu ile bağlantısı kurulmamıştır.

Tablo 3.5: Öğrenim durumu

Öğrenim durumu	Frekans	Yüzde
Okur-yazar değil	64	28,4
Okur-yazar	19	8,4
İlkokul	124	55,1
Ortaokul	10	4,4
Lise	6	2,7
Diğer	2	0,9
Toplam	225	100

Yoksulların yarısının (%55,1) ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Öğrenim durumu açısından ikinci sırada okur yazar olmama % 28,4'lük bir orana sahiptir. Öğrenim durumunun düşüklüğü sosyal hareketliliğe engel olarak yoksulluğun devam etmesine neden olmaktadır. Yoksulluk ise eğitime yapılacak yatırıma engel olduğu için kendisinin doğurucu ve devam ettiricisi olarak durmaktadır. Yoksullar, çocuklarını yoksul oldukları, ancak karınlarını doyurabildikleri için okutamadıklarını belirtmektedirler. “Aç çocuğun garnına ders girer mi?” veya “kuru ekmele karnı doyan çocuk okur mu?” türünden yakınmalar aslında bu kısır döngüyü bir anlamda ifade etmektedir. Çocukların okuyamaması demek ise onların babalarının yoksulluklarının kendilerine de miras kalmasıdır. Yoksulların yoksullukları onların kurtuluşuna imkan tanımayan bir mengene gibidir, onları sıkıştırdıkça sıkıştırır.

Tablo 3. 6 : Hane reisinin bakmakla yükümlü olduğu hane halkı sayısı

Hane reisinin bakmakla yükümlü olduğu hanehalkı sayısı	Frekans	Yüzde
1	29	13,2
2-4	79	35,9
5-6	75	34,1
7 ve fazlası	37	16,8
Toplam	220	100

Yoksul ailelerin genelde kalabalık hatta çok kalabalık olduğuna dair bir kanaat vardır. Belki kır yoksulları ele alındığında bu yargının doğru olma ihtimalinin daha yüksek olduğu düşünülebilir. Hane reisinin bakmakla yükümlü olduğu hane halkı sayısının 2-4 kişi arasında yoğunlaştığı, bunu 5-6 kişinin yaşadığı hanelerin %34,1 ile takip ettiği görülmektedir. Hane reisinin bakmakla yükümlü olduğu hane halkı sayısının beş ve daha fazla olduğu hanehalkı sayısı ise toplam (%34,1+16,8=)%50,9'dur. Başka bir deyişle örnekleme giren ailelerin yarısının hane büyüklüğü beşten fazladır.

Tablo 3.7: Okuyan çocuk sayısı

Okula giden çocuk sayısı	Frekans	Yüzde
1	35	23,4
2	58	39,2
3	43	29,1
4 ve yukarısı	11	7,4
Toplam	147	100

Araştırma kapsamına giren yoksul ailelerin %65,3'ünün (225 haneden 147'sinin) çocukları okula gitmektedir. %39,2 ile en fazla iki çocuğunu okutan aileler görülmekte, sonra %29,1 ile üç çocuğunu okutan aileler gelmektedir. Dört ve yukarısındaki kadar fazla çocuklarını okutanların oranı ise % 7,4'tür.

Tablo 3.8 : Okuyan çocukların başarı durumu

Okuyan çocukların başarı durumu	Frekans	Yüzde
Çok başarılı	32	21,8
Başarılı	35	23,8
Normal	54	36,7
Başarısız	24	16,3
Çok başarısız	2	1,4
Toplam	147	100

Okuyan çocuklarda dikkate değer bir başarı grafiği görülmektedir. Okuyan çocukların toplam %45,6'sının (%21,8'i çok başarılı, %23,8'i başarılı) çok başarılı ya da başarılı olduğu görülürken, % 36,7'sinin başarı durumlarının normal olduğu bildirilmiştir. Başarısız ve çok başarısız olanların oranı ise %17,7'dir.

Bu başarı grafiğine rağmen okumak, okula gitmek çocukların sosyal hareketliliğe geçebilmelerine yetecek kadar uzun soluklu bir süreç olarak görülmemektedir. Görüşmelerde bir çok aile, çocuğu başarılı bile olsa onu daha fazla okutabilme (lise ya da üniversite gibi) imkânına sahip olamadığını belirtmektedir. Ancak bir kısım görüşmelerde de okuyan çocukların, gelecekte yoksulluktan kurtuluş için bir umut ışığı olarak görüldüğü gözlenmiştir.

Tablo 3.5'de belirtildiği gibi yoksullarla yapılan görüşmelerde, açlık çeken çocuğun dersleri anlamamasının yani çocuğun başarısızlığının nedeni yoksulluk olarak gösterilmektedir. Her ne kadar bu çalışmanın sonuçlarında çocukların başarı düzeyleri çok yüksek düzeyde düşük çıkmamış olsa da yoksulluk ve zihinsel gelişme arasında olumsuz bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

“Güney Afrika'da beslenme yetersizliği olan çocukların MRI görüntülerinde, açlığa bağlı olarak beyin dokularının küçüldüğünü ve 90 günlük beslenme sonrası belirgin bir iyileşme olduğu gösterilmiştir. Demir eksikliği yoksul çocuklarda sık görülen bir sorundur ve uzun süren demir eksikliğinin entelektüel gelişmeyi olumsuz etkilediği, bunun geri dönüşsüz olabileceği ve ağır demir eksikliğinin hafif derecede mental geriliğe neden olduğu bilinmektedir” (Hatun 2002:27).

Tablo 3.9 : Aynı hanede kaç aile bir arada yaşamaktadır?

Aynı hanede kaç aile bir arada yaşamaktadır?	Frekans	Yüzde
Sadece kendi ailesi	196	89,5
İki aile	22	10,0
Üç ve daha çok aile	1	0,5
Toplam	219	100

Araştırma kapsamına giren ailelerin %89,5'i çekirdek ailedir. Aynı evde yaşayan iki aile oranı ise %10'dur. Üç ve daha çok ailenin aynı evde yaşama oranı ise %0,5 ile (ki bir haneye karşılık gelmektedir) en düşük oranı temsil etmektedir.

Tablo 3.10 : Aileler ne zamandan beri bir arada yaşamaktadır?

Ailelerin bir arada yaşama süresi	Frekans	Yüzde
Bir yıl ve daha az	6	26,1
Bir yıldan fazla	1	0,4
İki yıl	4	1,8
Üç yıl ve daha fazla	12	52,2
Toplam	23	100

Bir arada yaşayan toplam 23 ailenin yani örneklemin %10,5'inin % 26,1'i bir yıl ve daha az bir süredir bir arada yaşamakta olduklarını belirtirken en yüksek oran üç yıl ve daha fazla bir arada yaşadıklarını belirtenlerde görülmüştür ki oran %52,2'dir.

Tablo 3.11 : Ailelerin bir araya gelme nedenleri nedir?

Bir araya geliş nedeni	Frekans	Yüzde
Geçim zorluğu	17	73,9
Hastalık-bakıma muhtaç olma	2	8,7
Gelenek	3	13,0
Diğer	1	4,4
Toplam	23	100

Bir arada yaşayan toplam 23 hanenin yani örneklemin %10,5'inin bir araya gelişlerinde en önemli etken olarak geçim zorluğu %73,9 ile dikkat çekmektedir. Onu geleneklerden dolayı bir araya gelme %13,0 ile ve aile fertlerinden birinin genellikle anne ya da babanın hastalığı ve bu hastalık veya yaşlılıktan dolayı bakıma muhtaç olması yüzünden bir araya gelişler takip etmektedir. Yoksulluk, ailelerin bir araya gelerek bir tür güç oluşturarak ayakta kalmalarına neden olabilmektedir.

Tablo 3.12 : Sosyal güvence durumu

Soysa güvenceniz var mı?	Frekans	Yüzde
Hayır	83	36,9
Yeşil Kart	117	52,0
Diğer	25	11,1
Toplam	23	100

Araştırma kapsamına giren hanelerin % 52'sinin Yeşil Kart'a sahip olduğu görülmektedir. Yeşil Kart bu haneler için sağlıklı olmak ve hayatta kalabilmenin tek umudu gibidir. Hiçbir sosyal güvenceye sahip olmayanların oranı ise %36.9'dur. Bu oran aslında oldukça yüksek bir orandır ve mutlak korunmasızlığı ifade etmektedir. Bağ-Kur ve Emekli Sandığı diğer şikkını oluşturmaktadır. Bağ-Kur güvencesi olan bir kısım hane reisleri ise Bağ-Kur'a borçlarını ödeyemedikler için sosyal bir güvenceye sahip olamadıklarını belirtmektedirler.

Tablo 3. 13 : Hane reisinin çalışma durumu

Hane reisi çalışıyor mu?	Frekans	Yüzde
Çalışmıyor	144	64,9
Çalışıyor	78	35,1
Toplam	222	100

Görüşülen hane reislerinden % 64'ü çalışmamakta ancak %34,7'si çalışmaktadır. Hanelerin büyük bir kısmında hem hane reisi hem de hanenin diğer üyeleri çalışmamaktadır. Bu haneler geçimlerini tamamen yardımlarla sağlamaktadırlar.

Tablo 3. 14: Çalışan hane reislerinin yaptıkları işlere göre dağılımı

Çalışan hane reisinin yaptığı iş	Frekans	Yüzde
İnşaat işçisi	12	15,4
İşçi	13	16,7
Evlere temizliğe gitme	8	10,3
Temizlik şirketlerinde çalışma	7	9,0
Hasta bakıcılığı	1	1,3
Diğer	37	47,4
Toplam	78	100

Hane reislerinin çalıştıkları işler genellikle vasıfsız ve düşük gelir getiren işlerdir. En yüksek oran vasıfsız işçilikte görülür. Sitelerdeki bir mobilya atölyesinden araba tamirine kadar değişik niteliklerdeki işçiliği kapsayan işçilik oranı %16,7 ile çok sık görülmektedir. Onu inşaat işçiliği (amelelik) takip etmektedir. Ancak burada da ustalaşmak söz konusu değildir. Yani bir kalıp, sıva, boya-badana, karo-fayans vb. ustalığı değil ancak bu ustaların yanında kaba güçle çalışmaktır. Ve bu işlerin bir çoğu da yaz sezonunda açılan işler olduğundan mevsimlik çalışmakta gibidirler. Çalışma mevsimlerinde de sürenin tamamı çalışarak geçmeyebilir. Evlere temizliğe gitme % 10,3 ile kadınların en çok yaptıkları iş olarak görülmektedir. Yine temizlik işi ancak şirketlerin işyerlerini temizlemek için kullandıkları elemanlar olarak çalışmak, daha çok erkekler için %9 ile en sık başvurulan bir başka çalışma biçimidir. Bunların dışında %47,4 ile diğer şikkı oldukça dikkat çekicidir. Bu yüksek oranın içinde Hamallıktan, kağıt toplamaya, hurdacılığa, pazarcılığa, mevsimlik işçiliğe, bulaşıkçılığa, parça başı el işçiliğine (triko) ve oradan değnekçiliğe kadar giden bir çok düşük gelirli ve hiçbir resmi kaydı olmayan, kayıtsız işler gelmektedir.

Tablo 3.15 : Çalışmama nedeni

Çalışmama nedeni	Frekans	Yüzde
Sağlık problemi	29	21
Yaşlılık	15	10,9
İş bulamama-işten atılma	25	18,1
İflas etmiş	1	0,7
Bedensel engelli	3	2,2
Ev hanımı	55	39,9
Diğer	10	7,2
Toplam	138	100

Çalışmama nedenleri içinde en önemli neden olarak ev hanımı olmak %39,9 ile gösterilmektedir. Sağlık problemi önemli bir çalışmama nedeni olarak %21 ile dikkat çekmektedir. Daha sonra işten atılmış olmak ve/veya iş bulamamak %18,1 ile gelmektedir. Yaşlılık yine bir başka önemli nedendir %10,9 ile.

Tablo 3.16 : İş bulunduğunda genellikle çalışılan sektör

Çalışılan sektör	Frekans	Yüzde
İnşaat işleri	25	11,1
Evlere temizliğe gitmek	22	20,4
Temizlik firmaları	10	9,3
Seyyar satıcılık	6	5,6
Diğer	45	41,7
Toplam	108	100

Hanede çalışan kişinin iş bulduğundan çalıştığı sektör kesinlikle yoksulluk dairesinden çıkmasını sağlayamayacak, vasıf gerektirmeyen düşük nitelikli bol emek gücü gerektiren işlerdir. İnşaat işleri ve temizlik işleri gibi.

Tablo 3.17 : Hanede ikinci bir çalışanın olup olmadığı

Hanede başka bir çalışan var mı?	Frekans	Yüzde
Hayır	176	78,2
Evet	49	21,8
Toplam	225	100

Hanede ikinci bir kişinin bir işte çalışma oranı oldukça düşük sayılabilir; % 21,8. Bu işler evde oya, dantel ve “incik-boncuk” türünden ev işçiliği olarak değerlendirilebilecek hediyelik eşya yapımı vb türü işlerdir. Ancak genellikle hanelerin eğer çalışan var ise tek çalışanla yaşantılarını devam ettirdikleri görülmektedir. Ersoy ve diğerlerinin yaptığı çalışmada da kadınların yeniden üretim etkinlikleri arasında gündelik ev işleri, ev içi tüketim için yiyecek üretilmesi, el işi, dikiş, örgü, çocuk bakımı gibi işler (2000:128) görülmektedir.

Tablo 3.18: Hanenin tüm çalışanlarıyla birlikte aylık geliri

Hanenin aylık geliri	Frekans	Yüzde
Hiç geliri yok	50	23,0
100 milyon ve daha az	67	30,9
101-150 milyon	44	20,3
151-250 milyon	34	15,7
251-350 milyon	22	10,1
Toplam	217	100

Araştırma kapsamındaki ailelerin %23'ünün hiçbir gelirin olmadığı ve %30,9'unun ise 100 milyon ve daha az gelire sahip oldukları görülmektedir. 251 ve 350 milyon arasında geliri olanların oranı ise %10,1'dir.

Tablo 3.19 : Kira hariç aylık ne kadar para ile geçinilmektedir

Aylık geçinme miktarı	Frekans	Yüzde
100 milyon ve daha az	94	48,7
101-150 milyon	54	28,0
151-250 milyon	34	17,6
251-500 milyon	11	5,7
Toplam	193	100

Araştırma kapsamına giren hanelerin %48.7'si kira hariç 100 milyon ve daha az bir gelire geçinebileceklerini belirtirken, %28'i 101 ve 150 milyon arasında bir gelire geçinebileceklerini belirtmektedirler. Geçinme miktarı yükseldikçe oran düşmektedir. 251-500 milyon arasında geçinme oranı %5,7 ile en düşük düzeye inmektedir.

Tablo 3.20 : Kaç yıldır Ankara'da yaşanmaktadır?

Kaç yıldır Ankara'dasınız?	Frekans	Yüzde
Bir yıldan daha az	18	8,0
2-3 yıl	14	6,2
4-5 yıl	20	8,9
6 yıl ve daha çok	80	35,6
Ankara büyümüş	93	41,3
Toplam	225	100

Yoksulluk ve göç arasında daima bir ilişki kurulagelmiştir: Göç yoksullaşmaya neden olur, yoksulluk göçe neden olur gibi. Ancak yoksulların en yoksulları olan derin yoksulların durumlarını göçle açıklamak en azından içinde buldukları dönem için ve Ankara'daki yoksullar için söylemek pek doğru görünmemektedir. İstanbul, Diyarbakır ve Adana gibi bol göç alan illerdeki yoksullar için göç ve yoksulluk arasında ilişki olduğu düşünülebilir. Fakat Ankara için bunu söylemek mümkün görünmemektedir. Araştırma kapsamına giren hanelerin %35,6'sı altı yıl ve daha fazla süredir Ankara'da yaşamaktayken, %41,3'ünün Ankara'da büyüdüğü görülmektedir. Göçle ilişiksiz ve muhtemelen aileden miras kalan bir yoksulluk yaşanmaktadır diye düşünülebilir.

Tablo 3.21 : Gelir elde etmek amacıyla evde herhangi bir üretim yapılmakta mıdır?

Gelir elde etmek için evde herhangi bir üretim yapmakta mısınız?	Frekans	Yüzde
Hayır	183	81,3
Evet	42	18,7
Toplam	225	100

Gecekondu çalışmalarında, gecekondu ailelerinin kente göçle birlikte terk edilemeyen kırsal alışkanlıklarının devamı olarak, bahçelerinde sebze-meyve türü şeyler ekerek adeta bir geçinme stratejisi oluşturdukları belirtilmektedir. Oysa zaten bir çoğu günlük gıda gereksinimini karşılamaktan aciz durumda görünen ve yaşadıkları, barındıkları mekan-çevre açısından bu tür bir uğraşa çok da uygun olmayan yerlerde yaşayan bu insanların gelir elde etmek amacıyla bahçelerini kullandıkları ne gözlemlerde ne de anketlerde tespit edilememiştir. Gelir elde etmek amacıyla evde yapılan işler ya oya, dantel, kışlık çorap, eldiven türü el işleri veya parça başı triko malzemeleri ile ilgili işlerdir. Bu işlerin hepsi de kadınlar tarafından yapılmaktadır. Evde yapılan üretimin oranı da %18,7 ile düşük bir orandır.

Tablo 3.22 . Muhtaç-yoksullara yardım eden dernekler hakkındaki bilgi

Muhtaç yoksullara yardım eden dernek-kuruluşlar hakkında bilginiz var mı?	Frekans	Yüzde
Hayır	52	23,2
Evet	172	76,8
Toplam	224	100

Yoksulların %76,8'i muhtaç-yoksullara yardım eden derneklerden haberdar olduğunu belirtmiştir. Bu oldukça yüksek bir orandır. Haberdar olmanın ötesinde bilinen kuruluş ve derneklerden yardım taleplerinin olduğu da yapılan görüşmelerden ortaya çıkmıştır. Bu durum da yoksulluk kültürü içinde yaşayan yoksulların yardım bağımlısı olduklarını ileri süren yoksulluk kültürü taraftarlarının görüşlerini hatırlatmaktadır

Tablo 3.23 :Sorunların (maddi-ailevi) komşularla paylaşılıp paylaşılmadığı

Bir sorununuz (maddi-ailevi) olduğunda komşularınızla paylaşır mısınız?	Frekans	Yüzde
Hayır	65	28,9
Evet	160	71,1
Toplam	225	100

“Bir sorununuz olduğunda komşularınızla paylaşır mısınız?” sorusuna %28,9’u sorunlarını komşularıyla paylaşmadığını belirtirken; %71,1’i sorunlarını komşularıyla paylaştıklarını belirtmişlerdir. Derin yoksulların komşuları da tamamen aynı olmasa bile nihayetinde benzer ekonomik gelir ve yaşam koşullarına sahiptirler. Kültürel ve davranışsal kalıplar birbirlerine benzediği için ilişkiler, sorunların paylaşılabilir düzeyde ileri olmasını sağlamıştır denilebilir. Sorunlarını komşularıyla paylaşmayanların oranı %28,9’dur. Bu önemsenmeyecek bir oran değildir. Nerdeyse her üç kişiden biri sorunlarını komşularıyla paylaşmamaktadır.

Tablo 3.24 : Yoksulların komşuları tarafından dışlanıp dışlanmadığı

Yoksul olduğunuz için komşularınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz?	Frekans	Yüzde
Hayır	175	77,8
Evet	49	21,8
Yanıtsız	1	0,4
Toplam	225	100

“Yoksul olduğunuz için komşularınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz?” sorusuna %77,8’i hayır derken; %21,8’i yoksul oldukları için komşuları tarafından dışlandıklarını hissettiklerini söylemişlerdir. Yoksul insanlar zaten yoksulların yaşadıkları çevrede yaşamaktadır. Yaşanılan mekanlar bütün yaşayanlar için zaten olumsuzluklar arz etmektedir. Nasıl olur da diğer yoksullar tarafından dışlanabilmektedirler?

Yoksullar homojen bir kitle değildir. Yoksullar, mutlak yoksullardan görece yoksulluk içinde yaşayanlara kadar genişleyen bir yelpazedirler. Yoksulların hemen hemen tamamına yakın bir kısmı gecekondu semtlerinde oturmaktadır. Ancak yoksulluk ve gecekondu birbirleriyle tamamen bütünleşen olgular olarak görmek yoksulluğun farklı ve çok önemli derinliklerinin yakalanmasına engel olabilir. Yoksulluk araştırmalarını gecekondu araştırmalarıyla bir tutmamak gerekir. Her gecekondu sakini yoksul olarak algılamak büyük bir yanılgıdır. Araştırmacı, adresini aldığı bir evi ararken adresin bulunduğu evin önünde yeni ve lüks sayılabilecek bir arabanın (metalik krem renkli bir Ford Escort) durduğunu görmüştür. Adresin burası olup olmadığını sorduğunda evin arkada ve aşağıda ayrı bir girişinin olduğu söylenmiştir. Tarif edilen eve girildiğinde ise badanalı duvarları çatlamış, oturma odası olarak kullanılan bir koridor, yatak odası ve iki metrekare bile olmayan daracık bir mutfaktan oluşan bir barınakla (burayı ev olarak değerlendirmek evlere haksızlık sayılır) karşılaşmıştır. Burası, asla yola cephe olan üst kattaki evle kıyası mümkün olmayan bir yerdir. Yani yoksullarla bu semtlerin tipik yerlileri olan gecekondu sakinlerini birbirlerinden ayrı tutmak gerekir. Benzer mekân paylaşılsa bile aralarında çok farklar vardır. Farklılığın belki de en az hissedildiği semt Altındağ gecekondu olabilir çünkü burada oturanlar bir çok yönden homojenlik gösterir.

Benzer gelir, benzer yaşayış tarzı vs. Dışlandığını hissedenden yoksulların çoğunu da Altındağ gecekondualarının dışında yaşayanlar olarak görmek daha doğru olabilir.

Yoksulların dışlanmalarını hissetmeleri onların benlikleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dışlanma, çevreyle olan sosyal ilişkilerin azalmasına, dayanışma ağlarının zayıflamasına çaresizliğe, kimsesizliğe, ezikliğe itilmeye neden olacaktır. Yoksullar yoksulluğu tanımlarken farkında olmadan bile olsa dışlandıklarını hissettirmektedirler. Onlar, sosyal bağları, dayanışma ağları en zayıf olanlardır. Kimsesizdirler, muhanete muhtaçtırlar, çalacakları kapı yoktur, sıkıntıyı içlerinde sonsuz bir şekilde hissederler.

Dışlanmayı iki kat daha fazla hissedenler vardır; eşlerinden ayrılan, eşleri tarafından terk edilen, eşleri ölen yoksul kadınlardır. Onlar yoksulların en savunmasız, en korunmasız ve en dramatik kısmını oluştururlar. Çünkü onların yaptıkları her davranış takip altındadır. Onların çalışmaları bir sorun çalışmamaları bir başka sorundur. Çalışmaları nerede çalışıyor? Ne iş yapıyor? Türünden bir çok sorunu getirirken çalışmamaları evi nasıl geçindirecek? Çocuklara nasıl bakacak? Karınlarını nasıl doyuracaklar? Türünden bir çok sorunu getirecektir. Bunlardan daha da kötü olanı onların mahalledeki kadınlar tarafından kocalarını her az yoldan çıkartacak, ayartacak kadınlar olarak algılanmalarıdır. “*Bize gelip gitmiyorlar, sanki ben onların kocalarını ayartacaam*” diyen kadın komşularının kendisi ile komşuluk bağlarını kesme nedenini açıklamaktadır. O, sanki yoksul olduğu için her şeyi yapmaya müsait bir kadınmış gibi algılandığını belirtmekte ve bundan rahatsızlık duymaktadır. Yoksul ve kimsesiz bir kadın yoksul semtlerde, yapılacak küçük bir para yardımıyla elde edilebilecek bir kadınmış gibi algılanır. Yine eşi olmadan hayatını devam ettiren bir kadının söyledikleri dramatiktir: “*Aç kalınca hastalanınca eşten dosttan para dilenince, “sen ne vercen?” deniyosa...işte o yoksuldur*”. Tek başına yaşayan yoksul bir kadın dışlanmayı birkaç kat fazla yaşamaktadır derken anlatılmak istenen budur. Onun yaklaşabileceği, maddi ya da manevi sorununu paylaşabileceği kimsesi yoktur. Eğer birileri ona bir yardım yapıyorsa bunun kesinlikle bir karşılığı olmalıdır. Bu yüzden yoksulların mekânlarında dullar, boşanmışlar, eşini terk edenler veya eşi tarafından terk edilenler daima çifte dışlanmayı yaşamaktadırlar ta ki cinsel bir obje olmanın terk edildiği yaşlılık dönemine kadar.

Tablo 3.25: Yoksulların akrabaları tarafından dışlanıp dışlanmadığı

Yoksul olduğunuz için akrabalarınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz?	Frekans	Yüzde
Hayır	122	54,2
Evet	61	27,1
Uygulanamaz	7	3,1
Yanıtsız	35	15,6
Toplam	224	100

“Yoksul olduğunuz için akrabalarınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz?” sorusuna %54,2’si dışlanmadıklarını belirtirken; %27,1’i yoksul oldukları için akrabaları tarafından dışlandıklarını belirtmişlerdir. Bu oran komşular için belirtilen orandan yaklaşık %5 daha fazladır. Burada bir başka dikkat çekici oran soruya yanıt vermeyenlerdir. Soruya ya “..geç” cevabını vererek ya da suratlarındaki ifadeyi olumsuzlaştırarak “...” sessizce bekleyip, yanıt vermemişlerdir. Bu ifade bile aslında akrabalara karşı takınılan olumsuz tavır ifade etmektedir.

Yoksullar neden akrabalarına karşı dışlanma hissini komşularından daha fazla hissetmektedirler? Gerçekten akrabaları tarafından daha çok mu dışlanmaktadırlar? Yapılan mülakatlar ve gözlemlere dayanılarak bu durumu şu şekilde izah etmek mümkündür; komşularından yardım, ilgi gören bu muhtaç insanlar aynı ilgi ve şefkati belki de akrabalarından görmekteler ancak akraba oldukları için onlardan daha fazla beklenti içindeler. Aynı mahalleyi paylaşmaktan başka hiçbir ortaklıları olmayan komşularından gördükleri ilgi ve yakınlığın daha fazlasını akrabalarından beklemekteler. Bunu da göremedikleri için hayal kırıklığının düzeyi de yüksek olmaktadır diye düşünülmektedir.

Yine gerçekten akrabaları tarafından unutulmuş ve dışlanan insanlara da rastlanmıştır. Örneğin evlendiğinde ilk beş altı yıl kayınvalidesiyle birlikte oturan bir kadın daha sonra onların yakınına bir yerlere taşındıklarını ancak görüşmelerinin yine devam ettiğini belirterek, kayınvalidesi ve kayın pederinin durumlarının iyi olmasına rağmen kendilerine hiç destek olmadıklarını belirterek destek olmamanın ötesinde hem kendisinin hem de çocuklarının onlar tarafından nasıl dışlandıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Bu aileyle tanıştığım güne lanet ediyorum. Çocuğum elimle aynı yaştaydı, ikisi de küçük. Kaynanam onları bakkala götürürdü. Eltimin kucağı dolu eve gelirlerdi. Bizimkinin eli boş. “Hadi oğlum iste de versin” diyormuş bizimkine. O, yalvarıyor, istiyor, bir tane vermiyor. Sonunda bir tane veriyor. Bu sefer kaynanam oğlumdan geri istiyor onu, kızına vermek için, vermeyince de, “kime çektiği belli” deyip laf sokuyor.”

Yine akrabaları tarafından dışlandıklarını belirten bir başka kadın, kayınvalidesi ve kayınbabasının, durumu kötü olan kendi oğulları yerine iyi bir işte çalışıp yüksek bir geliri olan damatlarına nasıl yardım yaptıklarını şöyle anlatır:

“Gittim belediyeye yazıldım. Bana odun kömür verdi. Odun geldi. Kömür gelmiyor. Kayınbabama dedim. “Merak etme gelir” dedi, sinirle evden gitti. Dedim ki gidip belediyeden öğreneceğim. Sonra birkaç çuval kömür getirdi kayınbabam. Meğerssem kızının evine döktürmüş kömürleri. Ayıp yaa. Damadı birbuçuk milyar maaş alıyo. Hafta sonları hep at yarışı oynuyo. Bizim hiç çalışantımız yok”

Akrabalar tarafından dışlanmada yoksulları en çok rahatsız eden durum, ihtiyaç sahibi oldukları, çok kötü şartlarda yaşadıkları bilindiği halde akrabalarının onlara el uzatmaması, onların halini hatırını sormamalarıdır.

Tablo 3.26 : Konut sahipliği

Evinizin mülkiyeti kime aittir?	Frekans	Yüzde
Kira	157	69,8
Kendisine-akrabasına ait	68	30,2
Toplam	225	100

“Evinizin mülkiyeti kime aittir?” sorusuna verilen yanıtlarda görüldüğü gibi bir çok muhtaç insan kirada oturmaktadır. Bu çalışma kapsamındakilerin %69,8’i kirada oturduklarını belirtirken ancak %30,2’si evin mülkiyetinin kendilerine ait olduğunu söylemişlerdir. Onların bir çoğu kirada oturmakta fakat düzenli olarak kira vermemekte, ödeyememektedirler.

Tablo 3.27 : Mutfak alışverişinin nasıl yapıldığı

Mutfak alışverişinizi nasıl yapıyorsunuz?	Frekans	Yüzde
Peşin	25	11,1
Veresiye	51	22,7
Yardımlarla	139	61,8
Diğer	10	4,4
Toplam	225	100

“Alışverişinizi (örneğin makarna, peynir, şeker vb. alırken) nasıl yapıyorsunuz?” sorusuna, peşin alışveriş yaptığını belirtenlerin oranı en düşük düzeyde %11,1 ile sınırlı kalmış, onu %22,7 ile veresiye takip etmiştir. En yüksek oran, alışverişin yardımlarla yapıldığının belirtilmesidir: %61,8. Yoksul insanlar en temel günlük gereksinimlerinde bile yardıma bağımlı hale gelmişlerdir. Bu insanların büyük bir kısmı günlük gıdalarını karşılayabilecek bir gelire bile sahip değildir.

Tablo 3.28 : Giysi alışverişinde izlenen yol

Giysi alışverişinizde nasıl bir yol izliyorsunuz?	Frekans	Yüzde
Peşin	10	4,4
Veresiye	5	2,2
Yardımlarla	173	76,9
Diğer	37	16,4
Toplam	225	100

“Giysi alışverişinizde nasıl bir yol izliyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar, gıda alışverişinde olduğu gibi %76,9 gibi yüksek bir oranla, yardımlarla sağlanmaktadır. Gıda gibi günlük sürekliliği olmayan ve kullanım ömrü uzun olan giysiler ya çoğunlukla dernek ve kuruluşlardan, temizliğe gittiği evlerden, komşu ve akrabalarından veya çocukların öğretmenlerinden sağlanmaktadır. Diğer şıkkında ise eskileriyle idare edenler vb vardır. Giysi, yoksulların %6,7’si dışında hemen hemen hiç para harcamadıkları bir gereksinimdir.

Tablo 3.29 : Acilen ihtiyaç duyulan paranın nereden bulunabileceği

Acilen paraya ihtiyacınız var fakat evinizde para yok, kimden bulursunuz?	Frekans	Yüzde
Komşulardan	62	27,6
Akrabalardan	39	17,3
Bulamam	94	41,8
Diğer	30	13,3
Toplam	225	100

“Acilen paraya ihtiyacınız var fakat para yok, kimden bulursunuz?” sorusu yoksulların dayanışma ağlarının ne ölçüde güçlü olduğunu da bir ölçüde test etmeyi hedefleyen bir soruydu. Bu soruya verilen yanıtlar aslında onların çok güçlü dayanışma ağlarına sahip olmadıklarını göstermektedir. Acilen ihtiyaç duyulan parayı komşularından bulabileceklerini söyleyenlerin oranı %27,6 iken, akrabalarından

bulabileceklerini belirtenler %17,3'tür. Acil bir durumda bile para bulamayacaklarını belirtenlerin oranı %41,8'dir. Bu oldukça yüksek oran yapılan görüşmelerde de tespit edilmiştir. “*Yemin ederim kimse vermiyor. Acız, aç...*”diyenden “*sende yoksa kimsede yok*” diyene kadar çaresizliklerini ve kimsesizliklerini ifade edenler vardır.

Acilen paraya ihtiyaç duyulduğunda yapılan başka şeyler ve gidilen diğer yerler ‘diğer’ şikkında toplanmıştır. Gidilen yerler ya bakkal, ya karakol veya işyerindeki arkadaşlardır. Ancak onlardan da alınabilecek paranın miktarı bellidir: 5-10 milyon. İnsanlar verdikleri paranın bir daha geri dönmeyeceği düşüncesiyle para vermekten çekinmektedir. Yapılan işler, evdeki eşyaları satmaktan bedenini satmaya, veya çaresiz kalıp, kimseden isteyememeye kadar gitmektedir. Yine bu soruya verilen yanıtlardan birisi oldukça ilginçtir. “*Hastanedeysek sorun yok, senet yapıp çıkıyoruz.*”

Tablo 3.30 : Şahıslardan yardım (zekat, fitre, giysi, gıda vb) alma

Şahıslardan yardım alıyor musunuz?	Frekans	Yüzde
Hayır	98	43,6
Evet	127	56,4
Toplam	225	100

“Şahıslardan yardım (zekat, fitre, giysi, gıda vb) alıyor musunuz?” sorusuna evet diyenlerin oranı %56,4 iken, hayır diyenler %43,6'da kalmaktadır. Araştırma kapsamına giren hanelerin yarısından fazlasının kişilerden zekat, fitre, giysi, gıda vb. bir şekilde yardım aldığı görülmektedir.

Tablo 3.31 : Vakıf, Dernek, belediye veya kaymakamlık gibi kurumlardan yardım alma

Vakıf-Dernek-Belediye-Kaymakamlık vb'lerinden yardım alıyor musunuz?	Frekans	Yüzde
Hayır	77	34,2
Evet	148	65,8
Toplam	225	100

“Vakıf, dernek, belediye veya kaymakamlık gibi kurumlardan yardım alıyor musunuz?” sorusuna verilen evet yanıtı; kişilerden alınan yardımlardan daha yüksek orandadır: %65,8. Yoksulların yardım kuruluşlarıyla olan ilişkilerinin oldukça sıkı olduğu düşünülebilir.

Tablo 3.32 : Yoksullara göre kendi yoksulluklarının sebebi nedir?

Sizin yoksulluğunuzun sebebi nedir?	Frekans	Yüzde
İş bulamamak	79	35,1
Düşük gelir	31	13,8
Hastalık	29	12,9
Eğitimsizlik	25	11,1
Kimsesizlik	24	10,7
Boşanmak	6	2,7
Hükümet politikaları	2	0,9
Kişisel yeteneksizlik	1	0,4
Allah'ın takdiri	1	0,4
Diğer	27	12,0
Toplam	225	100

“Sizin yoksulluğunuzun sebebi nedir?” sorusuna verilen yanıtlarda iş bulamamak en yüksek orandadır:%35,1. ikinci önemli neden olarak %13,8 ile düşük gelir gelmektedir. Çalıştığı halde yoksullukları devam edenler yani çalışan yoksullar bu şıkkı tercih etmektedir. Bir başka önemli yoksulluk nedeni genelde evi geçindirecek kişinin veya evin herhangi bir üyesinin sürekli bakım masrafı gerektiren

bir hastalığının olmasıdır. Hastalığı kendi yoksulluklarının sebebi olarak gösterenlerin oranı %12,9'dur. Kazandığı bütün parayı kızının ilaç parasına harcadığından dert yakınan bir adam, ilaçların sürekli kullanılması gerektiğinden çok pahalı olan bu ilaçları kendi yoksulluğunun nedeni olarak görerek şöyle demektedir.

“Bütün parayı bu kızın ilacına veriyoz. No ondu kurtuldu, ne iyileşti. Biraz para biriktiriyoz hemen ilaca... Ne öldü ölüye karıştı ne dirildi diriye karıştı”.

Eğitimsizlik dördüncü önemli neden olarak görülür ki oranı %11,1'dir. Beşinci sırada, %10,7 ile kimsesizlik vardır. Kimsesizlik yüzünden yoksul olduğunu beyan edenler yaşlılar ve boşanmış veya dul olanlardır.

Oranları çok düşük olduğu halde tabloda sunulan bazı seçenekler özellikle vurgulanması gerektiği için bırakılmıştır. Bunlardan kişisel yeteneksizlik, yoksulları yoksulluklarının temel nedeni olarak gösterip onları suçlamayı seçen bakış açısidir ki görüldüğü gibi yoksulların kendileri tarafından pek de itibar edilmeyen bir tercihtir. Özellikle liberal bakış, yoksulları kişisel yeteneksizliklerinin sonucu olarak içinde buldukları durumla açıklamaya çalışmaktadır. Oysa yoksullar için kişisel yeteneksizlik kendi yoksulluklarının sebepleri arasında ancak %0,4'lük bir tercihe sahiptir. Yani görüşülen 225 kişiden ancak 1 kişi kendi yoksulluğunun nedenini kişisel yeteneksizliği ile açıklamıştır. Oysa 225 kişiden 79'u iş bulamamayı neden olarak göstermiştir.

Bir başka üzerinde durulması gereken seçenek, yoksulluğun sebebi olarak Allah'ın takdiri'nin gösterilmesidir. Aynen kişisel yeteneksizlik şikkında olduğu gibi %0,4'lük (yani 1 kişilik) tercihe sahiptir. Oysa yaygın kanaat yoksulların kendi içinde buldukları durumu “Kader”le, “Allah'ın takdiri” ile açıkladıkları yönündedir. Oysa görülmektedir ki yoksullar için bunlar hemen hemen hiç neden olarak görülmemektedir.

Yoksullara göre yoksulluklarının diğer sebepleri arasında küçük çocukları yüzünden çalışmamak (boşanmış kadınların tercihidir), yeni göç etmiş olmak (büyükşehire yeni gelmiş olmak), eşinden ayrılamamak gösterilmektedir.

“Bu adam benim başımda olduğu sürece ben yoksulluktan gurtulamam. Bu sarhoş yüzünden kimse bana yardım etmiyo. Bu ölse de gurtulsam. Bu ölünce bana acırlar yardım ederler”

Tablo 3.33 : Yoksullar, yoksulluktan kurtulacaklar mı?

Yoksulluktan kurtulacağınıza inanıyor musunuz?	Frekans	Yüzde
Hayır	124	55,1
Evet	75	33,3
Kararsız	26	11,6
Toplam	225	100

“Yoksulluktan kurtulacağınıza inanıyor musunuz?” sorusuna %55,1’i hayır yanıtını vermiştir. Yani araştırma kapsamına girenlerin yarısından fazlası daimi yoksulluğa mahkum olduğunu düşünmektedir. Evet diyen %33,3’lük kesim ise mutlak kurtuluş umudu olduğu için bu şıkkı işaretlememiştir. Evet dedikten sonra peşinden veya evet demeden önce “...eğer çocuğum okursa...eğer iş bulursam...eğer kocam iş bulursa...eğer kocam(veya çocuğum) iyileşirse...bir yardım eli uzanırsa...” gibi bir koşula bağlı olarak yoksulluktan kurtulabileceklerini belirtmişlerdir.

Tablo 3.34 : Yoksullara göre kendileri dışındaki diğer yoksullar yoksulluktan nasıl kurtulacak?

Yoksullar yoksulluktan nasıl kurtulabilir?	Frekans	Yüzde
İş bulurlarsa	65	28,9
Yoksulluktan kurtuluş imkansızdır	57	25,3
Devletin el uzatmasıyla	39	17,3
Kendi başlarının çaresine bakarak	34	15,1
Hayırseverlerin yardımıyla	17	7,6
Diğer	13	5,8
Toplam	225	100

“Yoksullar (diğer yoksul olanlar) yoksulluktan nasıl kurtulabilir?” sorusuna verilen yanıtlar yoksulların kendi yoksulluklarının sebepleri için verdikleri yanıtlara benzemektedir. Yoksullar, yoksulların iş bulurlarsa ancak yoksulluktan kurtulma umidi oldukları noktada %28,9 ile yoğunlaşmaktadırlar. Yoksullar için en büyük

yoksulluk nedeni iş bulamamaktır. Eğer onlara iş imkanı sağlanırsa yoksulluklarının ortadan kalkacağını düşünmektedirler. Bu aslında iyimser bir bakış olarak okunabilir. Çünkü ikinci önemli oran %25,3 ile yoksulluktan kurtuluşun imkansız olduğunu gösteren bakıştır. Bu oldukça yüksek bir orandır ve yoksulların yoksulluktan kurtulamayacaklarına dair düşünceleriyle de örtüşmektedir. Yine yoksulların yardım bağımlılığını vurgulayan devletin el uzatmasıyla (%17,3) ve hayırseverlerin yardımlarıyla (%7,6) şıkları toplam olarak %24,9'u göstererek üçüncü sırada yer almaktadır. Yani yoksullar yoksulluktan kurtuluş yolu olarak adeta bir teslimiyet bayrağı çekerek kurtuluşu kendilerine yönelecek yardımlarda aramaktadırlar.

Tablo 3.35: Yoksulların çocukları eğitimle yoksulluktan kurtulabilecekler mi?

Çocuklarınız okuyunca yoksulluktan kurtulacak mı?	Frekans	Yüzde
Hayır	93	53,5
Evet	67	38,5
Kararsız	14	8,0
Toplam	174	100

“Çocuklarınız okuyunca yoksulluktan kurtulacak mı?” sorusu, yoksulların kendilerine ve çocuklarının geleceğine dair bakış açılarını karşılaştırmayı hedeflemektedir. Ayrıca eğitimin yoksulların gözünde sosyal hareketliliği sağlayan bir unsur olup olmadığı test edilmek istenmiştir. Çocuğu okuyanların %53,5'i yani yarısından fazlası çocuklarının okusa bile yoksulluktan kurtulamayacaklarını belirtmişlerdir. Çocuğu okuyanların ancak %38,5'i kesin olarak çocuklarının okuyunca yoksulluktan kurtulacaklarını söylemişlerdir. %8'i ise kararsızdır.

Tablo 3.36 : Çocukların eğitim sonrası ailelerine katkısının olup olmayacağı

Çocuklarınız okuyunca sizi bu durumdan kurtaracaklar mı?	Frekans	Yüzde
Hayır	104	59,8
Evet	64	36,8
Kararsız	6	3,4
Toplam	174	100

“Çocuklarınız okuyunca sizi bu durumdan kurtaracaklar mı?” sorusuna yoksulların verdikleri yanıtlar geleceğe yönelik karamsar bakışı tekrarlamaktadır. %59,8’i çocuklarının okusa bile kendilerini yoksulluktan kurtaramayacağını belirtmişlerdir. Ancak %36,8’i evet yanıtı vermiştir. Yoksulların yoksulluk algılamaları o kadar pekişmiştir ki, yoksulluktan kurtulmaları yönünde çözümleri pek mümkün görmemektedirler.

Tablo 3.37: Yoksulların çocukları daha rahat bir hayat yaşayacak mı?

Çocuklarınız sizden daha rahat hayat yaşayacak mı?	Frekans	Yüzde
Hayır	118	60,8
Evet	31	16,0
Evet fakat çok da rahat değil	45	23,2
Toplam	174	100

“Çocuklarınız sizden daha rahat bir hayat yaşayacak mı?” sorusu, zaten kendi geleceklerini genelde kötü gören yoksulların çocuklarının gelecekleri hakkındaki kanaatlerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Görüldüğü gibi %60,8 ile hayır yanıtı vermişlerdir. Bu “evet fakat pek de rahat değil” gibi (%23,2) belirsiz bir iyi durumu ifade ettiği için genel toplamda (%60,8+%23,2=) %84 ile yoksulların çocuklarının da kendi tabirleriyle pek “gün yüzü görmeyeceklerini” göstermektedir.

Tablo 3.38 : Yoksullar hangi mesleğe sahip olmak isterdi?

Hangi mesleğe sahip olmak isterdiniz?	Frekans	Yüzde
Doktor	41	18,8
Öğretmen	39	17,9
Memur	24	11,0
Hakim-Avukat	13	6,0
Hemşire	12	5,5
Mühendis	4	1,8
Diğer	85	39,0
Toplam	218	100

“Hangi mesleğe sahip olmak isterdiniz” sorusuna en çok verilen yanıt %18,8 ile doktorluktur. Diğer şıkkı%39 ile en yüksek oran olarak görünmekte ancak burada meslek tercihinden çok mesleğe sahip olunamayacağı yönünde “*bir şey olamazdım ki...artık geçti şimdiden sonra istemenin ne faydası var...hiç düşünmedim ki...*” türünden beyanlar bulunmaktadır. Doktorluğu ikinci sırada öğretmenlik %17,9 ve üçüncü sırada, %11,0 ile memurluk takip etmektedir. Kendi işini kurup esnaf olmak isteyenler diğer şıkkında ele alınmış olup, ancak 2 kişi çıkmıştır. Onlar için ilk tercihler daima devletle bağlantısı olan yani daimi güvencesi olan işlerdir. Çünkü doktorluk, öğretmenlik ve memurluk çalışanlarının cebine düzenli olarak paranın girdiği mesleklerdir. Doktorluğun ilk sırada olması gayet doğaldır zira toplumun ona atfettiği değer daha yüksektir. Üstelik yoksulların bir çoğu için doktorluk daima karşı karşıya kaldıkları sağlık sorunları için çözüm ışığı ve daima ulaşılmalıdır.

Hakim ya da avukat olmayı isteyenler genellikle kadınlardır. Tercih sebebi ise “*hakim ya da avukat olsaydım rahatça eşimden boşanırdım*” şeklinde özetlenecek nedenlere dayanmaktadır. Hakim olmayı isteyen bir kadın, “*eğer hakim olsaydım, ilk vereceğim karar kocamın idam kararını vermek olur*” diyerek bu mesleği tercih etmekteki nedeninin altında yatan düşünceyi yansıtmaktadır.

Tablo 3.39 : Yoksullar çocuklarının hangi mesleğe sahip olmasını isterler?

Çocuğunuzun hangi mesleğe sahip olmasını isterdiniz?	Frekans	Yüzde
Doktor	53	28,6
Öğretmen	42	22,7
Memur	24	13,0
Polis	20	10,8
Subay	17	9,2
Avukat	5	2,7
Mühendis	4	2,2
Esnaf	1	0,5
Diğer	19	10,3
Toplam	185	100

“Çocuğunuzun hangi mesleğe sahip olmasını isterdiniz?” sorusuna kendileri için düşledikleri mesleklere paralel yanıtlar vermişlerdir. Doktorluk %28,6 ile çocuklarının en çok olmasını istedikleri meslek olarak sunulmuştur. Peşinden sırasıyla %22,7 ile öğretmenlik ve %13,0 ile memurluk, %10,8 ile polislik, %9,2 ile subaylık gelmiştir. Görüldüğü gibi kendileri için düşündükleri geliri sabit, devlet güvenceli meslekleri tercih etmişlerdir. 185 kişiden ancak 1(bir) kişi çocuğunun esnaf olmasını istemiştir.

Tablo 3.40 : Kira hariç bir aylık geçim için yeterli para miktarı ne kadardır?

Kira hariç aylık ne kadar para geçiminiz için yeterlidir?	Frekans	Yüzde
100 milyon ve daha az	31	14,1
101-150 milyon	11	5,0
151-200 milyon	25	11,4
201-250	13	5,9
251-300	22	10,0
301-350	4	1,4
351 milyon ve daha fazla	65	29,5
Diğer	49	22,3
Toplam	220	100

“Kira hariç aylık ne kadar para geçinmeniz için yeterlidir?” sorusu yoksulların kendileri için uygun gördükleri yaşam standardının hangi düzeyde olduğunu ortaya çıkarmak istemektedir. İşçi ve memur sendikalarının açlık sınırını 400 milyon civarında yoksulluk sınırını ise 1 milyar 400 milyon civarında belirlediği aynı dönemde yoksullar kendileri için kira hariç %29,5 ile 351 milyon ve daha fazla belirlemişlerdir. Ki bunların arasındaki ailelerin bir çoğu ya geniş aile ya da aile fertlerinden birinin hasta olduğu ve tedavi-ilaç için yüksek miktarda paranın gerekli olduğu ailelerdir.

İkinci yüksek oran %22,3 ile diğer şıkkında görülmektedir. Bu şıkta ifade edilenler paranın miktarından daha çok ne kadar paranın ne kadar tüketim-ihtiyaç maddesi, alabileceğini bilememekten kaynaklanan bilgisizliklerinin dile gelmesidir. “*neye ne gider, ne harcanır bi bilsek?*” ifadesi aslında bu bilgisizliğin ne kadar ileri boyutlarda olduğunu göstermektedir. Yine diğer şıkkında paranın miktarı yerine önemli olanın karınlarının doymasının yeterli olduğunu belirtenler vardır. Yalnızca besin almanın yeterli olabileceğini belirtenler, sosyal yaşamdan tamamen dışlanmayı, içselleştirmiş ve adeta boyun eğmiş insanlardır. Sadece “*garnımız doysun yeter*” diyen derin yoksullar, yoksulluğu hangi boyutlarda yaşadıklarını göstermektedirler.

Daha sonra %14,1 ile 100 milyon ve daha az paranın yeterli olacağını belirtenler vardır. Bunlar kuru ekmekle bile geçinebileceklerini, önemli olan gelirin düzenli olması gerektiği, önemli olanın paranın kendisi tarafından harcanabilmesini söylemektedirler. “100 milyon olsun yeter ki kendim harcayım, düzenli olsun” diyen bir kadın, paranın düzenli gelmesinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu ifadedeki bir başka önemli yön, paranın kendisi tarafından harcanabilmesi isteğidir.

Yoksulların mutfağındaki tencere yardımlarla kaynamaktadır. Bu insanların bir çoğu kendi ihtiyaçları olan şeyleri kendileri alamamaktadır. Paranın dönüşümde olmadığı mutfak, ihtiyaç maddelerinin fiyatları hakkında bu insanları bilgisiz bırakmaktadır. Bunlar Bauman’ın kavramsallaştırdığı “**defolu tüketiciler**”i bile değildir. Hiçbir şey tüketemeyen ancak başkalarının tükettiklerinin artıklarıyla, kırıntılarıyla tüketimi gerçekleştiren diğer bir ifade ile tüketilmiş tüketen “**asalak tüketiciler**”dir. Bunlar başkalarının eskilerini giyen, başkalarının verdiklerini yiyen vb’dir.

Tablo 3.41 : Yoksullara göre kira hariç dört kişilik bir ailenin bir aylık geçimine yetecek para ne kadardır?

Kira hariç dört kişilik bir ailenin bir aylık geçimine yetecek para ne kadardır?	Frekans	Yüzde
250 milyon ve daha az	20	9,2
251-300 milyon	12	5,5
301-400 milyon	10	4,6
401-500 milyon	25	11,5
501-600	17	7,8
601 milyon ve daha fazla	74	33,9
Diğer	60	27,5
Toplam	218	100

Bu soru açık uçlu bir soru olarak sorulmuştur. Yoksulların kendileri için belirledikleri geçim sepetinin maliyetinin düşüklüğü aslında iki tablo kıyaslandığında belirlenen dilimlerin başlangıç noktaları esas alındığında hemen dikkat çekmektedir.

Yoksulların kendileri için bir aylık geçimlerini sağlamaya yetecek para miktarı 100 milyon ve daha azı ile başlarken, normal bir aile için belirlenen oran 250 milyon ve daha azından başlamaktadır. Kendi geçimlerine yetecek miktar göz önüne alındığında 250 milyon ve altı için Oran (%14,1 + %5,0 + %11,4 + %5,9=) %36,4 olarak görülürken, dört kişilik aile için bu oran %9,2'dir. Arada dört kat fark vardır. Dört kişilik bir ailenin geçimi için yeterli paranın 250 milyon ve altı olduğunu söyleyenlerin oranı %9,2'dir. 251 ve 600 milyon arasındaki oran ise küçük çaplı serpişmelerin olduğu düşük oranlar olarak toplam (%5,5 + %4,6 + %11,5 + %7,8=) %29,4'tür. Asıl sıçrama 601 milyon ve daha fazlasının yeterli para olduğunu söyleyenlerin oranıdır ki tek kalemde oranı %33,9'dur. Yoksulların kendileri için belirledikleri geçim için en yüksek dilim olarak belirlenen 351 milyon ve üstündeki oran (%29,5) bile bu kadar yüksek değildir.

Diğer şıkkı burada kendileri için belirledikleri miktar olan diğer şıkkından (%22,3) daha yüksektir (%27,5). Hayatın kalitesi yükseldikçe maliyet konusundaki bilgisizlik artmaktadır. Yoksullar kendilerinin pek kullanamadıkları, harcayamadıkları para konusunda oldukça cahildirler diye düşünülebilir. Paranın

miktarı arttıkça onun alım gücünün nelere yetebileceği konusundaki bilgisizlik de artmaktadır. Diğer şıkkının normal bir aile için belirlenen miktarlarda bu kadar artmasının nedenini parasal bilgisizlikle açıklamak mümkündür.

Tablo 3.42: Gelecekle ilgili beklentiler

Gelecekle ilgili beklentiniz nedir?	Frekans	Yüzde
Bugünden iyi olacak	21	9,3
Bugünden kötü olacak	86	38,2
Bugünden farklı olmayacak	90	40,0
Diğer	26	11,6
Yanıtsız	2	0,9
Toplam	225	100

“Gelecekle ilgili beklentiniz nedir?” sorusuna bugünden daha iyi olacak yanıtını verenlerin oranı %9,3’tür. Bu oldukça düşük oran yoksulların yoksulluktan kurtulabileceklerine olan inançsızlıkla (%55,1) da paraleldir. Bugünden kötü olacak diyenlerin oranı %38,2’dir. Bugünden farklı olmayacak diyenleri de, zaten yoksulların şu anda yaşadıkları durum hoş olmayan bir durum olarak ele alındığında, gelecekle ilgili beklentinin aslında karamsar olduğunu söyleyenlerin oranının oldukça yükseldiği görülür: (%38,2 + %40,0=) %78,2. Yoksulların yaklaşık %80’inin gelecekte pek de umutlu olmadığı anlaşılmaktadır. Bugünden iyi olacak diyen küçük azınlık da yapılan görüşmelerde bu beklentiye hep bir koşula bağlayarak açıklamaktadırlar; “eğer çocuğum okursa”, “kocam iş bulursa” türünden dileklerle mutlu bir beklenti içine girmektedirler.

Diğer şıkkı yine yoksulların kendi deneyim ve yaşantılarını aksettiren ifadelerle doludur; “sadece çocuklarım iyi olsun/sağlıklı olsun/okusun”, “Allah canımı alsın şükrederim”, “Hiçbir beklentim yok, çocuklarımı okutsam hacca gitmiş sayarım”, “Hiçbir beklentim yok”, “Bugünü aramayım da”. Yeni yoksulluğu eski yoksulluktan ayıran en önemli farklardan birisi eski yoksulların yoksulluktan kurtuluş ümitlerinin olmasıdır. Yeni yoksullar ise yoksulluktan kurtuluş ümidinin olmadığı insanlardır.

3.2. Araştırma Bulgularının apraz Tablolar Halinde Verilmesi

Çapraz tablolar yorumlanırken SPSS verilerindeki ‘ki kare testi’ sonuçları esas alınacaktır. “Ki kare testi iki değişken arasında sistematik bir ilişkinin olup olmadığını belirlemeye yardımcı olur. Başka bir ifade ile ki kare testi bir çapraz tabloda yer alan değişkenler arasındaki gözlenen ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılır.” (Altınışık vd. 2002:180). Ki kare testi ile iki değişken arasında ilişkinin olup olmadığı belirlenerek değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlılığı-bağımlılığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Araştırma verilerinin çapraz tabloları yorumlanırken iki değişken arasında kurulan hipoteze göre değerlendirme yapılır. Ortak ilişkinin olduğu “hipotezde iki değişken arasında bir ilişkinin olduğu belirtilir. Amaç istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına; varsa ilişkinin gücüne ve yönüne bakmaktır” (Erdoğan 2003:285).

Tablo 3.43: Aylık geçinilen paranın miktarı ile yardım kuruluşları hakkındaki bilgi arasındaki ilişki

		Muhtaç-yoksullara yardım eden kuruluş ve derneklerden bildiğiniz var mı?		Toplam
		Hayır	Evet	
Kira hariç aylık ne kadar para ile geçiniyorsunuz?	100 milyon ve daha az	23 24,5% 50,0%	71 75,5% 48,3%	94 100,0% 48,7%
	101-150 milyon	8 14,8% 17,4%	46 85,2% 31,3%	54 100,0% 28,0%
	151-250 milyon	10 29,4% 21,7%	24 70,6% 16,3%	34 100,0% 17,6%
	251-350 milyon	5 45,5% 10,9%	6 54,5% 4,1%	11 100,0% 5,7%
Toplam		46 23,8% 100,0%	147 76,2% 100,0%	193 100,0% 100,0%

Khi-kare = 5,856

Ser. Der. = 3

P<0.01

Görüldüğü gibi aylık geçinme miktarı düştükçe yardım kuruluşları hakkındaki bilgi konusunda evet diyenlerin oranı artmaktadır. 251-350 milyon arası parayla bir ayda geçindiklerini söyleyenlerin %54,5'i yardım dernekleri hakkında bilgisi olduğunu söylerken, 101-150 milyonla geçinenler için bu oran %85,2'ye; 100 milyon ve daha az için %75,5'e çıkmaktadır. Geçinmek için varolan para miktarının düşmesi yoksulları ek yardım imkanlarını zorlamaya götürmektedir. Eldeki paranın miktarı azaldıkça yardım kuruluşları hakkındaki bilgilerinin de arttığı gözlenmektedir.

Tablo 3.44:Aylık geçinilen paranın miktarı ve dışlanma 1

		Yoksul olduğunuz için komşularınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz?		Toplam
		Hayır	Evet	
Kira hariç aylık ne kadar para ile geçiniyorsunuz?	100 milyon ve daha az	77 82,8% 51,3%	16 17,2% 38,1%	93 100,0% 48,4%
	101-150 milyon	36 66,7% 24,0%	18 33,3% 42,9%	54 100,0% 28,1%
	151-250 milyon	27 79,4% 18,0%	7 20,6% 16,7%	34 100,0% 17,7%
	251-350 milyon	10 90,9% 6,7%	1 9,1% 2,4%	11 100,0% 5,7%
Toplam		150 78,1% 100,0%	42 21,9% 100,0%	192 100,0% 100,0%

Khi-kare = 6,421

Ser. Der. = 3

P<0.01

100 milyon ve daha az para ile geçinenler hariç aylık geçinilen paranın miktarı düştükçe yoksul olduğu için komşuları tarafından dışlandığını söyleyenlerin oranında artış görülmektedir. 251 ve 350 milyon ile geçinenlerin yalnızca %9,1'i dışlandığını söylerken, geçim oranının düştüğü 151-250 milyon arasında oran %20,6'ya çıkmıştır. En yüksek oran geçim için yetecek paranın daha da düştüğü 101-150 milyon arasındadır; %33.3. 100 milyon ve daha azla geçinenlerde oran birden düşmektedir. Bu gelir(!) diliminde yer alanların bir çoğunun sabit hiçbir geliri olmadığı gibi, gelir getirecek bir işte de çalışmadıkları düşünülebilir. Hiçbir düzenli-dengeli gelire sahip olmadıkları için yardıma daha bağımlı ve daha açık olan kesimlerdir. Bu durum onların kendileri için bir geçim,yardım kapısı olarak görülen komşularına bakışı etkilemektedir diye düşünülmektedir. Görüşmelerde, komşuları için "onlarda olmazsa öldüğümüz gündür" türünden ifadeler biraz da bunu açıklamaktadır. Aynı gelir dilimi için akrabalar ve dışlanma sorusuna verdikleri yanıtta da yine bir farklılığın olduğu görülmektedir.

Tablo 3.45:Aylık geçinilen paranın miktarı ve dışlanma 2

		Yoksul olduğunuz için akrabalarınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz?		Toplam
		Hayır	Evet	
Kira hariç aylık ne kadar para ile geçiniyorsunuz?	100 milyon ve daha az	57	18	75
		76,0%	24,0%	100,0%
		54,3%	34,6%	47,8%
	101-150 milyon	22	21	43
		51,2%	48,8%	100,0%
		21,0%	40,4%	27,4%
	151-250 milyon	18	10	28
		64,3%	35,7%	100,0%
		17,1%	19,2%	17,8%
	251-350 milyon	8	3	11
		72,7%	27,3%	100,0%
		7,6%	5,8%	7,0%
Toplam		105	52	157
		66,9%	33,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%

Khi-kare = 7,866

Ser. Der. = 3

P<0.01

Komşuluk ve dışlanma tablosunda olduğu gibi burada da aylık geçinilen paranın miktarı arttıkça dışlandığını düşünenlerin oranında bir azalış görülmektedir. 251-350 milyon arasında aylık geçim bildirenlerde dışlandığını düşünenlerin oranı %27,3 iken, 151-250 milyon için oran%35,7'ye çıkarken, 101-150 milyon için %48,8'dir. 100 milyon ve daha azı için oran %24 olarak görülür. Burada ilginç bir başka nokta da akrabalar söz konusu olduğunda dışlandığını düşünenlerin oranının artış göstermesidir.

Tablo 3.46: Aylık geçinilen paranın miktarı ve acilen gereken paranın kimden bulunacağı

		Acilen paraya ihtiyacınız var fakat evinizde para yok, kimden bulursunuz?				Toplam
		Komşulardan	Akrabalardan	Bulamam	Diğer	
Kira hariç aylık ne kadar para ile geçiniyorsunuz?	100 milyon ve daha az	22 23,4% 42,3%	13 13,8% 37,1%	47 50,0% 56,6%	12 12,8% 52,2%	94 100,0% 48,7%
	101-150 milyon	15 27,8% 28,8%	11 20,4% 31,4%	20 37,0% 24,1%	8 14,8% 34,8%	54 100,0% 28,0%
	151-250 milyon	13 38,2% 25,0%	7 20,6% 20,0%	12 35,3% 14,5%	2 5,9% 8,7%	34 100,0% 17,6%
	251-350 milyon	2 18,2% 3,8%	4 36,4% 11,4%	4 36,4% 4,8%	1 9,1% 4,3%	11 100,0% 5,7%
Toplam		52 26,9% 100,0%	35 18,1% 100,0%	83 43,0% 100,0%	23 11,9% 100,0%	193 100,0% 100,0%

Khi-kare = 9,261

Ser. Der. = 9

P<0.01

Aylık geçinilen paranın miktarı düştükçe ihtiyaç duyulan parayı bulma olasılığı da düşmektedir. 251-350 milyon için 'bulamam' diyenlerin oranı %36.4 iken 100 milyon ve daha az parayı geçimlik miktar olarak belirtenlerin %50'si acilen ihtiyaç duyduklarında parayı bulamayacaklarını belirtmişlerdir. 251-350 milyon dilimleri hariç diğer dilimlerde akrabalardan çok komşular para için başvurulan kesim olarak görülmektedir.

Tablo 3.47: Aylık geçinilen paranın miktarı ve şahıslardan yardım alma durumu

		Şahıslardan yardım (zekat, fitre, giysi, gıda vb.) alıyor musunuz?		Toplam
		Hayır	Evet	
Kira hariç aylık ne kadar para ile geçiniyorsunuz?	100 milyon ve daha az	34 36,2% 40,0%	60 63,8% 55,6%	94 100,0% 48,7%
	101-150 milyon	25 46,3% 29,4%	29 53,7% 26,9%	54 100,0% 28,0%
	151-250 milyon	18 52,9% 21,2%	16 47,1% 14,8%	34 100,0% 17,6%
	251-350 milyon	8 72,7% 9,4%	3 27,3% 2,8%	11 100,0% 5,7%
Toplam		85 44,0% 100,0%	108 56,0% 100,0%	193 100,0% 100,0%

Khi-kare = 7,240

Ser. Der. = 3

P<0.01

Şahıslardan yardım alma oranı gelir yükseldikçe düşmektedir. Aylık geçim miktarını 100 milyon ve daha az olduğunu belirtenlerin %63.8'i şahıslardan (zekat, fitre, giysi, gıda vb.) yardım aldığını, 101-150 milyon için bu oranın %53,7'ye düştüğü, geçim miktarının daha da yükseldiği 151-250 milyon arasında %47,1 olduğu ve en düşük oranın 251-300 milyon kategorisinde bulunduğu görülmektedir: %27,3. Kişilerin aylık geçim miktarları düştükçe yardıma daha bağımlı hale gelmektedirler. Zaten bu düşük miktarlar bile gelen yardımlarla elde edilen gelirlerdir.

Tablo 3.48: Aylık geçinilen paranın miktarı ve dernek ve kurumlardan yardım alma durumu

	Vakıf, dernek, belediye veya kaymakamlık gibi kurumlardan yardım alıyor musunuz?			Toplam
		Hayır	Evet	
Kira hariç aylık ne kadar para ile geçiniyorsunuz?	100 milyon ve daha az	32 34,0% 45,7%	62 66,0% 50,4%	94 100,0% 48,7%
	101-150 milyon	16 29,6% 22,9%	38 70,4% 30,9%	54 100,0% 28,0%
	151-250 milyon	15 44,1% 21,4%	19 55,9% 15,4%	34 100,0% 17,6%
251-350 milyon	7 63,6% 10,0%	4 36,4% 3,3%	11 100,0% 5,7%	
	Toplam	70 36,3% 100,0%	123 63,7% 100,0%	193 100,0% 100,0%

Khi-kare = 5,702

Ser. Der. = 3

P<0.01

Aylık geçim miktarı düştükçe kurumlardan yardım alma oranı yükselmektedir. Ayda kira hariç 100 milyon ve daha azla geçinenlerin vakıf, dernek, belediye veya kaymakamlık gibi kurumlardan yardım alma oranı %66'dır. Bu oran 101-150 milyon için %70,4 gibi en yüksek düzeye çıkmaktadır. Aylık geçim 151-200 milyona çıktığında oran %55,9'a düşmekte, geçimin en yüksek miktarda olduğu 251-350 milyon arasında ise en düşük oranı almaktadır; %36,4. 251-300 milyon ile 101-150 milyon arasındaki fark neredeyse iki katıdır. Aylık geçim miktarı düştükçe insanlar yardım veren her yere başvurmaktadır.

Tablo 3.49: Aylık geçinilen paranın miktarı ve kira hariç geçinmeye yetecek para miktarı

		Kira hariç aylık ne kadar para geçiminiz için yeterlidir?					Toplam
		100 milyon ve daha az	101-200 milyon	201-300 milyon	301 milyon ve daha fazla	Diğer	
Kira hariç aylık ne kadar para ile geçiniyorsunuz?	100 milyon ve daha az	19 20,2% 73,1%	14 14,9% 48,3%	21 22,3% 65,6%	19 20,2% 30,6%	21 22,3% 50,0%	94 100,0% 49,2%
	101-150 milyon	6 11,3% 23,1%	8 15,1% 27,6%	6 11,3% 18,8%	15 28,3% 24,2%	18 34,0% 42,9%	53 100,0% 27,7%
	151-250 milyon	1 3,0% 3,8%	7 21,2% 24,1%	3 9,1% 9,4%	20 60,6% 32,3%	2 6,1% 4,8%	33 100,0% 17,3%
	251-350 milyon			2 18,2% 6,3%	8 72,7% 12,9%	1 9,1% 2,4%	11 100,0% 5,8%
Toplam		26 13,6% 100,0%	29 15,2% 100,0%	32 16,8% 100,0%	62 32,5% 100,0%	42 22,0% 100,0%	191 100,0% 100,0%

Khi-kare = 40,020

Ser. Der. = 12

P<0.01

Yoksullar kendi geçimleri için şu anda belirttikleri oranın ya nerdeyse aynısı ya da daha fazlasını geçimleri için yetecek oran olarak belirtmektedirler. Kira hariç aylık geçimleri için 100 milyon lira ve daha azının yeterli olacağını söyleyenler, kira hariç geçimleri için yetecek bir aylık paranın miktarını eşit dilimler halinde dağıtmışlardır. 100 milyon ve daha az para ile bir ay geçinenlerin %20,2'si şu anda geçindikleri miktarın geçimleri için yeterli olacağını söylemişlerdir. %22,3'ü 201-300 milyonun yeterli olacağını, %20,2'si 302 milyon ve daha fazlasını yeterli olacağını ifade etmiştir. En yüksek geçinilecek miktar olarak görülen 301 milyon ve yukarısı, en düşük geçim dilimi olan 100 milyon ve daha azında en düşük orandadır. 100 milyon ve daha az parayla geçinenler, geçimleri için yetecek parayı açıklarken kendi geçim miktarlarının üç katı olarak görülen ancak yine de oldukça düşük geçim miktarı olarak görülen¹ 301 milyon ve daha fazlasını diğer geçim dilimlerine göre en düşük oranda geçim miktarı olarak göstermektedirler.

¹ Sendikaların belirledikleri yoksulluk sınırları bu dönem için 1 milyar 400 milyon dolayında, açık sınırı 450 milyon dolayında seyretmektedir.

101-150 milyon lirayı kira hariç bir aylık geçinilen miktar olarak belirtenlerin %15,1'i yine aynı geçim miktarını yeterli görürken iki katı olan 301 milyon ve fazlasını belirtenlerde bir yığılma olmuş %28,3 ile dikkat çekici bir orana ulaşmıştır. Bir başka dikkat çekici oran %34 ile diğer sınıftaki yoğunlaşmadır. 100 milyon ve daha az sınıfta da %22,3 ile yüksek bir oran olan diğer sınıftaki bu yoğunlaşma, paranın miktarını belirtmekten çok, çocukların sağlığının iyi olması, çocukların okuması, şu günlerin aranmaması gibi dileklerle ifade edilirken bir başka çok önemli açıklama olarak para konusundaki bilgisizlik sunulmuştur. En düşük geçim diliminde yer alan bu insanlar paranın ceplerinde, paranın mutfaklarında dolaşımında olmadığı bir dünya da yaşamaktadırlar. "Hiç toplu para görmedik ki", "neyle ne alınır, ne biliyim", "garnımız doysun yeter" ifadeleri aslında onlar için önemli olanın sadece biyolojik varlığı devam ettirme noktasında sıkıntı yaşamamak olduğu anlaşılmaktadır. Yine yardımlarla yaşamak, para ile alışveriş yapamamak onları paranın alım gücünün ne olduğu ne kadar para ile neler alınabileceği konusunda bilgisiz yapmıştır.

151-200 milyon aylık geçim miktarı olarak belirtenler 101-200 milyon gibi kendi geçimlerinin benzeri bir oranı belirtirken asıl yığılma 301 milyon ve daha fazlasında %60,6 ile görülmektedir.

251-300 milyon aylık geçimleri olarak belirtenler 201 milyon ve daha düşük miktarları boş bırakmışlar, %72,7 ile 301 milyon ve üstünde yoğunlaşmışlardır.

Yoksullar halihazırdaki geçindikleri para ile geçinebileceklerini belirtmişlerdir. Ancak asıl olarak kendi geçindiklerinin daha fazlasını geçimleri için yeterli görmüşlerdir. Ancak bu bile kendi çok düşük geçimleri için yeterli paranın ancak bir katı dolayındadır. Belirtilen bu oranlar bile gerçekte oldukça düşük geçim oranlarıdır. Onlar beklentilerinde, hayallerinde bile şaşırı, ufku dar, kanaatkâr olarak görülmektedir. Gerçi içlerinde durumlarının vehâmetini kavrayanlar da vardır. Ancak onlar bile o kadar gerçekçidirler ki, olmayacağını bildikleri, düşündükleri için beklentilerini varolan üzerinden kurgulamaktadırlar. Altındağ'daki işsiz, 48 yaşında yedi nüfuslu ailesi olan adam, "*150 milyon geçse elimize yeter. Belli zamanda olsa ama. Ooo, adam geçirse burada 2 milyar anca yeter, yetmez bile*" derken aslında insani bir yaşantı için gereken miktarı bilmekle birlikte, bunun asla mümkün olamayacağını düşündüğü için çok daha mütevazı bir miktarı belirtmektedir.

Tablo 3.50: Aylık geçinilen paranın miktarı ve kira harif geçinmeye yetecek para miktarı

Kira harif aylık ne kadar para ile geçiniyorsunuz?	Kira harif dört kifilik bir alienin bir aylık geçimine yetecek para ne kadardır?						Total
	250 milyon ve daha az	251-400 milyon	401-600 milyon	601 ve fazla	Diğer		
100 milyon ve daha az	9	9	19	30	27	94	
	9,6%	9,6%	20,2%	31,9%	28,7%	100,0%	
	47,4%	64,3%	54,3%	44,8%	50,0%	49,7%	
	101-150 milyon	8	2	4	19	18	51
		15,7%	3,9%	7,8%	37,3%	35,3%	100,0%
		42,1%	14,3%	11,4%	28,4%	33,3%	27,0%
	151-250 milyon	2	2	10	13	6	33
		6,1%	6,1%	30,3%	39,4%	18,2%	100,0%
		10,5%	14,3%	28,6%	19,4%	11,1%	17,5%
	251-350 milyon		1	2	5	3	11
			9,1%	18,2%	45,5%	27,3%	100,0%
			7,1%	5,7%	7,5%	5,6%	5,8%
Total	19	14	35	67	54	189	
	10,1%	7,4%	18,5%	35,4%	28,6%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Kni-kare = 13,470

Ser. Der. = 12

P<0,01

Yoksulların kendileri için söyledikleri kira hariç bir aylık geçim oranı ile kira hariç dört kişilik bir ailenin geçim oranını ortaya çıkaran sorular açık uçlu sorulardır. Anketlerin değerlendirilmesi aşamasında sınıflama yapılmıştır.

Yoksulların kendileri için belirledikleri oran en düşük 100 milyondan başlayıp, 300'lerde seyrederken en yüksek oran olarak 500'ler ve nadiren 700 ya da 1 milyarla karşılaşılmıştır.

Aylık geçimlerine yetecek paranın 100 milyon ve daha az olduğunu belirtenler dört kişilik aile için oranları oldukça yüksek tutmuşlardır. Kendileri için tablo 3.49'da da görüldüğü gibi 301 milyona kadar ($\%22,2+14,9+22,3$) = $\%81,4$ 'lük bir oranla yeterli demişlerdir. Oysa dört kişilik bir aile 401 milyona kadar $\%19,2$ 'si yeterli olacağını söylemiştir. Kendileri için uygun gördükleri miktar ile dört katı fark vardır.

Diğer sınıflardaki yığılma ise yine para konusundaki bilgisizlik nedeniyledir.

Bütün sınıflarda yoksullar dört kişilik bir aile için hep 601 milyon ve üzerinde yoğunlaşmışlardır. 251 ve 350 milyon diliminde ise 250 milyon ve daha azla geçinmenin imkansız olduğunu gösteren boş hücre dikkati çekmektedir.

Tablo 3.51: Cinsiyet ve şahıslardan yardım alma durumu

		Şahıslardan yardım (zekat, fitre, giysi, gıda vb.) alıyor musunuz?		Toplam
		Hayır	Evet	
Cinsiyet	Erkek	47 56,0% 48,0%	37 44,0% 29,1%	84 100,0% 37,3%
	Kadın	51 36,2% 52,0%	90 63,8% 70,9%	141 100,0% 62,7%
Toplam		98 43,6% 100,0%	127 56,4% 100,0%	225 100,0% 100,0%

Khi-kare = 8,379

Ser. Der. = 1

P<0.01

Şahıslardan yardım alanlar cinsiyet açısından incelendiğinde erkeklerin kadınlara göre şahıslardan daha az yardım aldığı görülmektedir. Erkeklerin %56'sı şahıslardan yardım almadığını belirtirken %44'ü yardım aldığını söylemektedir. Kadınların ise %36,2'si yardım almadığını söylerken neredeyse bu oranın iki katı kadarı (%63,8'i) şahıslardan yardım aldığını belirtmiştir.

Tablo 3.52 : Cinsiyet ve kurumlardan yardım alma durumu

	Vakıf, dernek, belediye veya kaymakamlık gibi kurumlardan yardım alıyor musunuz?		Toplam
	Hayır	Evet	
Cinsiyet Erkek	38	46	84
	45,2%	54,8%	100,0%
	49,4%	31,1%	37,3%
Kadın	39	102	141
	27,7%	72,3%	100,0%
	50,6%	68,9%	62,7%
Toplam	77	148	225
	34,2%	65,8%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%

Khi-kare = 7,226

Ser. Der. = 1

P<0.01

Tablo 3.52-b'ye bakıldığında, kurumlardan yardım alanların oranının hem erkeklerde hem de kadınlarda %10'luk bir artış gösterdiği dikkat çeker. Erkeklerden %54,8'inin kurumlardan yardım aldığı görülürken kadınlar için oran %72,3'e çıkmıştır.

Tablo 3.53 :Cinsiyet ve kira hariç dört kişilik bir ailenin bir aylık geçimine yetecek paranın miktarı

		Kira hariç dört kişilik bir ailenin bir aylık geçimine yetecek para ne kadardır?					Toplam
		250 milyon ve daha az	251-300 milyon	301-400 milyon	401-500 milyon	501-600 milyon	
Cinsiyet	Erkek	2 2,4% 10,0%	7 8,3% 31,8%	22 26,2% 52,4%	31 36,9% 41,9%	22 26,2% 36,7%	84 100,0% 38,5%
	Kadın	18 13,4% 90,0%	15 11,2% 68,2%	20 14,9% 47,6%	43 32,1% 58,1%	38 28,4% 63,3%	134 100,0% 61,5%
Toplam		20 9,2% 100,0%	22 10,1% 100,0%	42 19,3% 100,0%	74 33,9% 100,0%	60 27,5% 100,0%	218 100,0% 100,0%

Khi-kare = 11,135

Ser. Der. = 4

P<0.01

Cinsiyete bağlı olarak kira hariç aylık geçime yetecek paranın miktarının ne olduğuna dair cinsiyete göre bir farklılık var mıdır? Tablo incelendiğinde kadınların erkeklerle benzer miktarları ifade ettiği görülürken, dikkat çekici olan 300 milyon ve altındaki kategoride kadınların erkeklere göre belirgin bir farklılığının olmasıdır.

300 milyon ve altındaki geliri, kira hariç dört kişilik bir ailenin aylık geçimine yetecek para için yeterli görenlerin oranı (%2,4+8,3)=%10,7 iken, kadınlar için oran %24,6 ile yaklaşık iki katıdır. Erkekler 301 milyon ve üzerinde benzer dağılımlar gösterirken, kadınlar 400 milyon ve altında benzer dağılımlar göstermektedir. Kadınlarda kopuş 401 milyondan sonra başlamaktadır. Kadınların çok düşük miktarlardaki geçim oralarını erkeklere göre daha yeterli gördükleri anlaşılmaktadır.

IV. BÖLÜM

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

4.1. Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

225 yoksul üzerinde yapılan anket çalışması ve bunların yanında yapılan görüşmeler ile yoksulların hem görüşleri alınmış hem de yaşadıkları mekanın içinde kalınarak yaşadıkları atmosfer hissedilmeye çalışılmıştır.

Örneklemdaki 225 kişiden %68,9'unun evli %12,4'ü boşanmıştır. Tüm örneklem içinde %12,4 gibi bir orana sahip olan boşananların içinde ise %46,4 gibi bir oranı ise boşanmalarına neden olarak maddi sorunları göstermiştir. Araştırmanın hipotezlerinden birisi, yoksulluğun boşanma oranını arttıracığı yönündeydi. Bu araştırmanın da gösterdiği üzere, yoksulluğun göstergesi olan gelir düzeyinin düşüklüğü, aile içi huzursuzluklara neden olmakta ve bu durum boşanmaya neden olmaktadır.

Cinsiyet açısından ele alındığında %62,7'sinin kadın, %37,3'ünün erkek olduğu ve yaş grubu açısından yoğunluğun %45,3 ile 30-39 ve %20,9 ile 40-49 ve %16 ile 20-29 yaş grupları arasında olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyleri göz önüne alındığında yoksulluğun nedenleri ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkinin ne kadar açık olduğu görülmektedir. İlkokul mezunu olanların %55,1 ile açık farkla ilk sırada yer aldıkları okur yazarlığı olmayanların ise %28,4 ile ikinci sırada yer aldıkları görülmüştür. Yani üzerinde araştırma yapılan yoksulların $(55,1+28,4=)$ %83,5'ini ilkökul mezunu ya da hiç okuma yazması olmayanlar oluşturmaktadır.

Hane reisinin bakmakla yükümlü olduğu hanehalkı sayısının 2-6 arasında yoğunlaştığı görülmüştür ki oranı $(35,9+34,1=)$ %70'tir. Bu oran aslında Türkiye'deki normal bir aile yapısının dışına taşan bir oran değildir. Dolayısıyla Ankara kent yoksulları için yoksulluklarının nedenini ailenin üye sayısının kalabalık olmasıyla açıklamanın çok da doğru olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Okuyan çocukların başarı-başarısızlık grafikleri yalnızca yoksullara özgü bir durum sergilemeyip, normal bir seyir izlemektedir. Ancak uzun süreli yoksulluktan

mülhem dengesiz beslenmenin çocukların zeka düzeyleri üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Aynı hanede kaç ailenin bir arada yaşadığına dair cevaplarda 219 kişiden 22'si yani örneklemin %10'u iki ailenin bir arada yaşadığını, ancak bir kişi yani örneklemin %0,5'i üç ailenin bir arada yaşadığını belirtmiştir. Görüldüğü gibi yoksullarda da başat olan çekirdek aile tipidir.

Bir arada yaşayan 23 ailenin yani örneklemin %10,5'inin %52,2'si, yaklaşık 23 ailenin yarısı olan 12 aile, üç yıl ve daha uzun süredir bir arada yaşadıklarını belirtmiş, %26,1'i yani 23 aileden 6'sı bir yıl ve daha az bir süredir bir arada yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Bir arada yaşayan 23 ailenin yani örneklemin %10,5'inin bir arada yaşama nedenlerine bakıldığında geçim zorluğunun %73,9 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Araştırmanın hipotezlerinden birisi yukarıda açıklandığı gibi yoksulluğun, ailelerin boşanmalarına neden olduğu ile ilgili iken bir diğer hipotez ise yoksulluğun, yoksul aileleri birleştirdiği ile ilgilidir. Yoksulluk, sabit bir geliri olmayan yoksul aileleri tek bir çatı altında birleştirerek geniş ailenin yeniden ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Geçim zorluğu çeken, ev kirasını ödemekte zorlanan, sabit-sürekli bir işi olmayan kardeş aileler kira, oda sayısı vb. bakımdan en müsait olanın yanına taşınarak ve bazen de babanın evinde birleşerek geniş aileyi oluşturmaktadırlar.

Düşünüldüğü gibi yoksulların hepsinin yeşil kart'a sahip olmadığı dolayısıyla en temel sağlık hizmetlerinden dahi faydalanamadığı görülmektedir. Yeşil kart'a sahip olmayanların oranı %36,9'dur. Bu insanlar yaşadıkları sağlık sorunları karşısında tamamen çaresizdirler.

Yoksulların yoksulluklarının en temel nedeni çalışmamalarıdır. Araştırmada hane reisi çalışmayan hanelerin oranının %64,9 olduğu tespit edilmiştir. Bu oldukça yüksek oran bu ailelerin neden yoksul olduğunun en temel kanıtıdır.

Çalışan hane reislerinin yaptıkları işlere bakıldığında ise özel yetenek,uzmanlaşma gerektiren hiçbir iş olmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan işler tamamen vasıfsız ve en düşük ücretlerin kazanıldığı, bedensel işlerdir. İnşaat işçiliği

ve temizlik işleri gibi. Üstelik bu işler devamlılık arz eden işler değil, günübirlik, işin belli bir kısmını alıp bitirene kadar yapılan götürü iş veya mevsimlik işlerdir.

Çalışmayanlara çalışmama nedeni sorulduğunda ev hanımı olma (%39,9), sağlık problemi (%21) ve işten atılma-iş bulamama (%18,1) gibi nedenler ileri sürülmüştür.

İş bulunduğu genellelikle çalışılan sektör ise genelde evlere temizliğe gitmek ve inşaat işleri olarak gösterilmiştir.

Hanelerin ancak %21.8'inde ikinci bir çalışanın olduğu görülmektedir. Ancak bu ikinci iş genelde hanımların evde yaptığı hediyelik eşya piyasasına yönelik incik-boncuk, oya, dantel türünde işlerdir.

Hanelerin tüm çalışanlarıyla birlikte elde ettikleri aylık ücretlerin yaklaşık %75'inin 150 milyon ve altında olduğu görülmektedir.

Hanelerin aylık geçim miktarlarına bakıldığında verilen oranların oldukça düşük olduğu, yaşam standardının ne kadar düşük olduğunun da göstergesi durumundadır. Aylık geçinme miktarı bildiren 193 aileden 94'ü yani %48,7'si kira hariç 100 milyon ve daha az bir miktarla geçindiklerini belirtmişlerdir.

Yoksulluğun göçle bağlantılı olup olmadığına bakmak için ailelerin kaç yıldır Ankara'da yaşadıklarına bakıldığında hanelerin $(35,6+41,3)=\%76,9$ 'unun altı yıldan daha uzun süredir Ankara'da buldukları veya Ankara'da büyüdüklerini söyledikleri görülmüştür. Dolayısıyla yoksulluğun en azından Ankara'daki yoksulların yoksulluklarının göçle bir bağlantısının olmadığı söylenebilir.

Gelir elde etmek amacıyla evde üretim yapma oranının çok düşük olduğu (%18,7) olduğu görülmektedir. Bu işler de yine kadınların yaptığı, dantel, oya vb. örgü işleridir.

Muhtaç yoksullara yardım eden dernekler hakkındaki bilgi derecesine bakıldığında, yoksulların %76,8'inin bu konuda bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Bu oran oldukça yüksek bir orandır ve araştırmanın hipotezlerinden biri olan, yoksulluk derinleştikçe yardım bağımlılığının artacağı hipotezini destekleyecek türdendir. Yoksulluğun derecesine bağlı olarak yoksullar yardım arayışı içine

girmektedirler. Yoksulların yardım dernekleri hakkındaki bilgi düzeylerinin yüksekliği onların bu türden girişimlerinin bir göstergesi olarak okunabilir. Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler de bu görüşü doğrular niteliktedir. Çünkü yoksullar yalnızca bilgi sahibi olmanın ötesinde bu dernek ve kuruluşlardan yardım taleplerinde bulduklarını da belirtmektedirler. Yoksullukla ilgili Erdoğan ve diğerleri tarafından yapılan (2002) araştırma da da yoksulların yardım yapan kuruluş ve dernekler hakkında bilgi sahibi oldukları ne zaman ne yardımı yaptıklarını bildikleri görülmektedir.

Maddi-ailevi sorunların komşularla paylaşılıp paylaşılmadığına bakıldığında, %71,1'inin sorunlarını komşularıyla paylaştıklarını, %28,9'unun ise sorunları olduğunda bunu komşularıyla paylaşmadıklarını belirttikleri görülmüştür. Bu oranlar kişinin soruna bakış açısına göre farklı şekilde okunabilir. Örneğin %71,1'in komşularıyla sorunlarını paylaştığını belirttiğini ileri sürerek komşular arasındaki dayanışmanın kaybolmadığı, cemaat bağlarının devam ettiği ileri sürülebilir. Yani oranlar olumlu şekilde değerlendirilebilir. Bir başka bakış açısına göre ise, neredeyse her dört kişiden birinin yani örneklemedeki %28,9'un, komşularıyla sorunlarını paylaşmadığı ve bu oranının cemaat bağlarının oldukça sıkı olduğu düşünülen Türk toplumunda oldukça yüksek bir oran olduğu ileri sürülebilir. Araştırmacı bu iki görüşten sonuncusuna katılmaktadır.

Araştırmanın hipotezlerinden bir tanesi de, yoksulluğun derinleştikçe sosyal dışlanmanın artacağı yönündedir. Bu hipotez iki açılıma sahiptir. Bunlardan ilki, yoksulluğun şiddeti ve derinliği arttıkça komşuluk bağları arasında negatif bir ilişkinin olacağı ve komşuları tarafından dışlandıklarını hissedecekleri yönündedir. Komşuları tarafından dışlandıklarını hissedenlerin oranı %21,8'dir. Bu oran sorunlarını komşularıyla paylaşmayan %28,9'luk oranla da uyumluluk göstermektedir. Aynı mekanda yaşanmasına, rağmen yaşanan atmosferler ve tecrübeler çok farklıdır. Normal sayılabilecek bir gelire ve sürekli bir işe sahip olmak bile bu insanlarla diğerleri arasında aşılması zor bir duvar yaratabilmektedir. Sorunları paylaşıp paylaşmamakta yoksullar bir inisiyatif sahibi konumundadırlar. Bu paylaşmama durumu kendilerinden de kaynaklanabilir. Ancak dışlanma hissini uyanmasında kendileri inisiyatifsiz ve tamamen etkilenen durumundadırlar. Tavır

alan değil, tavır alınandırlar. Bu yüzden %21,8'lik dışlanma hissi oranı, %28,9'luk paylaşmama oranından daha ciddi ve daha sorunlu bir orandır. Yoksulların dörtte birinin komşuları tarafından dışlandıklarını hissetmeleri oldukça dikkat çekicidir. Sosyal dışlanma hissi bu insanlarda kendilerine güvensizliğe, ezikliğe, güçsüzlük hissine, çaresiz kalındığında çalınacak bir kapı bulamamaya, sorunlar karşısında çözüm aramak için bir destek bulamamaya neden olacak ve bu insanların hem kendilerine hem içinde yaşadıkları topluma yabancılaşmalarına neden olacaktır. Yoksulların içinde yaşadıkları topluma karşı geliştirdikleri yabancılaşma duygusu, Erdoğan ve diğerlerinin (2002) yaptığı çalışmada da görülmektedir. Yoksullar hem dışlanmakta hem de kendilerini yabancılaşmış hissetmektedirler. Yoksulların bu durumları için geliştirdikleri kavramlar, düşüncelerini, durumlarını ifade için kurdukları cümleler bile neredeyse tek ağızdan çıkmış gibidir, yoksulluğu eziklik, kimsesizlik olarak tanımlamaları, komşularının kendilerinden borç para isterler düşüncesiyle uzak durmaları onların kullandıkları ortak dilin yansımalarıdır.

Ancak bütün görüşme boyunca komşularının adını ağızdan düşürmeyen, onlara dualarını ağızdan düşürmeyenlere de rastlanmıştır. Bir çoğu komşuları sayesinde ayakta durabildiklerini, onlar olmasaydı durumlarının çok daha kötü olacağını belirtmişlerdir.

Yukarıdaki hipotezin, yoksulluk derinleştikçe sosyal dışlanmanın artacağını, bir diğer açılımı ise yoksulluğun akrabalık bağları arasında negatif bir ilişki ortaya çıkaracağı, yoksulluk şiddetlendikçe onların akrabaları tarafından daha çok dışlandıklarını hissedecekleri yönündedir. Yoksulların akrabaları tarafından dışlandıklarını hissetmeleri oranı komşularla kıyaslandığında daha yüksek bir orana ulaşmaktadır: %21,8'den %27,1'e. Bu soruya yanıt vermeyenlerin soru sorulduğunda takındıkları tavır (sessizce bekleme, yanıt vermeme, "geç" türünden ifadeler aslında bu oranın biraz daha yüksek olabileceğini göstermektedir. Gerçekte yoksulların akrabaları tarafından daha çok dışlandıklarını düşünmelerinin nedeni onların akrabalarından daha büyük beklenti içinde olmalarıdır. Onlar komşularından gördükleri ilginin daha fazlasını aralarında kan bağı bulunan insanlardan görmek istemektedirler. Bunu göremedikleri zaman da verdikleri tepki komşularına gösterilen tepkiden daha fazla olmaktadır.

Yoksulların büyük çoğunluğu (%61,8) mutfak alışverişini yardımlarla yapmaktadır. Bunu veresiye alışveriş (%22,7) izlemektedir. Yoksulların mutfağı peşin-sıcak parayı görmeyen bir mutfaktır.

Benzer bir durum daha yüksek oranlarda giysi alışverişinde görülmektedir. Giysilerin %76,9'u yardımlarla elde edilmektedir.

Yoksulların içinde yaşadıkları toplumdan dışlandıklarını gösterecek bir diğer işaret de onlara olan güvensizlik ve komşuları veya akrabalarının gözünde sahip olunan imajdır. Onlar, komşu ve akrabalarının gözünde düşük itibarlı insanlardır. Onlara verilen paranın geri dönmesi, ödenmesi zaman alır belki de hiç dönmeyebilir, ödenemeyebilir. Bu yüzden onların, belki de asla geri ödenemeyecek durumdaki paraya ihtiyaç duyduklarında bunu nereden temin edecekleri başlı başına bir sorundur. Örneklemin neredeyse yarısı (%41,8'i) acilen ihtiyaç duyulduğunda para bulamayacaklarını belirtmişlerdir.

Araştırmanın son hipotezi ise yoksulluk derinleştikçe yoksulların yardım bağımlılığının artacağı yönündedir. Derin yoksulluk içinde yaşayan yoksulların %65,8'inin vakıf, dernek, belediye veya kaymakamlıktan yardım aldığı ortaya çıkmıştır ki bu oran hiç tartışmasız yoksulların yardıma bağımlı hale geldiklerini, yardım arayışı içinde olduklarını göstermektedir.

Yoksullar, yoksulluk kültüründe ileri sürülen yardım bağımlılığını yaşamaktadırlar ancak onlar, yoksulluklarının nedenini iş bulamamak veya iş bulsalar bile aldıkları düşük ücret gibi tamamen kendi dışlarındaki etkenlere, toplumsal yapıya bağlayarak açıklamaktadırlar.

Yoksulluğun nedeni konusunda iki temel bakış vardır, yoksulluğun nedenini bireylerin kendisine bağlayarak açıklayan liberallerin bakış ki bu araştırmada işlevselcilikle bağlantılandırılmıştır, diğeri de yoksulluğun nedenini toplumsal yapıya bağlayarak açıklayan Marxizm veya onun bir uzantısı olarak okunabilecek olan sosyalizmdir. Yoksullar için yoksulluğun veya kendi yoksulluklarının nedenini yine kendileriyle veya yoksullarla açıklamak mümkün değildir. İş bulunduğunda çalışılacağı için yoksulluktan da kurtulabileceklerdir. Dolayısıyla temel sorun işsizlik, iş bulamamak yani yapısal sorundur. Yoksulların yoksulluğu yapısal

nedenlerle açıklamaları ile siyasal bakışları arasında bağ kurmak sağlıklı sonuçlar vermemektedir. Saha gözlemlerine dayanarak yoksulların ideolojik kanaat belirtmekten veya siyasal görüşlerini dile getirmekten son derece kaçındıkları söylenebilir. Derin yoksullar apolitik insanlardır. Oysa Erdoğan ve diğerlerinin çalışmasında (2002), yoksul insanlar siyasi, etnik kanaatlerini çok açık ve sivri bir üslupla belirtmektedir. Burada kışkırtıcı soruların etkisi, görüşme yapılanların etnik kökenleri de göz önüne alınmalıdır ancak görüşme yapılanların kışkırtılmaya oldukça müsait oldukları anlaşılmaktadır.

Lewis, yoksulların bir dünya görüşüne, bir ideolojiye sahip olduklarında onların yoksulluk kültürü içine giremeyeceklerini belirtir. Bu çerçevede belki Erdoğan'ın çalışmasındaki yoksulları yoksulluk kültürü içine dahil etmek mümkün görülmez çünkü onlar yoksul olduklarının, dışlandıklarının bilincindedirler ve bunun rahatsızlığını şiddetli bir biçimde hissetmektedirler. Oysa bu araştırmanın ele aldığı Ankara kent yoksulları dışlanmayı hissetmekte ama tepkisi sert olmamakta etnik veya ideolojik bir kutuplaşmaya yönelmemektedir. En azından yoksulluğunu dile getirirken etnik açıklamalar yapmamakta, radikal söylemlerde bulunmamaktadır.

Marksizm, giderek yoksullaşan emekçi kitlelerin bilinçlenmesiyle eşitsizlik ve adaletsizliğin ve dolayısıyla da insanın yabancılaştırmasının önüne geçilebileceğini belirtir. Ezilenlerin ezildiklerinin bilincine varması çok önemlidir bu bilinçlenme onları zincirlerinden kurtaracaktır. Bu araştırma çerçevesine giren yoksulların aslında Marksist anlamda ezildikleri düşünülebilir ama ezildikleri için bilinçlendikleri görülmez. Bu eşitsizliği dile getiren ve bundan rahatsız olan birkaç yoksuldan yola çıkarak yoksulların içinden çıkan birkaç istisna ile onların bu eşitsizliği önlemek için çalışacaklarını, örgütleneceklerini beklemek doğru bir beklenti gibi görünmemektedir. Yoksullar bu noktada belki de çok radikal bir örgütlenmeye gidebilirler ancak bu çok yerel ve marjinal kalabilir. Eşitsizliklerin giderilmesinin orta vadede ve orta sınıf tarafından çözümlenebilecek bir sorun olarak ele alınması daha doğru görünmektedir.

Yoksullar yoksulluktan kurtulamayacaklarına dair bir inanç içindedirler. Bu aslında onların geleceğe bakışlarını doğal olarak karamsarlaştırmaktadır. Yoksulların yarısı (%55,1'i) yoksulluktan kurtulamayacakları yönünde bir inaniş

sahiptir. Yoksulluktan kurtulabileceği yönünde görüş bildirenler ise bir şarta bağlı olarak kurtulabileceklerini belirtmişlerdir. Bu şart ise ya iş bulma, ya çocuğunun okuması veya bir yardım elinin uzanması gibi etkenlerdir.

Yoksulların yoksulluk nedenlerini kendi dışındaki etkenlerde araması yani yoksulluğun nedenini yapısal nedenlere bağlaması, yoksulların kendi dışlarındaki diğer yoksulların yoksulluktan kurtuluşlarının nasıl olacağına dair çözüm önerilerinde de yol göstericidir. Yoksullar ancak iş bulurlarsa yoksulluktan kurtulabilirler (%28,9), bunun dışında yoksulluktan kurtuluş imkansızdır (%25,3).

Yoksulluk onların içine öylesine işlemiştir ki, çocuklarının okusa dahi yoksulluktan kurtulamayacağını belirtenlerin oranı %53,5'tir.

Çocuklarının ailelerini yoksulluktan kurtarabileceklerine olan inanç, ancak %36,8'de kalmaktadır. Yani yoksulluk cenderesinden kurtuluş bir türlü mümkün görünmemektedir.

Kendileri yoksulluktan bir türlü kurtulamadıkları, kurtulamayacakları gibi çocuklarının da daha rahat bir hayat yaşayacaklarına olan inanç da oldukça düşüktür. Bir çoğu (%60,8) çocuklarının kendilerinden daha rahat bir hayat yaşayabileceğine inanmaz.

Yoksulların hem kendileri hem de çocukları için sahip olmak istedikleri meslekler içinde ilk üç sırayı, doktorluk, öğretmenlik ve memurluk almaktadır. Onlar için bu işler devlet garantisinde, sosyal güvencesi olan işlerdir.

Kira hariç aylık geçim için yeterli para miktarı ele alındığında 351 milyon ve daha fazlası ilk sırada yer almaktadır. Bu oran belirtilirken bir çoğu bunun ancak ilaç parasına yeteceğini belirtmektedir. İkinci sırayı diğer şıkkı almaktadır. Bu şıkta yoğunlaşanlar, paranın alım gücü hakkında hiçbir bilgisi olmayanlar veya para miktarı belirtmekten çok karnının doymasının yeterli olacağını belirtenlerdir. Bu yüzden bir oran veremeyeceğini belirtenlerdir. Daha sonra aslı dikkati çeken 100 milyon ve altındaki yoğunlaşmadır. Yoksullar kendileri için daima düşük yaşam standardı belirlemektedirler. Bu da kendilerini önemsememelerinden kaynaklanmaktadır.

Dört kişilik bir aile için bir aylık geçime yetecek paranın miktarı yukarıdaki soru gibi açık uçlu sorudur ve bunlar daha sonra derecelendirilmiştir. Bu soruya verilen yanıtlara göre yapılan derecelendirme görüldüğü gibi 250 milyon ve daha az dan başlamaktadır. Yoksullar kendileri ile kıyaslanmayacak düzeyde oranlar belirtmişlerdir. Çünkü onlar yaşadıkları toplumun yabancısıdır, onlar toplumun kiyısında kalanlardır, kendilerini önemsemeyenlerdir.

Onlar, bugünü yaşamadıkları, yaşayamadıkları gibi gelecekte de bir beklenti içinde değildirler. Geleceğin bu günden daha iyi olacağını belirtenlerin oranı üzerinde hiçbir yoruma gerek bırakılmayacak kadar açıktır, ancak %9,3. Anlaşılan o ki yoksullar ne geçmişte ne de şimdi rahata eremedikleri gibi gelecekte de buna dair bir işaret bulamamaktadırlar.

4.2. Sonuç ve Öneriler

Günlük yaşamın bir çok alanında yok sayılıp, görmezden gelinerek dışlanan yoksullar kendilerini son dönemlerde sosyal bilimlerin araştırma nesnelere olarak buldular. Aslında yoksulluk üzerine yapılan sosyal bilimlerdeki çalışmaların bu artışını bile en azından onların varlığından haberdar olup, sorunlarını çözmeye yönelik politikaların gelişmesine yardımcı olabilir düşüncesinden hareketle olumlu bir gelişme olarak görmek gerekir.

Yoksulluk insanların davranışlarını, tutumlarını derinden etkilemektedir. Bu çalışma yoksulluğun aileler üzerinde hem birleştirici hem de parçalayıcı etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Yoksulluk, düşük gelirli veya hiçbir gelire sahip olmayan aileleri, ikametgâh, gelir vb. açılardan görece olarak daha iyi olan yakın akrabaların evlerinde birleştirmektedir. Böylece düşük ya da hiç geliri olmayan aileler, varlıklarını onlara tutunarak devam ettirmektedirler. Bu aile birleşmelerini geleneklerden kaynaklanan kardeşlerin bir arada veya baba evinde birleşip oturmalarından ayırmak gerekmektedir. Bu tür durumlarda, ailelerin bir arada yaşamalarının nedeni gelenekler veya yaşlanan anne-babaya çocuklarının bakması veya çocuklara ya da torunlara anne-babanın bakmasıdır. Oysa yoksulluğun birleştirdiği ailelerin bir araya gelmelerinin temel nedeni ya aile üyesinden birinin işsiz kalması, iflas etmesi, iş bulamaması ve bu süre zarfında ailesini geçindiremeyecek duruma düşmesidir. Bu birleşmeyi geçici birleşme olarak görmek mümkündür. Çünkü aile üyelerinden durumu tekrar eski haline dönen yani iş bulan kişi ayrı bir eve taşınacaktır. Oysa geleneklerden dolayı bir arada yaşayan çoğu ailede üyelerin zaten bir işleri vardır. Dolayısıyla yoksulluğun birleştirdiği aileleri 'geçici birleşik aile' olarak tanımlamak mümkündür.

Yoksulluk, ailelerin birleşmelerine neden olduğu gibi parçalanmalarına da neden olur. Yoksulluk, geçimini sağlamak için yeterli maddi olanaklara sahip olamama olarak okunduğunda onun parçalayıcı yüzü ortaya çıkar. Bu çalışmada ortaya çıktığı üzere boşanmaların çok önemli bir nedeni olarak maddi geçimsizlik gösterilmektedir. Hiçbir gelirin olmaması ya da düşük maddi gelir yoksul ailelerin içinde sorunlar meydana getirip onların parçalanmasına neden olmaktadır.

Yoksulluk, yoksulların varolmaları için ihtiyaçları olanı başkalarından almaya, istemeye yöneltir. Belki başlangıçta var olmak için ancak “almak” yeterlidir lâkin zamanla almanın yerini “istemek” alabilir. Almak halinde yoksul tamamen pasif, edilgen konumdayken isteyen pozisyonunda o artık aktifleşmiş, ettirgen olmuştur. Yardımı, bağış alan yoksul bunu alırken ezilerek alırken isteyen yoksul istediğinin aslında kendi doğal hakkı olduğunu ve istediği takdirde bunun verilmesi gerektiğini, çünkü kendisinin istediğini hak ettiğini düşünür. Tabii ki tüm yoksulları kabaca bu iki sınıfın içine sokmak doğru değildir.

Yoksulların çoğu yardım kuruluşları, dernekleri hakkında bilgi sahibidir. Hangisi ne zaman, ne kadar, ne yardımı yapıyor? Hatta bazen iş kapılarında harcanan zamandan belki de daha fazlası yardım kapıları için harcanır. Yoksullar yardıma bağımlı hale gelmişlerdir. Ancak yoksulların tümünün içinde bulunduğu bu durumu yoksulluk kültürü temellendirmek çok da sağlıklı bir analiz değildir. Yoksulluk kültürü yoksulların durumunu sadece yardım bağımlılığı ile açıklamaz, aynı zamanda yoksulların yaşadıkları toplumsal yapıya da vurgu vardır. Yoksulluk kültüründeki toplumsal yapı ise Türkiye’deki yoksulların içinde yaşadıkları yapı ile kıyaslanmayacak düzeydedir. En azından bu tezde ele alındığı gibi yoksulluk kültüründeki cinselliğe bakış ile Türkiye’deki yoksulların cinselliğe bakış ve yaşayışları konusunda çok fark vardır.

Yoksulluk modern dünyanın en ciddi ve ivedilikle çözüme kavuşturulması için ele alınması gereken sorunlardan biridir. Yoksulluk sorunu yalnızca yoksullara yardım yapmakla çözümlenemez. Bir toplumda yoksullara yardım yapan derneklerin sayısının artması yoksulların iyiliğine, onların kurtuluşuna değil ancak içinde buldukları durumun devam edeceğine dair bir işaret olarak algılanmalıdır. Çünkü yapılan yardımlar yardımseverlerin iç huzura kavuşmalarından öte fazla bir işleve sahip değildir. Yardımlar onlarda bağımlılık duygusu yaratmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Bu, yapılan yardımların hiçbir işe yaramadığı anlamında okunmamalıdır. Ancak yoksulluğa gerçekten bir çözüm aranmak isteniyorsa bu çözümün yardım kuruluşları veya yardımlarla olmayacağını anlaşılmaması vurgulamak içindir.

Yoksulluk önemli bir sosyal sorundur. Sosyal bir sorundur demekle onun iktisatçılar, beslenme uzmanları, siyasetçiler vb. tarafından ele alınmayan bir yönüne

vurgu yapılmaktadır. Yoksulların yaşadıkları toplumda ne kadar yabancılaştıkları, kendilerini diğerlerinden ne kadar ayrı gördükleri, gelecekte ne kadar umutsuz oldukları ve ne kadar dışlandıkları üzerinde bilgi sahibi olmamak, sorunun sorun olarak ele alınmaması ve haliyle çözüme kavuşturulamaması demek olacaktır. Yoksullar (tinerciler ve kapkaççılar yoksulların tümünü temsil etmezler), şu anda Türk toplumu için ciddi bir düzensizlik unsuru değildir. Ancak bunun ileride hiç olmayacağı anlamına gelmemesi gerekir. Birer dip sınıf unsuru olan tinercilerin marjinal ancak kamuyu rahatsız eden tekil saldırganlıkları, eşitsizlik ve onun ürünleri olan eğitimsizlik ve insanca yaşamın nimetlerinden mahrum olmaktan kaynaklanmaktadır.

Komşuları ya da akrabaları tarafından dışlandığı, gelecekte hiçbir beklentisinin olmadığı, insanca yaşama sınırının çok altında ancak karnını doyurup, biyolojik varlığını devam ettirme peşinde olan, tüketim toplumunda tüketememenin ezikliğini hisseden, sıradan insanların hakkı olarak gördüğünü kendine layık görmeyen, ancak başkalarının verdikleriyle karnını doyurup başkalarının eskilerini giyen bir aile ortamı içinde yetişen bireyden sağlıklı bir toplumsallaşma beklemek pek mümkün değildir. Belki de bu yüzden Dr. Tuncay Önder'in dediği gibi "yoksulluk provokatiftir." Bu provokatif ortam içinde yetişen nesilleri geleceğin güçlü yapı taşları olarak görmek mümkün değildir. Onlar toplumun en zayıf halkalarıdır ve pekişmiş konumlarını düzeltmeleri ne yazık ki yakın gelecekte pek de mümkün görünmemektedir.

Yoksulluk sosyal bir sorun olarak yalnızca onunla iç içe yaşayan yoksullar için değil, onları da aşan toplumun tamamını saran bir sorundur. Bu çalışma bu sorunun sosyolojik yönlerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Yoksulluğun azaltılması ya da ortadan kaldırılması yönündeki çabalara katkı, farklı disiplinlerde çalışan bilim adamlarının sorunu ele alıp irdelemeleri ve çözüm önerileriyle daha da netleşecektir.

Yoksulluk, bireyin yaşadığı toplumla bütünleşmesini önlemekte toplumdan ayrı, yabancı bir birey ortaya çıkarmaktadır. Kendi toplumunda kendini yabancı, dışarıda bırakılmış hisseden birey sıkıntı, ızdırap ve özsaygının yitirildiği hislerini yaşayacaktır. Saha çalışmasında yoksullar yoksulluğu "sıkıntı, çile, dert, üzüntü, mağduriyet, garip olmak, utanç, eziklik, muhtaçlık, muhanete muhtaç olmak, her şeyin bittiği yer" olarak tanımlamaktadırlar. Yoksulluğu, yani içinde buldukları

durumu bu nitelgelerle açıklamaları onların ne ölçüde yalnızlaşmış, güçsüzleşmiş, dışlandıkları hissini taşıdıklarını göstermektedir. Bu yüzden onların yoksullukları diğer yoksullardan çok daha derindir.

Derin yoksullar yoksulluk hiyerarşisinin en altında yer alanlardır. En alta olmanın, sahip olunamayan güç ve meta'nın ezikliği ve eksikliğiyle kendilerini varlıksal önemi olmayan nesnelere olarak görürler. Durumlarının giderek daha kötüye gittiğini belirtirler. *"Gün güne alta gidiyoruz. Her geçen gün daha kötü"* diyen yoksul kadın, hiç düzelmeyecek görünen yaşamının kısa tarihini vermektedir. Yaşlı kadının şu hayalinde olduğu gibi, onların beklentileri, hayalleri bile sıradan insanların gündelik yaşamlarının olağan eylemlerinden yalnızca biri olarak görülebilir; *"yufkamın içine bir tulum alıp yesem, ölmeden de..."*

Derin yoksulluk içinde yaşayanlar için yoksulluklarının en büyük nedenlerinden biri olarak da sahipsizlik görülür. Onlara ne akrabaları ne komşuları, ne devlet ne çocukları ne babaları ne kocaları sahip çıkmamıştır. Onlar yoksulluğu tanımlarken, onun kimsesizlik olduğunu söylerler. Kimsesiz oldukları için yoksuldurlar. Eğer zikredilenlerden biri onlara sahip çıkmış olsaydı belki de yoksul olmayacaklardı. Altındağ'daki boşanmış kadın (37), kendini anlatırken aslında yoksulluğun ne olduğunu anlatmaktadır; *"ölsem biter yoksulluk, daha çok da günah işlemem. Kocam para istedi boşadım. Sanki şimdi ne oldu?... İnsanın başında sahip çıkan biri olmayınca yoksul olur"*.

Derin yoksulluk içinde yaşayan yoksulların en yoksulları, kendilerini toplumun en önemsiz insanı olarak görmekte gibidirler. En düşük yaşam standardını kabule hazırdırlar. Önemli olan karınlarının doymasıdır. Marka, kalite, çeşit pek önemli değildir. Hanesinde yedi kişi bulunan 48 yaşındaki Altındağ'lı adam düşük yaşam standardını kabule hemen hazırdır; *"150 milyon geçse elimize yeter. Belli zamanda ama...Ooo, adam geçerse burda 2 milyar anca yeter, yetemez bile"*. İşte yaşadığı toplumdaki kendini ayrı görme ve yabancılaşma. Kendilerini bu toplumdaki sıradan insanlardan öylesine ayrı görmekteki ki. Onlar insanca yaşamayı hak etmeyen başkalarının artıklarıyla, kııntılarıyla yaşayanlar ve onurlu bir yaşam için gerekenleri hayallerinde bile kendilerine layık görmeyenlerdir. Onlar belki de kendi hayatlarının, kendi düşlerinin kahramanı bile değillerdir. Yoksulluk öylesine derin

izler bırakmıştır ki onlarda, yoksulluktan kurtuluş ümitleri bile kalmamıştır. Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO), yoksulların yoksulluklarının beş yıl ve fazla sürmesi durumunda yoksulluğun kalıcı hale geldiğini (kronik yoksulluk) ileri sürmektedir. Derin yoksulların çoğu kronik yoksullardır. Onlar, krizlerden çok güçlü spekülâtörler gibi, en az etkilenen insanlardır. Onlar modern çağ kentlerinin mutlu dünyasının tinerci çocuklarla filizleri yeşeren, uzak diyarların (şimdilik) sakinleri; ancak yakın gelecekte sokakların ifritleridir.

Bu araştırmada Lewis'in yoksulluk kültürü kavramı hareket noktalarından bir tanesiydi. Bu kavramın Türkiye yoksullarındaki ki yansımaları irdelendiğinde Lewis'in bahsettiği anlamda yoksulluk kültürünün Türkiye'deki yoksullarda görülmediği söylenebilir. Lewis, yoksulluk kültürü içinde yaşayanların aile yapısından bahsederken aile içindeki geçimsizlik ve cinsellikle çok erken yaşlarda tanışmanın baskınlığından dem vurmaktadır. Yine yoksulluk kültürü içinde yaşayanların para kazandıkları takdirde bunu lüks tüketim mallarına yatırdıkları belirtilmektedir. Ancak bu araştırma çerçevesinde ele alınan derin yoksulların ne cinsellikle erken tanışma gibi ne de kazandıklarını lüks tüketime yatırmak gibi bir davranışlarının olmadığı gözlenmiştir. Onlar ancak günü kurtarabilecek şekilde yaşamaktadırlar. Düzenli para kazanamadıkları için paranın ne olduğu, ne kadar para ile ne alınabileceği (paranın alım gücünün ne olduğu) hakkında sağlıklı bilgilere sahip değildirler. Bir çoğu günlük gıda ihtiyacını bile yardımlarla karşılar durumdadır. Yoksulluklarının nedenini iş bulamamak olarak göstermektedirler. İş bulamadıkları için yardım ister hale geldiklerini düşünürler.

Yoksulluk kültürü kavramı çerçevesinde Türkiye'deki yoksullar ele alındığında, yoksulluk kültürünün yeni özellikleri olarak vurgulanan yardım bağımlılığı ve çalışma etiğinin eksikliği belki Türkiye'deki yoksulların bağlantılı oldukları durumlar olarak ortaya konabilir. Gerçekten bu araştırmanın da ortaya koyduğu gibi kurumlardan ya da kişilerden yardım alma oranı oldukça yüksektir. Kurumların ne zaman, nerede, ne kadar, ne yardımı yapacağı bir çoğu tarafından bilinmemektedir. Türkiye'deki yoksullar ele alındığında Bazen yardım bağımlılığı o kadar aleni bir şekilde dillendirilir ki, yardım alabilmek için içkici kocanın ölmesi için beddua etmeye kadar gidilebilir. İçkici koca, evin erkeği olarak görüldüğü için

karısı yardım alamadığından dert yakınarak, kocası eğer ölürse insanların kendisine acıyıp yardım edeceklerini ve yoksulluktan kurtulacağını düşünmektedir. Bunun yanında aldığı yardımdan rahatsız olan insanlar da vardır. Onlar bir an önce bu durumdan kurtulmaya hatta eğer kurtulup durumları iyileşirse kendilerinin ihtiyacı olanlara yardım yapacaklarını belirtmektedirler.

Çalışma etiğinin eksikliği yoksulluk kültürünün yeni özellikleri arasındadır. Burada yoksulların çalışma isteği duymadığı aldığı yardımlara bağımlı hale gelerek çalışmaktan kaçışına vurgu vardır. Yoksullar arasında çalışma etiği eksikliği içinde olanlar kesinlikle vardır. Zaten bu insanların bir çoğu niteliksiz, elinden pek fazla bir beceri gelmeyen insanlar oldukları için iş bulma olasılıkları azdır, bulsalar da çok düşük ücretli işlerde çalışmakta ve bir süre sonra ya kendileri işi bırakmakta ya da mevsimlik, geçici, inşaat işlerinde olduğu gibi işin kendisi sona ermektedir. Bu insanların iş bulma zamanları uzadıkça iş arama yönündeki gayretleri de azalmaktadır. Zaten belli bir süreyi (beş yıl) aştıktan sonra yetenekler köreleceği, çalışma motivasyonu azalacağı için tekrar iş bulmak çok zordur. Bulunsa bile iş beğenilmez. Gücü kuvveti yerinde 25-30 yaşlarındaki bir adama “Koruma Güvenlik Görevlisi olarak bir güvenlik şirketinde iş bulabilirsin, başvursana!” diye sorulduğunda, “Bu yaştan sonra bu işi mi yapıyorum?” diye kaçamak, çalışma yönündeki isteksizliğini belirten cevaplar vermektedir. Yine ehliyeti olan bir adama “Bak ehliyetin varmış, daha önce şoförlük de yapmışsın, neden taksi şoförlüğü yapmıyorsun?” diye sorulduğunda, “Taksi şoförlüğü yapmak kolay mı? Artık taksi şoförlerine bile ‘İngilizce biliyon mu?’ diye soruyolar” diyerek bir iş yapma yönündeki isteğin, çalışma etiğinin ne kadar eksik olduğu görülmektedir. Ancak yoksulların hepsi bu davranışları göstermemektedir. Onlar gerçekten iş buldukları zaman çalışacaklarını, hatta birkaç günlük bile olsa iş bulduklarında çalıştıklarını belirtmektedirler. Ancak hepsinin de temel beklentisi sosyal güvencesi olan bir iş bulma yönündedir.

Yoksulluk ve yoksullar sadece bir disiplinin ele alıp inceleyeceği bir sorun değildir. Yoksulluğun nedenleri ve birey-toplum üzerindeki sonuçlarının daha iyi anlaşılabilmesi ve açıklanması için disiplinler arası çalışmaların yaygınlık kazanması gerekmektedir. Özellikle sosyal bilimcilerin yoksul çocukların üzerinde yapacağı

çalışmalar bu çocukların sağlıklı toplumsallaşmaları için yol gösterici olacaktır. Okuyan çocuklar üzerinde yapılacak bir çalışma araştırma evrenine ulaşmadaki sorunların ortadan kalkmasını sağlamış olacaktır.

Yoksullukla ilgili bir başka sorun yoksul ailelerde, aile içi şiddetin araştırılmasıdır. Yoksul çocukların şiddete yönelmelerinde oldukça etkili olduğu düşünülen bir faktör aile içi şiddet dozajının yüksekliğinin küçük yaştaki çocukları etkilemesidir. Aile içi şiddet hem kadına hem de çocuklara yönelik olabilmektedir. Bu hem psikologların hem sosyologların hem de sosyal hizmet uzmanlarının üzerinde müşterek çalışmalarını gerektiren bir sorun olarak durmaktadır. Bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalar hem toplumsal bütünlük, hem insan haklarındaki iyileşme hem de sosyal bilimlerin zenginleşmesi bağlamında ele alınması gereken oldukça önemli konu-sorunlar olarak araştırmacılarını beklemektedir.

KAYNAKLAR

- AKTAN, Coşkun Can, *Yoksulluğun Önlenmesi Stratejileri*, Hak-İş Yayınları, Ankara, 2002.
- ALICI, Sema. *Yoksulluğun Sosyo-ekonomik Analizi*, DİE Uzmanlık Tezi, Ankara,1999.
- ALCOCK, Pete. *Understanding Poverty*. 2. Edition, Macmillan, Hong Kong, 1988.
- ALTINIŞIK, Remzi; Coşkun, Recai; Yıldırım, Engin; Bayraktar, Serkan. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri- SPSS Uygulamaları*, Sakarya Kitabevi, Sakarya, 2002.
- BALCI, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma (1997)*, Bilgisayar Yayıncılık, Ankara,2002.
- BAUMAN, Zygmunt. *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, (çev. Ümit Öktem), sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999-a.
- BAUMAN, Zygmunt. *Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları*, (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul,1999-b.
- BAYAT, Asef. *Street Politics*, Columbia University Press, New York, 1997.
- BHALLA A.S., and Lapeyre, Frederick. *Poverty and Exclusion in a Global World*. Macmillan Pres. Ltd. Britain. 1999.
- CHOUSSODOVSKY, Michel. *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, (Çev. Neşenur Domaniç), Çivi Yazısı Yayınları, 1999.
- CÜCELOĞLU, Doğan. *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitapevi, 7. Basım, İstanbul,1997.
- DANSUK, Ercan. *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla İlişkisi*, Ankara, DPT, 1997.
- DOBB, Maurice. *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, (Çev. F. Akar), Belge Yayınları, İstanbul, 1992.
- DPT, *Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, DPT, Ankara, 2001.
- DUMANLI, Recep. *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, Ankara DPT, 1996.

- EDGELL, Stephen. *Sınıf*, (Çev:Didem Özyiğit), Ankara, Dost Kitabevi,1998.
- ERDOĞAN, Güzin. Türkiye’de Bölge Ayırımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma, DİE Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996.
- ERDOĞAN, İrfan. Pozitivist Metodoloji, Erk Yayınları, Ankara, 2003.
- ERDOĞAN, Necmi. *Yoksulluk Halleri*, Demokrasi Kitaplığı, Ankara, 2002.
- ERSEVER, Ö. Hakan. “Öğrenilmiş Çaresizlik”. AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. C:26, s. 2, 1993.
- ERSOY, Melih ve Diğerleri. Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri – Ankara Örneği, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı 1999 Yılı Stüdyo Çalışması, Ankara, ODTÜ. 2000.
- FRIEDMAN, John. “Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları”, (çev. N. Oktik, F. Nas), Doğu Batı, Yıl:4, s.17, 2001-2002.
- GALBRAITH, J., K., The Nature Of Mass Povert.Harvard University Press, London, England, 1979.
- GHAİ, Dharam. “Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi”, Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma, (Ed.) R. Prendergast, F. Stewart), Çev. İdil Eser, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- GİDDENS, Anthony. Sosyoloji, (Yay haz.) H. Özel, C. Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.
- GİDDENS, Anthony. Sağ ve Solun Ötesinde, çev. M. Sözen, S. Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- HATUN, Şükrü. Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri,Türk Tabipler Birliği, Ankara. 2002.
- HENSİN, James M.; and Light, Donald W. Jr. Social Problems, Mc Graw Hill, New York.1983.
- IŞIK, Oğuz; Pınarcıoğlu, Melih M., Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, Ankara, 2001.
- İLLİCH, İvan. Tüketim Köleliği, (Çev. Mesut Kardeşhan), Pınar Yayınları, Ankara, 2002.
- İNSEL, Ahmet. “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, Toplum ve Bilim, Yaz, 89, 2001, ss 62-72.

- JONES, Rachael K.; Luo, Ye, "The Culture of Poverty and African-American Culture" An Empirical Assessment", *Sociological Perspectives*, Vol. 42, No:3, pp.439-456, 1999.
- KELEŞ, Ruşen. *Kentleşme ve Konut Politikası*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1984.
- KONGAR, Emre. "Kentleşen Gecekondular Ya Da Gecekondulaşan Kent Sorunu", *Kentsel Bütünleşme*, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Deneği, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri, (yay. haz. Türköz Erder, 1982, 23-54.
- KOŞAR, Nesrin. *Sosyal Hizmetlerde Sosyal Yardım Alanı (Yoksulluk Ve Sosyal Hizmetler)*, Ankara, 2000.
- Küresel Yönetim Komisyonu Raporu, Küresel Komşuluk, (çev. B. Ç. Dişbudak) Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1996.
- LEWIS, Oscar. *İşte Hayat*, İstanbul, e yayınları, 1971.
- LÖWİTH, Karl. Max Weber ve Karl Marx, (çev. Nilüfer Yılmaz), Doruk Yayınları, Ankara, 1999.
- MARSHALL, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. O. Akınhay, D. Kömürcü), Bilim ve Sanat, Ankara, 1999.
- MARX, Karl; Engels, Fredrich. *Komünist Manifesto*, (Çev. Süleyman Arslan), Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976.
- MOORE, Wilbert E.. "İşlevselcilik", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (ed. T. Bottomore, R. Nisbet), Çev. Şirin Tekeli, V Yayınları, 1990.
- MORRİS, Michael. "From the Culture of Poverty to the Underclass: An Analysis of a Shift in Public Language", *American Sociologist*, Summer 1989, Vol. 20, Issue, 2, P.123-133.
- NORBERG, Johan. *Küresel Kapitalizmi Savunmak*. (Ed. M. Acar, M. Toprak), Ankara, Liberte Yayınları, 2003.
- NOVAK, Tony. *Poverty and The State: On Historical Sociology*, Open University Press, England, 1988.
- ÖZBUDUN, Sibel. "Küresel Bir 'Yoksulluk Kültürü' mü?". *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, (Ed. Yasemin Özdek), TODAİE, Ankara, ss.53-69, 2002.
- ÖZCAN ve ÖZBAY. "Sosyal Bilimlerde Metod", *Sosyolojiye Giriş*, (der. İhsan

- Sezal), Martı Yayınları, Ankara, 2002.
- ÖZDEK, Yasemin. “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları (Ed. Yasemin Özdek), TODAİE Yayınları, Ankara, 2002.
- RİTZER, George. *Social Problems*, 2. Edition, Random House, New York, 1986
- Shekhar, Himanshu. “Culture of Poverty; A sociological Study”, Ganga Kaveri Publishing House, Varanasi, India. 1994.
- SHEPARD, J.M., Voss, H.L.. *Social Problems*, New York, Macmillan Publishing Co. Inc. 1978.
- SWANEPOEL, Marc. *Sefaletten Zenginliğe*, (çev. O. Çakmak, A. Yayla), (1992), Ankara, Liberte, 2002.
- ŞENSES, Fikret. *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- ŞENYAPILI, Tansu. “Ankara Gecekonduklarının Ekonomik Profili”, *Kentsel Bütünleşme*, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Deneği, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri, (yay. haz. Türköz Erder, 1982, 23-54.
- TAMER, Meral. “Yeni Yoksulluk ve Değişen Sosyal Politika” *Milliyet Gazetesi*, 7 Temmuz 2002.
- TATAR- PEKER, Ayşe. “Dünya Bankası: “Büyüme” Söyleminden “İyi Yönetme” Söylemine” *Toplum ve Bilim*, Sayı:69, Bahar, 1996.
- TOOTH, Jennifer. *Köstebek İnsanlar*, (Çev. Can Polat), Aykırı, İstanbul, 2001.
- TOLAN, Barlas. *Çağdaş Topumlarda Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara, 1991.
- TÜRKDOĞAN, Orhan. *Yoksulluk Kültürü*, 2. Baskı, İstanbul, Dede Korkut, 1977.
- TÜRKDOĞAN, Orhan. *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, İstanbul, Timaş, 1996.
- UNDP, *İnsani Gelişme Raporu Türkiye 2001*, Dumat Matbaası, Ankara, 2001.
- YENİÇERİ, Özcan. “Yabancılaşma”, *Türkiye Günlüğü*, s. 25, ss.90-98, 1993.
- WORLD BANK, *World Development Report*, Washington D.C., 2000-2001.

İnternet Adresleri:

www.worldbank.org/poverty/mission/up1.htm

“*Understanding Poverty*” 2 .05. 2002

http://www.un.org.tr/undp/poverty_tr.htm

“www.ogu_tekam.sitemmynet.com” 15 .08. 2002

(Osmangazi Üniversitesi, Teknoloji Araştırma Merkezi (TEKAM 13/Aralık/1999).

EKLER:**EK 1- YOKSULLARIN DİLİYLE YOKSULLUK**

Yoksullar yoksulluğu ve yoksulları kendi yoksulluklarından yola çıkarak tanımlamaktadırlar. Bu bölümde yoksulların yoksulluğu ve yoksulları nasıl tanımladıkları yoksullarla yapılan görüşmelerden ve anket formlarından hareket edilerek ortaya çıkarılmak istenmiştir.

YOKSULLUK NEDİR?	KİME YOKSUL DENİR?
Maddi-manevi sıkıntıdır	Karnını bile başkasının doyurduğu kişiye
İhtiyaçlarını karşılayamamak. Özel bir zevkin olamaz, başka bir şey düşünemezsin, karnın açtır	Bize, bizim gibilere
Çocuklarını sefillik içinde yetiştirmek	Çocuklarına istediğini alıp, yedirip, giydiremeyene
İhtiyacını karşılayamayan, elinde olmayan, çaresiz, kimsesiz, sahipsiz	Giyimini, yemesini, içmesini gereğince yapamayana, başkasının eskilerini yeni diye giyene
İşsizlik	İşini gücünü kaybedene
İlaç bile alamamak	Hastalanınca ölümü bekleyene
Açlık	Aç, açıkta kalana
“Ayyy! Çok kötü bi şey. Allah kimseyi benim durumuma düşürmesin. Utancımından perdeleri açamıyorum. Kimseye bakamıyorum. Garnımız acıkınca ekmekle idare ediyoz”.	“Ancak gurbanda gomşu et göndersin de çocuğuma yedireyim diye gözleyen yoksuldur”
Parasızlık	Başkasının yediğine yutkunararak bakmak nedir? Kim bilir ki?
Parasızlık	Et yemek için Kurban Bayramı'nı bekleyene denir. Çocuklar muzı görünce “bu ne?” diyo.

Parasızlık	Parasızlıktan evinde huzur kalmayana
Parasızlık	Bizim gibi hastanede rehin kalandır
Parasızlık	Tüp bile dolduramayan, çayına şeker bulamayana
Muhanete muhtaç olmak	Bir insan çalmayacağı kapıyı çalmak zorunda kalıyorsa
Zelil olmak	Pislik içinde kokana, İşte biziz yaa!
Çocuklarını bile okutamamak	Bir evim olaydı da çocuklarımı okutaydım. Ne yoksul olurum ne bi şey. Kimse burun ucuyla bakmazdı, ağızım datlı olurdu.
Fukaralık	Parası-pulu, yeri-yurdu olmayan, kimsesiz olan
Fukaralık	Benim gibi terminalde yatana
Zorda kalmak, varlıktan yokluğa düşmek	Açlık, sefalet içinde başkasına yalvarana
Çile	İki hasta çocuğuna bakmak zorunda kalıp, gözünün yaşı kurumayan anneye
Eve huzursuzluk getiren şey	Kör olası şarapçı kocası olup da, ona acıyıp boşanmayan, o ölünce ortada kalana
Parasızlık, perişanlık	Malı-mülkü olmayana
Muhtaç olmak	Başkasına muhtaç olana
Kimsesizlik	Aç kalınca, hastalanınca eşten dosttan para dilenince, "sen ne vercen?" deniyosa... işte o yoksuldur.
Kimsesizlik	Hiçbir desteği olmayana
Yalnızlık, yokluk	Dün dost olduğun bugün tanımiyorsa
İşsiz olmak	İşi gücü olmayana
Yabancılık	Bir yerde kimi kimsesi olmayana, kimsenin sahip çıkmadığına
Sıkıntı	Hayata karamsar bakana

Eziklik	Hem baba kapısında hem koca kapısında eziklik
Dilencilik	Garnını doyurmak için dilenene denir. Benim gibi
Kocası ölünce çocukların elinde kalan	Gurt gocayınca köpeklerin maskarası olmuştur. Çocukların eli ekmek tutunca, senin çektiklerini de seni de unutursa, sen yoksul olursun işte
Kıtlık	Hiçbir şey bulamayan, kıtlık içinde yaşayana
Rezillik	Hayatını yaşayamayan kimselere
Sıkıntı	Umudu kesik olanlara
Muhtaçlık	Her kapıya yardım almaya koşana
İnsanı her yola düşüren bi şey	
Çok zor bi şey, gapıya gonacak şey değil	
Borç	
Tanıdığının, çevresinin olmaması.	
Allah'ın canını almadığı insan	
Her şeyin bittiği yer	
Zenginin Anlamadığı	
Sağlıksızlık	
Hastalık	
Geçimsizlik,	
Geçinememek	
Çile, dert	
Kazancın olmaması	
Üzüntü	
Mağduriyet	
Cahillik	
Ölüm	

Sokakta sürünmek	
Varken yok olmak	
Garip olmak	
Utanç	

EK 2- GÖZLEM NOTU 1:

Altındağ gecekondularında bir adresi bulmanın bu kadar zor bir iş olduğunu hiç bilmiyordum. Kimse S. A. diye birini tanıımıyordu. Sanki bir labirentin içinde dolanıp duruyordum. Sokağın birine giriyor ve dolanıp duruyordum az sonra bakmışım ki başladığım yerdeyim. Düğümlenmiş bir ip yumağıydı Altındağ gecekonduları. Üstelik semt yokuş olduğu için bir sokaktan aşağı inip daha sonra aynı yolu birkaç kere daha çıkmak sıcak havada insanı çok yoruyordu. Uzunca bir aramadan sonra S. A.'nın evini buldum. Ev Ankara Kalesi'nin tam karşısındaki tepenin zirvesindeydi. Ev dediysem...aslında burası normal bir ev değildi. Bütün Ankara insanın ayağının altındaydı sadece bu değil karşısında olanlarda evin girişindeki araba lastiğinden, meyve kasasına, eski demlik- çaydanlıklar gibi bir sürü eski alet ve eşya parçası sağa sola rast gele serpiştirilmiş duruyordu. Kapıda zincirlenmiş bir köpek vardı gri renkli korkutucu bir görünümü vardı. S'nin eşi N. köpeğin eğitilmiş olduğunu ve ısırılmayacağını söyledi. Her ne kadar sözleri beni tatmin etmediyse de eve doğru yaklaşmaya devam ettim. Köpeğin kulübesinin kenarında yerden yarım metre kadar yüksekliği olan su musluğu vardı. Köpek, dışarıda su tesisatı vardı ama bahçe yoktu. Yakınındaki evlerin yıkıntılarını gördükten sonra bu en tepedeki ıssız evi korumak amacıyla köpek beslediklerini düşündüm.

N. ve S. bu yoksul çift birbirlerine o kadar benziyorlardı ki, ikisinin de saçları bakımsızlıktan kepeklenmiş ve uzunca bir süredir taranmamanın verdiği bir karmaşıklıkla sergiliyordu. İkisi de çok zayıftı, hani bir deri bir kemik cinsinden sanki bu söz onlar için söylenmişti. N. en fazla 25 S. ise ancak 20-22 yaşlarındaydı. Ancak N., S.'a göre daha canlı ve daha hareketliydi. S.'ın donukluğunu ve cansızlığını açlığına bağlıyordum. O kadar donuk bakışları vardı ki eminim bir şeyler yese çok daha fazla canlanırdı. Yüzü bembeyazdı bunların hepsi açlıktan, beslenememekten olmalıydı.

Evin içine girerken ayakkabılarımı çıkarıyordum ki N. çıkarmama gerek olmadığını söyledi. Bu durumu evin girişinde ayaküstü konuşacağımıza yorarak evin içine adımımı attım. Artık burası için ev dememe imkan yoktu. Buranın ev olması ve bu insanların burada barınması mümkün değildi. Hadi ulaşımı çok zor. Dağın tepesi

insanın tek başına kalmaktan korkacağı bir yerdi ama ya bu dört duvarın içi. Dışardan her şey çok daha güzeldi. İçerisi iki bölümden oluşuyordu. Şimdi bizim içinde bulunduğumuz yer ve girişin sağında görülen mutfak ve mutfağın aynı zamanda Yatak odasını da içine alan uzun bir kullanım yeri olduğunu gördüm.

Artık ayakkabılarımı çıkartmamın ne kadar gereksiz olduğunu anlamıştım. Yerlerdeki betonlar çatlamış çakış taşları bazı yerlerde kum birikintileri ortaya çıkarmış ve temizlenen yerlerde tümsek olarak kalmıştı. Yılların koltuk takımı barınağın ilk bölümünün görünen tek mobilyasıydı. Tabii koltuk takımının kirlenmeden önceki ilk rengini aramanın artık boşuna zaman kaybı olduğunu söylemenin bir anlamı yoktu. Koltukların üzerinde Okey taşları ve ıstakaları dağınık bir vaziyetteydi. Bir kısım Okey taşları da koltukların kenarındaki karton kutu içinde duruyordu. Girişte sol duvarda 70-80 cm'lik tahta çerçeveli bir ayna vardı ama o da eskimekten nasibini almış görünüyordu. Aynaya baktığınız zaman sol köşeye doğru hiçbir şeyin göremiyordunuz. Duvarlar çatlaktı. Ama çatlaktı demek tam karşılamaz durumu, duvarlar yarılmıştı demek daha doğru olabilir. Bir evin duvarındaki çatlağa parmağınızı sokabilir misiniz? Hayır. Evet bu bir çatlak değildi.

Girişin karşısı ve sağ duvar boydan boya sarı bir branda beziyle kaplanmış. İlk kez girdiğinde insan bunun özel bir anlamı olduğunu düşünüyor ama öyle olmadığını anlamak için çatlakları görmek yeterli. Branda dışardan gelen soğuk ve rüzgarı azaltmak için kullanılıyor.

Girişin hemen sağında üzerinde eski ve sigara külleriyle kirlenmiş kültablası olan bir masa vardı. Sadece kültablası değil masa da kirden nasibini ziyadesiyle almıştı. Masanın altında küçük bir tencere vardı. Bu kadar zayıf bir aile ancak bu kadar küçük bir tencere ile yemek yiyebilir dedim kendi kendime. Tencerede çok az melemen kalmıştı. Masanın altında duruyordu, yerler toprak ve kir doluydu, kapağı kapatılmamıştı, hijyen diye bir şey yoktu. Hijyen, sağlıklı yaşam koşulları bu mekanda insanların en son düşünecekleri-dert edinecekleri bir şeydi herhalde.

Bu barınakta yaşayanların sayısı N. ve S. ile sınırlı değildi. İki küçük çocuk mutfak girişinde duruyorlardı. Çocukların birisi bir buçuk iki diğeri de üç ya da dört yaşlarında gibiydiler. Çocukların yaşlarını kendi kızımınla karşılaştırarak artık

kolaylıkla tahmin edebiliyordum. Çocuklar annelerine göre oldukça sağlıklıydılar. En azından benim kızım kadar sağlıklı görünüyorlardı. Kızım bir buçuk yaşındaydı ve o kadar ilgilenmemize rağmen her ay bizi hastaneye birkaç kez götürecek kadar hastalanıyordu. Eğer böyle bir mekanda yaşıyor olsaydık onu kesinlikle kaybederdik diye içimden geçirdim. Ama bu çocuklar böyle bir barınakta ve kesinlikle sağlıklı olmayan bir beslenme tarzına rağmen oldukça sağlıklıydılar. Pek temiz değillerdi ama sağlıklıydılar.

Mutfak ve yatak odası bir aradaydı. Evin sağındaki tek kapının olduğu yerden girildiğinde tam karşıda üçlü bir ocak, bir tüp ve üstünde birkaç parça mutfak eşyasının bulunduğu üçlü bir raf vardı. İşte mutfağın hepsi buydu. Sola döndüğünde mutfak birden yatak odası oluyordu. Köşede bir yatak ve diğer bir köşede duvara dayanmış birkaç döşek ve yorgan. Zemin yine betondan arta küçük kalan çakıl taşları ve kumlarla kaplı.

Salona veya evin tek oturma yerine tekrar döndük. N.'ile hem konuşuyoruz hem çevreme dikkatle bakıyorum sanki bambaşka bir ülkede gibiyim. Türkiye'nin başkentinde bu yüzyılda böyle bir manzara. Ama N. bu durumdan fazlasıyla kaygılandığına veya bu durumu sorun haline getirdiğini belirtecek bir tavır sergilemiyor. Yaşadığı mekandan şikayet eder bir hali yok. N. sinir hastası, uzun süre bir işte çalışmamış, sinir hastası, jiletçi, askerliğini bu yüzden bitirememiş. Birkaç sene önce Altındağ Belediyesi bu aileye barınması için Ulus'ta bir lojman tahsis etmiş ancak N. lojman çevresinde jiletçiler olduğunu ve ailesine zarar gelmesinden korktuğu için taşınmak zorunda kaldığını belirtiyor. N.'nin babası sokak sokak dolaşarak giysi ve çarşaf falan satarmış. Babasının bu mesleği ona öğretmediğinden yakınıyor. Bu yüzden onu pek sevmediğini söylüyor. "eğer babam bana mesleğini öğretseydi bu hale düşmezdim". N. içinde bulunduğu duruma bir neden bulmak için bunu bahane olarak mı kullanıyordu acaba? Veya artık içinde bulunduğu duruma neden olarak suçlayacağı kimse bulamadığı için mi?

N.'nin yoksulluktan kurtulması mümkün değildi. Valiliğe ve vakıflara eşi S. yardım için başvuruyormuş. N. yoksulluk kültürü teorisi için ideal bir örnekti. Zihinsel (Mental) sorunları olan bir adam. Bir iş bulsa dahi uzun süre çalışması çok zor. Bir ara park yerinde çalışmış, sonra çıkmış. Uzun süre bir yerde çalışabilecek bir

insan olmadığını kendisi de söylüyor. Bir mesleği, niteliği yok. Bir iş bulup çalışsa bile daima düşük ücret alacak dolayısıyla çocukları da geleceğin kadrolu yoksulları olarak babalarından kalan yerden devam edecekler. Onlar için yoksulluk döngüsünü kırmak ne kadar zor. Onların evini ararken bulmakta çok zorluk çekmişim neredeyse onlar hiç yaşamıyor gibydiler. Sahi, onlar yaşıyor mu?

EK 3- GÖZLEM NOTU 2:

Altındağ'da ahşap toprak karışımı bir bina ne tek ne de iki katlı. Binanın alt katı sanki yerin içine doğru kaymış. Üsttekine tahta merdivenler yapılmış onun gölgesi, saçakları altından alttakine giriş kapısı yapmışlar. Dış pencereler bina kadar eski üstelik küçük. Pencerelerden içeriyi görmek mümkün değil. İçeriye görmeyi engelleyen yalnızca perdeler değil. Camlar o kadar tozlanmış ki.

İçeri adım atınca dikkatli olmak gerekiyor çünkü yirmi otuz santimlik bir bir alçalma var içeri girerken. Yani bilmeyen birisi ilke girerken bir düşüşle içeriye girebilir. Bu eve giren insanda eğer dar alanda kalma ve basıklık korkusu varsa yaşayacağı korkunç anlar başlamış demektir. Duvarlar toprak sıva üstüne badana ile boyanmış. Kışın üşüyüp üşmediklerini sorduğumuzda, binanın ahşap olması dolayısıyla üşümediklerini söylediler. Bu evde yaşamak zorunda olanlar yaşlı bir kadın ve sürekli diyalize girmek zorunda olan şeker hastası 16-17 yaşlarındaki çocuğu. Girişin hemen sağında kapının arkasında neredeyse bir ya da birbuçuk metrelik duvardan çıkıp açık alanda uzayan bir su borusu var. O kadar biçimsiz bir görünüm veriyor ki. Bu evde normal bir evdeki sıhhi tesisat donanımını aramak aslında boşuna. Boru, kapının arkasında duvara monte edilmiş bir beton lavaboya bağlanmış. Musluklar artık hırdavatçılarda satılmayan açma kapama parçası ince demirden olanlardan. İçerdeki kokuya dayanamayanların hiç yapmaması gereken bir şeyi yapıp, tuvalet ve banyo olarak kullanılan bölümü açtım. Tuvalet taşı da eski taşlardan. Tuvalet taşının hemen önünde yaklaşık bir metrelik boşluk var. Burası banyo yapmak için kullanılan bölüm. Binanın görünüşü ne kadar kötü olursa olsun içeri ne kadar kötü kokarsa koksun bir ele emeğiyle ev içinin temiz tutulmaya çalışıldığı belli. Yaşlı kadın çalışkan ve hamarat. Lâkin bu ev ancak bu kadar adam olur. Dış camların kirli, tozlu olması ya camların üzerine çakılı teller yüzünden ya da insanlar içeriyi görmesinler diyedir.

EK- 4 : Anket Soruları**Yoksulluk Araştırması Anket Formu****Tarih :****İlçe- mahalle :****1- Medeni durum:**

- 1-Evli 2- Bekar 3- Dul 4- Resmi nikahsız yaşıyor
5- Boşanmış

2- Boşanmış ise nedeni?

- 1- Maddi sorunlar nedeniyle 2- Anlaşmazlık 3- Hastalık 4- Diğer(.....)

3- Cinsiyeti

- 1- erkek 2- kadın

4- Hane reisi eğer kadın ise eşi

- 1- asker 4- boşanmış
2- hasta (veya hastanede) 5- vefa etmiş
3- hapisanede 6- Diğer (Lütfen belirtiniz).....

5- Yaşı.....**6- Öğrenim durumu**

- 1- Okur yazar değil 2- Okur yazar 3- İlkokul 4- Orta okul 5- Diğer.....

7- Hane reisinin bakmak zorunda olduğu hane halkı sayısı:**8- Okula giden çocuk ve sayısı****9- Okuyan çocuk/ların başarı durumu nasıldır?**

- 1- Çok başarılı 2- Başarılı 3- Normal 4- Başarısız 5- Çok başarısız

10- Aynı hanede kaç aile bir arada yaşamaktadır?

- 1- Bir aile (soru 13'e geçiniz)
2- iki aile 3- Üç ve daha çok 4- Diğer.....

11- Ne zamandan beri aileler bir arada yaşamaktadırlar?.....**12- Ailelerin bir araya gelme nedenleri nelerdir?**

- 1-Geçim zorluğu 2- Hastalık-bakıma muhtaç olma 3- Gelenek 4-Diğer

13- Sosyal bir güvenceniz var mı?

- 1- Hayır 2- Yeşil kart 3- Diğer (Lütfen belirtiniz).....

14- Hane reisi şu anda çalışıyorsa ne iş yapıyor?

- 1-Çalışmıyor 2- Çalışıyor(19. soruya geçiniz)

15- Ne zamandan beri işsizsiniz? (Yıl:..... Ay:.....)

16- Çalışmama nedeniniz?

1- Sağlık problemi	5- İflas etmiş
2- Yaşlılık	6- Bedensel engelli
3- Hiç çalışmamış	7- Diğer (Lütfen belirtiniz).....
4- İşsiz(işten atılmış)	

17- İş bulduğunuzda genellikle çalıştığınız sektör hangisidir?

- 1- Seyyar satıcılık 2- inşaat işleri 3- işportacılık 4- ev temizliği
5- Diğer(.....)

18- Nasıl bir işte çalışmak isterdiniz?

- 1- İyi bir geliri olan
2- Saygınlığı olan
3- Devlete ve millete faydası olan
4- Diğer (Lütfen belirtiniz).....

19- Ailede başka çalışan var mı?

- 1- Hayır 2- Evet (Kim-ler?.....)

20- Hanenizin tüm çalışanlarıyla birlikte aylık ve yıllık geliri ne kadardır?

- 1- Aylık:..... 2- Yıllık:.....

21- (Kira hariç) Aylık ne kadar parayla geçiniyorsunuz?.....

22- Kaç yıldır Ankara'da yaşıyorsunuz?.....

23- Memleketinizden size neler gelir?

- 1- Hiçbir şey gelmez 2- Yiyecek bir şeyler gelir 3- Diğer(Lütfen belirtiniz).....

24- Gelir elde etmek amacıyla evde herhangi bir şey yapıyor musunuz?

- 1- Hayır 2- Evet (Lütfen belirtiniz).....

25- Muhtaç- Yoksullara yardım eden kuruluş-dernekler hakkında bilginiz var mı?

- 1- Hayır 2- Evet

26- Bir sorunuz olduğunda (maddi-manevi) komşularınızla paylaşır mısınız?

- 1- Hayır 2- Evet

27- Yoksul olduğunuz için komşularınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz?

- 1- Hayır 2- Evet

28- Yoksul olduğunuz için akrabalarınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz?

- 1- Hayır 2- Evet

29- Evinizde çalışır vaziyette aşağıdaki eşyalardan hangileri vardır?

1- Müzik seti	8- Buzdolabı
2- Radyo- kasetçalar	9- Çamaşır makinası (Tam otomatik)
3- Siyah beyaz Tv	10- Çamaşır makinası (merdaneli)
4- Renkli Tv	11- Elektrikli süpürge
5- Video	12- Dikiş makinası
6- VCD	13- Diğer (Lütfen belirtiniz).....
7- Elektrikli fırın	

30- Evinizdeki oda sayısı

1- Oturma odası ()	5- WC ()
2- Yatak odası ()	6- Banyo-WC
3- Hem oturma hem yatak odası ()	7- Salon
4- Banyo ()	8- Diğer (Lütfen belirtiniz).....

31- Evinizin mülkiyeti kime aittir?

- 1-Kira (1 aylık kirası:) 2- Bize ait

32- Alışverişinizi (örneğin makarna, peynir, şeker vb alırken) nasıl yapıyorsunuz?

- 1-Peşin 2- Veresiye 3- Diğer (Lütfen belirtiniz).....

33- Giysi alışverişinizde nasıl bir yol izliyorsunuz?

- 1-Peşin 2- Veresiye 3- Diğer (Lütfen belirtiniz).....

34- Şahıslardan yardım (zekat, fitre, giysi, gıda vb.) alıyor musunuz? ne sıklıkla?

.....

35- Vakıf, Dernek , Belediye veya kaymakamlık gibi kurumlardan yardım alıyor musunuz? Ne tür, ne sıklıkla?.....

36- Acilen paraya ihtiyacınız var fakat evinizde para yok, kimden bulursunuz?.....

37- Sizin yoksulluğunuzun sebebi nedir?

- 1-Eğitimsizlik
- 2-Kişisel yeteneksizlik
- 3-Hükümet politikaları
- 4-Gelir dağılımındaki adaletsizlik
- 5-Kader
- 6-Allah'ın takdiri
- 7-İş bulamamak
- 8-Diğer (Lütfen belirtiniz).....

38- Yoksulluktan kurtulacağınıza inanıyor musunuz?

- 1- Hayır 2- Evet (nasıl?).....

39- Yoksullar yoksulluktan nasıl kurtulabilir?

.....

40- Çocuklarınızın sizden daha rahat bir hayat yaşayacağına inanıyor musunuz?

1- Evet 2- Hayır 3- Evet fakat çok da rahat değil

41- Hangi mesleğe sahip olmak isterdiniz?

42- Çocuğunuzun hangi mesleğe sahip olmasını tercih edersiniz?

1- Öğretmen 1- Memur 3- Subay 4- Polis 5-Doktor
6- Mühendis 7- Mütcaahhit 8- Avukat 9- Esnaf 10- Diğer (Lütfen belirtiniz).....

43- Kira hariç aylık ne kadar para geçiminiz için yeterlidir?.....

44- Dört kişilik bir ailenin kira hariç bir aylık geçimine yetecek para ne kadardır?.....

45- Gelecekle ilgili beklentiniz nedir?

1- Bugünden iyi olacak
2- Bugünden kötü olacak
3- Bu günden farklı olmayacak

